

A magyarországi nemzetiségi közösségek történelme és jelene

BINDORFFER GYÖRGYI – DÓCZÉ NIKOLETT – KÁLLAI ERNŐ

Bolgárok

A bolgárok⁹⁴ a törökök elől menekülve a szerbekkel együtt érkeztek Magyarországra a 15. században. Zsigmond király Keve megyében adott menedéket az utolsó bolgár cár fiának. A bevándorlók következő hulláma a török hódoltság után, az 1699-ben kötött karlócai békét követően kereskedőként jött az országba. A kertészettel foglalkozó bolgárok csoportja a 17. és a 18. század fordulóján, elsőként az észak-bulgáriai Ljaszkovec községből, majd Polikraistéből és Dragánovóból indult útnak. A magyarországi bolgárok több mint fele ebből a két utóbbi községből származik. Kezdetben időszakosan összeállt csoportjaik a bolgár nép körében hagyományosan kialakult vándormunkásság, az ún. gurbet keretében ingáztak szülőföldjük és az Osztrák–Magyar Monarchia között. 1914-ben 5 204 hivatalosan regisztrált bolgár személy dolgozott a Monarchia területén. Nem tagolódtak be magyar társadalom szervezetébe, hanem etnikailag zárt szigetet alkotva és a hagyományos paraszti értékrendre, valamint gondolkodásmódra támaszkodva megőrizték gazdasági önállóságukat, különállásukat és etnokulturális sajátosságaikat.

A kertészek együtt érkeztek, egy helyen aludtak és a bandagazda vezetésével, katonás fegyelemmel látástól vakulásig dolgoztak. A társulás tavasztól őszig tartott, amikor a megszerzett anyagiak részarányos felosztása után visszatértek hazájukba, majd tavasszal ismét Magyarországra jöttek. Mindenütt, ahol letelepedtek, meghonosították az intenzív, öntözéses zöldségtermesztést. A bolgárkertészek egyfelől hiányt pótoltak a kertgazdálkodásban, másfelől új szükségleteket teremtettek és elégitettek ki. Általában a nagyobb városok szélén bérelt földön, viszonylag

⁹⁴ Az összefoglaló Doncsev Toso „Bevándorló kertészekből – bolgár kisebbség” c. tanulmánya alapján készült. (Megjelent a Nemzetiségi Néprajzi Tanulmányok sorozat *Tanulmányok a magyarországi bolgár, görög, lengyel, örmény, ruszin nemzetiség néprajzából* c. (Szerk. Eperjessy Ernő) számában, 1996. Forrás: <http://archiv.meh.hu/nekh/Magyar/bolgarKonyv.htm>.

kis területen a piaci igények kielégítésére termeltek, az iparosodó régiók, városok zöldségigényét biztosították. A bolgárok honosították meg Magyarországon a padlizsánt.

Az I. világháborút követően a gazdák egyre inkább több évre szóló földbérletet kötöttek, sokan földet, házat, lakást vásároltak, és nem jártak évente haza, sőt ide nősültek. A hosszabb időt Magyarországon töltő és itt dolgozó kertészek és kereskedők 1914 nyarán létrehozták a Magyarországi Bolgárok Egyesületét, amely azóta is folyamatosan működik. Egyre többen szegték meg a vándormunkásság korábban iratlan normáit, és feleségükkel együtt gyermekeiket is magukkal hozták. Ennek egyenes következménye volt, hogy a munkaszervezet a társulások kertműveléséről a családi művelés felé mozdult el.

A folyamatos letelepedés időszaka a két világháború közötti években kezdődött, és a '40-es, '50-es évek elejéig folytatódott. A II. világháború után a gazdaság szocialista átalakulása, az '50-es évekre kialakult nemzetközi helyzet, a Kertész Szövetség 1951-ben történt felosztása hivatalosan is véget vetett a migrációnak. A mezőgazdaság kollektivizálása, a bolgár gazdaságok kisajátítása, az iparosítás, az urbanizáció szétfeszítette a hagyományos életkereteket. Részben közadakozásból, részben a bolgár állam és társadalom támogatásából, valamint eredményes gazdálkodásuk révén önfenntartóvá váltak, ami nagymértékben segítette autonómiájuk megőrzését. Ehhez az is hozzájárult, hogy a magyarországi bolgárok mindig szoros kapcsolatot tartottak fenn az óhazával, és megőrizték bolgár állampolgárságukat. Oktatási és vallási szükségleteik kielégítésénél a bulgáriai pravoszláv egyházra, majd később a bolgár közoktatási minisztériumra támaszkodtak.

Az 1990. évi népszámlálás adatai szerint a bolgár kisebbség lélekszáma 1370 fő volt. A 2001. évi népszámlálás során 1358 fő a bolgár nemzetiséghez tartozónak, 1693 fő a kulturális értékekhez, hagyományokhoz kötődőnek, 1299 fő bolgár anyanyelvűnek vallotta magát. Budapesten közülük 784 személy él. További nagyobb bolgár közösségek Baranya (Pécs), Borsod-Abaúj-Zemplén (Miskolc) és Pest megyében találhatóak. A kisebbségi kötődéssel párhuzamosan feldolgozásra került állampolgársági adatok szerint a bolgár nemzetiségűek között mintegy 61 százalék a magyar állampolgár (834 fő), míg az anyanyelvi csoportból magyar állampolgársággal mindösszesen 739 fő (56,88 százalék) rendelkezik.⁹⁵ A bolgár közösség igen aktívnek mutatkozott a 2006. évi kisebbségi ön-

⁹⁵ <http://www.nepszamlalas.hu/hun/kotetek/04/tabhun/tab101/load01.html>.

kormányzati választások előkészítése és lebonyolítása során.⁹⁶ 2110 fő iratkozott fel a bolgár kisebbségi választói jegyzékbe. 2006-ban 38 településen és fővárosi kerületben zárultak eredményesen a választások, valamint a Fővárosi Önkormányzat mellett lehetőség nyílt még a Pest megyei bolgár önkormányzat megalakítására is. Az országos testület alakuló ülésére 2007. március hó 23. napján került sor.

A magyarországi bolgárok egyetlen közoktatási intézménye Budapesten működik, a Hriszto Botev Bolgár–Magyar Általános Iskola és Gimnázium, amely bolgár oktatási program alapján dolgozik. Az 1992. évi megállapodás értelmében a magyar és a bolgár oktatási követelményeknek megfelelően magyar–bolgár közös fenntartású állami intézményként működik. Az iskola fenntartásához a magyar állam normatív és kiegészítő támogatással járul hozzá, valamennyi egyéb kiadást a bolgár állam fedez. A Bolgár Országos Önkormányzat továbbá a bolgár szakminisztérium engedélyének, valamint a magyar jogszabályi előírásoknak megfelelően megalapította a Bolgár Kétnyelvű Nemzetiségi Óvodáját, amely 2008. február 1-jével megkezdte működését a bolgár iskola Bajza utcai épületében.

A hazai bolgár oktatás helyzetének javítása érdekében a Bolgár Országos Önkormányzatnak (BOÖ) az elmúlt években sikerült megerősítenie sok olyan új struktúrát, amelyek kiépítése a 2003–2004-es időszakban kezdődött. Ilyen például a BOÖ által a 2004/2005-ös tanév kezdetével Bolgár Nyelvoktató Kisebbségi Iskola néven létrehozott kiegészítő kisebbségi oktatást megvalósító nyelvoktató kisebbségi iskola, mely stabil diáklétszámmal folytatja a tevékenységét. Ezenkívül a felnőttek számára is szerveznek nyelvoktatást, Debrecenben is van nyelvtanuló csoport. A Zuglói Bolgár Önkormányzat támogatásával működik a vasárnapi óvoda a legkisebbeknek. Továbbá a BOÖ tárgyalásokat kezdeményezett az illetékes szakminisztériumoknál új két tannyelvű oktatási intézmény létrehozásának szándékával.

A magyarországi bolgár közösség népi együttesei közül kiemelkedő a Martenica népi együttes, amely kimagasló hagyományőrző és kultúraterjesztő munkájának elismeréseként Kisebbségekért díjban részesült. A hazai bolgár közösség még három táncsoporttal büszkélkedhet. A fiatalabb generáció részére 1995-ben alakult a Jantra és a Roszica együttes, az idősebb korosztály tagjaiból pedig hét éve alakult a Zornica női hagyományőrző egyesület. Az 1997-ben alakult Bolgár Ifjúsági Egyesület

⁹⁶ http://www.nemzetpolitika.gov.hu/index.php?main_category=4&action=view_item&item=583.

az említett két táncegyüttes művészeti munkájának segítésére jött létre. A Bolgár Kulturális Fórum, amely elsősorban a Magyarországon alkotó művészeket fogja össze – tizedik éve –, fennállása óta önerőből adja ki a *Bolgár Kulturális Fórum* című havilapnak indult kétnyelvű kiadványát és tartja fenn saját honlapját. A Malko Teatro az első hazai bolgár színház társulat. 22 tagja és több mint 40 munkatársa segítségével megalakulása óta több önálló produkciót hozott létre, amelyek jelentős többsége bolgár nyelvű, de néhányat magyar nyelven is bemutattak, valamint számos kétnyelvű előadást készítettek.

A budapesti Szent Cirill és Metód bolgár ortodox templomot az ortodox hitet valló bolgárok önerőből építették fel 1931-ben. Máig Közép-Európa egyetlen bolgár ortodox temploma, ahol a bolgár közösség számára lehetőség nyílik az ortodox vallás szerinti, anyanyelvű hitélet zavartalan gyakorlására. Budapest a székhelye a Bolgár Ortodox Egyház nyugat-európai metropolitájának. A Magyarországi Bolgár Ortodox Egyház (az 1916-ban alapított Magyarországi Bolgár Görög-Keleti Egyházközösség jogutódjaként 1992-ben került bejegyzésre) mindvégig a szófiai központú Bolgár Ortodox Egyház része volt. A templom felépítésének 70., illetve felszentelésének 50. évfordulójára való megemlékezésre ünnepélyes keretek között, a magyar, az orosz, a szerb, és a román egyház képviselőinek részvételével 2006. november 26-án került sor.

Az 1992. évtől jelenik meg a Magyarországi Bolgárok Egyesületének kétnyelvű, társadalmi és kulturális folyóirata, a *Haemus*. 1998 óta a folyóiratot az országos önkormányzat adja ki. A BOÖ lapját 2003 óta *Balgarszki Veszti* – Bolgár Hírlap – néven adja ki. Mivel a BOÖ továbbra is kötelezettséget vállalt a *Haemus* kiadására is, a Kisebbségi Közalapítványtól kapott támogatásból két lap megjelenítését végzi.⁹⁷ A Magyar Rádió nemzetiségi műsorai 2007. február 1-jétől egy önálló középhullámú, az ország egész területén elérhető adóhálózaton hallhatók. Az MR4-en a bolgároknak heti 30 perces anyanyelvű rádióműsora van. Az MR4-es adásait műholdról is sugározzák a nap 24 órájában, de elérhetők és letölthetők a közszolgálati rádió internetes honlapjáról is.⁹⁸ A Magyar Televízió mind a 13 magyarországi kisebbség részére ad anyanyelvű műsort. A nemzetiségi adások elérhetők a világhálón. A bolgároknak a havi rendszerességgel jelentkező Rondó című nemzetiségi műsorban

⁹⁷ <http://www.bolgarok.hu/index.php?id=12>.

⁹⁸ www.radio.hu.

van átlagban 6-8 perces anyanyelvű televíziós programja. Továbbá évi 2 alkalommal készítenek 26 perces bolgár tematikus adást.⁹⁹

A Magyarországi Bolgárok Egyesülete (a továbbiakban MBE) 1914-ben alakult, azóta megszakítás nélkül, folyamatos a tevékenysége. Jelenleg feltehetőleg 180-200 tagot számlálnak. A bolgárok közösségi és kulturális életének központja a Bolgár Művelődési Ház, amely egyben az MBE székháza is. Építését a hazai bolgárok saját erőből kezdték el, a munkálatokat 1957-ben fejezték be.

A hazai bolgár közösség és az anyaország között kialakult szoros kapcsolatot a BOÖ az elmúlt években tovább ápolta, s folytatódott az évek során kialakult gyakorlat, miszerint magas rangú bolgár állami vezető magyarországi útja során ellátogat a hazai közösség intézményeibe is. Az elmúlt években a BOÖ több rendezvényt szervezett közösen a Budapesti Bolgár Nagykövetséggel, illetve a Bolgár Kulturális Intézettel.

Cigányok/romák

A kezdetektől a 20. század közepéig

A nyelvészeti kutatások szerint a cigányok/romák¹⁰⁰ az indoeurópai népek családjába tartoznak, őseik a szibériai sztyeppéken élő, állattenyésztő árja törzsek között voltak.¹⁰¹ A Kr. e. II. évezredben megindult népvándorlási hullám során ezek az indoárja törzsek az indiai szubkontinensre vonultak, és magukba olvasztották az itt élő és fejlett kultúrával rendelkező népeket. Kialakult a szanszkrit nyelv, amelyből Kr. e. 4. században kivált a hindi mellett a cigányok ősi nyelve is, a romani sid.¹⁰² A lassan megszerveződő roma etnikum fokozatosan Északnyugat-Indiába (a mai Pandzsáb területére) húzódott, és a több évszázados fejlődés során kialakult a törzsi-nemzetségi szervezet és az a szokásrendszer, amely több évezredre hatást gyakorolt a romák életére. A Kr. u. 6.–10. században a népvándorlások és az ezzel járó állandó háborúskodások kimozdították helyéről a több évszázada letelepedett ősróma népesség-

⁹⁹ <http://premier.mtv.hu/Rovatok/Kisebbsegimusorok.aspx>.

¹⁰⁰ A továbbiakban a két elnevezést szinonimaként használom. Értelmezésére a későbbiekben még visszatérek.

¹⁰¹ A cigányok kezdeti történetére vonatkozó ismeretek meglehetősen hiányosak. Ebben a munkámban egy közismert és elfogadott összefoglalást használtam fel. Vö.: Sir Angus Fraser: *A cigányok*. Budapest: Osiris Kiadó, 1996.

¹⁰² A nyelvészet által megfogalmazott elméleteket lásd részletesebben: uo.

get. Először Perzsiába, majd Örményországba és Bizáncba jutottak el vándorlásuk során. Egyes feltételezések szerint ebből az időszakból származik az első néhány, cigányokra vonatkozó írott forrás is. Így Firdauszi *Királyok könyve* című perzsa nemzeti eposzában említi azt a legendát, hogy Bahram Gór perzsa király tízezer lurit kér – akiket azonosítanak a cigányok őseivel –, akik értenek a lanthoz, Sangul indiai királytól. A nyelvészek erre az időszakra teszik az ősi cigány etnikum és a nyelv szétválását, három részre szakadását is: az örmény lomavren, az ázsiai domari, és a későbbi európai romani. Bizánc jelentős fordulatot hozott a romák életében: erre az időszakra teszik megismerkedésüket a kereszténységgel. Feltételezések szerint népvük egy görög eretnek szektát jelentő atszinganosz szóból került át a latin nyelvbe cingarusként, a német nyelvbe pedig Zigeunerként, a magyarba később cigányként. A Bizáncra átvonuló zarándoktól pedig jelentős ismereteket szerezhetek az európai viszonyokról. Továbbvándorlásuk Európába valószínűleg ezeknek az ismereteknek is volt köszönhető, valamint a feltartóztathatatlanul közeledő török támadásoknak, amelyeknek a Bizánci Birodalom is áldozatul esett. Az évszázadokon keresztül tartó vándorlások során feltehetően sikerült megőrizniük a kézművességhez és a szolgáltatóiparhoz kapcsolódó eredeti megélhetési módjukat, amelyet valószínűleg még Indiából hoztak magukkal. A vándorló életforma megőrzése azonban azzal a kompromisszummal járt, hogy erősen kellett alkalmazkodniuk azokhoz a népekhez, akik igényt tartottak szolgáltatásaikra. Ezáltal a nyelv és az identitás változása is elkerülhetetlen volt: etnikai tudatukat külső és belső tényezők is állandóan újraformálták, így elszakadtak ugyan indiai eredetüktől, de megőrizték különállásukat az őket körülvevő népektől vezető réteg, írott nyelv nélkül is.

Magyarországon valószínűleg a 14–15. században jelentek meg a hódító törökök elől, a Balkánról menekülve. Itt azonban nem álltak meg, hanem továbbvándoroltak a nyugat-európai országokba, és mivel ott Kis-Egyiptomból származó zarándoknak hitték őket, menleveleket és támogatást szereztek a korszak uralkodóitól.¹⁰³ Ekkor alakult ki az egyiptomi eredet, a „*fáraó népe*” mítosza, és ezt a hagyományt őrzi mai napig is angol nyelvterületen a „*Gipsy*” elnevezés. Nyugat-Európának azonban nem volt szüksége tartósan erre az új, számukra idegen kultúrával és szokásokkal rendelkező népre: sorra jelentek meg minden országban a kiutasító határozatok, bár ezeket következetesen soha nem hajtották

¹⁰³ Ezek között rengeteg hamisítvány volt, miként arra több szerző is felhívja a figyelmet. Vö.: Kemény István: *A cigányok magyarországi története*. Kézirat.

végre. Angliában halállal fenyegették őket, XIII. és XIV. Lajos francia királyok irtó hadjáratot kezdtek ellenük, és a pápa is kiutasította őket az egyházi állam területéről. Ez köszönhető volt a már megszilárdult társadalmi viszonyoknak, a központi monarchiák adóztató rendszerének, hiszen a céheknek és a formálódó manufaktúráknak erős konkurenciát jelentett a hagyományos kézműiparral rendelkező, termékeiket a kereskedelmi útvonalakon vándorolva értékesítő népesség. Szabad földterületek sincsenek már, tehát új jobbágyokra nem lévén szükség, a civilizált Nyugat-Európa megjelenésük után néhány évtizeddel radikális módon megszabadult a cigányok jelentős részétől, de legalábbis akadályozta az újabb betelepülni szándékozókat.

A többségében a Kárpát-medencébe viaszorult nép a törökök ellen vívott hosszú háborúk zűrzavaros évszázadaiban azonban megtalálta helyét a magyar társadalomban.¹⁰⁴ Az állandó hadi készülődés, a kézművesek hiánya rengeteg munkaalkalmat jelentett, és ez összekapcsolódott az autonómia megőrzésének korlátozott lehetőségével. Az erre az időszakra vonatkozó igen kevés adat ellenére – egyes kutatók megítélése szerint – úgy tűnik, hogy az erődítési, építkezési munkák, a fémműveség, a fegyvergyártás és -karbantartás, a lókereskedés, postaszolgálat, kémkedés a magyar hadvezetés megbízásából az ország számára hosszú időn keresztül nélkülözhetetlen foglalkozások voltak. Így Zsigmond és Mátyás királytól kezdődően egészen a Rákóczi-szabadságharcig privilégiumokat kaptak egyes cigány csoportok, sok ember számára még a társadalmi felemelkedés útja is megnyílt. 1557-ben Perényi nádor a nagyidai vár védelmével egy 1000 fős cigány csoportot bízott meg a feljegyzések szerint. Ebben az időben már rendszeres adózók voltak, akik szabadon gyakorolhatták iparukat, igazgatásukra öt vajdát jelöltek ki, akik az adó beszedésétől az igazságszolgáltatásig minden feladatot elláttak.¹⁰⁵ Sok nemes igyekezett szolgáltatásaik állandó biztosítása ér-

¹⁰⁴ A magyarországi letelepedés utáni néhány évszázadról a kutatók ismerete meglehetősen hiányos, a források csekély száma miatt gyakran ellentmondásos. Munkánkban Kemény István megközelítését használtam, amely összegzi a korszakkal foglalkozó történetesek véleményét. Vö.: Kemény István: *A cigányok magyarországi története*. Kézirat.

¹⁰⁵ A brassói, szebeni, kolozsvári és a többi városi adókönyvben azért szerepeltek a cigányok, mert adóztak. Az adókönyvekből azt is megtudhatjuk, hogy mennyit adóztak. De rendelkeztek erről az erdélyi országgyűlések is. Az 1558. szeptember 29. és október 4. között üléselő országgyűlés például így döntött: „*A cigányok taxája fejenként 1 forint. Vajdáik által szokatlan terhekkel ne zsaroltassanak.*” Az 1560. március 10. és 15. között üléselő enyedi országgyűlés határozata: „*A cigányok adózása szabályoztatott: minden sátorral bíró cigány kétszer évenként Szent György és Szent Mihály napkor 50-50 dénárt fizet.*” Vö.: KeményIstván: i. m. 5–6. p.

dekében letelepíteni a „kumpániákat”, és nagyon sok családi közösség a biztosabb megélhetés érdekében feladta vándorló életmódját. *„Kellott tehát a cigányok munkája. Háborús célokra is, békés célokra is. Mivel szükség volt a munkájukra, szükség volt magukra a cigányokra is. Nemcsak a munkájukra tartottak igényt a városok és a vajdák, hanem adójukra is.”*¹⁰⁶

A törökök kiűzése után azonban többségében feleslegessé váltak a hadigazdálkodáshoz kapcsolódó, addig hasznosnak tartott tevékenységek, és megindult az a folyamat, amikor már csak a legalantasabb munkákat kezdték rábízni a cigányokra. Ezzel kezdetét vette elszigetelődésük. Néhány évtizeddel a törökellenes harcok után, a szabad, önálló és jó szakember „cigányképet” fokozatosan felváltotta egy negatív megközelítés, amely szerint már csak mint tudatlan, kóbor, henye népként említették őket, akik lopásból és rablásból élnek.¹⁰⁷ A 18. század közepén Mária Terézia és II. József felvilágosult abszolutizmusa tett kísérletet a kérdés megoldására. Alapelvük szerint minden ember egyenlő, tehát úgy kell megoldani a problémát, hogy a többségi társadalom tagjaihoz hasonlóan engedelmes alattvalókká kell átnevelni ennek a népnek a tagjait is. Ennek első lépéseként Mária Terézia rendeletben megtiltotta a cigány népnév használatát, helyette az „új-parasztot”, „új-magyart” tette kötelezővé. Később korlátokat állított a cigányok házasságkötése elé, majd elrendelte a gyerekek elvételét a cigány szülőktől, hogy őket azután „polgári vagy paraszti” családban neveljék fel. Eltiltotta őket a lókereskedelemtől, de megszüntetésre ítélte a vajdák intézményét is, mindenkit a falusi bírák joghatósága alá rendelt. Végül 1783-ban II. József a cigány nyelv használatát is megtiltotta. Ezek az intézkedések az emberekről történő gondoskodás felvilágosodás kori, abszolutista gondolatából fakadtak. Visszatekintve alapvetően elhibázottnak, antihumánusnak, és a magyar történelem során az első jelentősebb diszkriminatív intézkedéseknek is tekinthetők ezek az abszolutista megoldások. A mai gondolkodás alapján nehezen lehet megindokolni azoknak az intézkedéseknek a szükségességét, amelyek a cigányok következetesen hátrányos megkülönböztetését írták elő, hiszen a 18. századi Magyarországon a népességmozgás, az etnikai-nyelvi sokszínűség megszokott és elfogadott dolog volt.

Az ellenállás és az intézkedések korántsem következetes végrehajtása ellenére az erőszakos asszimiláció sikeresnek bizonyult. A 19. századra a több száz éve betelepült, szokásait és kultúráját régóta megőrző ci-

¹⁰⁶ Uo. 6. p.

¹⁰⁷ A „cigánykép” változásáról lásd: Szuhay Péter: *A magyarországi cigányság kultúrája: etnikus kultúra vagy a szegénység kultúrája*. Budapest: Panoráma, 1999.

gányság döntő többsége feladta és elfelejtette anyanyelvét, betago­lódott a magyar társadalomba. Eddigi megélhetési formáik leginkább a fémművesség különböző szakmaíhoz és a vásári szórakoztatáshoz, a zenéléshez kapcsolódtak. A rendeletek hatására a még mindig megélhetést biztosító kovács, szegkovács szakmát kezdték többen művelni, ami a 19. század végén családtagjaikkal együtt még 60 ezer romának biztosított jövedelmet.¹⁰⁸ Még inkább felemelkedési lehetőséget biztosított a magyar nemzeti öntudatra ébredéssel együtt megjelenő és hosszú időre uralkodóvá váló zenei műfaj, a verbunkos virágkora. Míg a 18. század végén alig 1600 cigány zenészt említenek az összeírások, száz év múlva már 17 ezer zenész cigányt regisztráltak Magyarországon. A falusi zenészek­ről a külföldön is jól ismert bandákig széles társadalmi skálán elhelyezkedő, a cigányság minden idők legsikeresebb és leginkább megbecsült tagjai írták be nevüket a magyar történelembe. Kialakult a cigányság „arisztokráciája”, akik társadalmi rangjukat, anyagi jólétüket, ha csökkenő mértékben is, de egészen a 20. század második feléig meg tudták őrizni.¹⁰⁹

A cigánykérdés újbóli jelentkezése a 19. század második felére tehető, különösen a romániai cigány rabszolga-felszabadítás után meginduló bevándorlás új hullámától kezdődően. A hagyományait és nyelvét megőrző, és többségük által még vándorló életmódot folytató cigányok megjelenése nagy riadalmat keltett az országban, de – a különböző vélemények szerint – ellenérzésekkel fogadták őket a már letelepült és a többségi társadalom kultúráját átvett, asszimilálódott cigányok is.¹¹⁰ Félve attól, hogy lerombolják megjelenésükkel a régóta itt élő cigányok által kiharcolt viszonylagos elfogadottságot, igyekeztek elhatárolódni az újonnan jöttektől. A többségi társadalom jelentős részében ezen törekvések ellenére is kezdett eluralkodni a cigányellenesség, és ezt a formálódó gyűlöletet kivetítették a már asszimilálódott-integrálódottakra is, mivel sötétebb bőrük miatt továbbra is jól felismerhetőek voltak. A betelepülési hullám hatására – a kutatások szerint 1840 és 1893 között a Magyarországon élő cigányok létszáma megduplázódott – a 19. század végén az ország cigány lakosságának összeírását rendelték el. Az 1893. évi összeírás, a magyarországi cigányok történetének egyik legfontosabb

¹⁰⁸ Olyan kiemelt szakmának számított, hogy még az 1950-es években is léteztek cigány szegkovács szövetkezetek.

¹⁰⁹ Vö.: Sárosi Bálint: *Cigányzene...* Budapest: Gondolat, 1971.

¹¹⁰ Ez a mechanizmus a mai napig megmaradt helyi szinten. Mint majd a kutatásból is látható lesz, a „mi cigányainkkal” általában nincs bajunk, a probléma a frissen betelepülő, „újakkal” van.

dokumentuma szerint 1893. január 31-én kereken 280 ezer cigány élt az országban. Az összeírt cigányok száma 274 940 volt, de kimaradt az összeírásból Budapest, ahol a cigányok száma valószínűleg félezer körül lehetett.¹¹¹

A 20. század elejére kialakult a magyarországi cigányság hármastagozódása. A középkorban érkező és nyelvüket – kultúrájukat elvesztő legnagyobb csoportot nevezik „romungrónak”, magyar embernek, akik nagyrészt maguk is megkülönböztetik magukat a cigányság többi részétől. A másik csoport döntő többsége a 19. század második felében érkezett, beszélik cigány anyanyelvüket, és érkezésük iránya miatt „oláh cigányoknak” nevezik őket. Létezik még egy kis létszámú harmadik csoport is: ők főleg a Dunántúl déli részén letelepedett „beások”, akik a román nyelv archaikus változatát beszélik.

A magyarországi cigányság az elmúlt fél évszázadban

A II. világháború előtt

A dualizmus idején megkezdődött ugyan a hagyományos cigány mesterségek háttérbe szorulása, lassú elhalása, de az akkori idők gazdasági növekedése és liberalizmusa miatt a mesterségüket veszítő cigányok sikeresen tudtak más megélhetést találni. A két világháború között azonban a régi foglalkozások eltűnése rohamossá vált, a válságokkal tarkított technikai-társadalmi fejlődéssel egyre kevésbé tudtak lépést tartani a cigányok. Súlyosbította a helyzetet az erős cigány bevándorlás a Trianon utáni környező országokból, így a jóval kevesebb munkalehetőségen egyre több romának kellett osztoznia. Az 1944-es német megszállás előtt a mintegy 200 ezer főre becsült cigányság már döntő többségében letelepedett életmódot folytatott, a megrendszabályozásukra hozott rendeletek (rendészeti, járványügyi) is főleg csak a kóbor, vándor életmódot folytatókra irányultak. Anyagi- szociális-kulturális leszakadásuk a többségi társadalomtól rohamos ütemben gyorsult. *„Felszabadulásunk előestéjén a magyarországi cigányság relatív helyzetét tekintve történetének mélypontján állott.”*¹¹²

Ezt a helyzetet súlyosbította a náci megszállás utáni egyre határo-

¹¹¹ Kemény István: (szerk.): *A magyarországi romák*. Budapest: Press Publica, 2000a. 11. p.

¹¹² Kemény István – Rupp Kálmán – Csalog Zsolt – Havas Gábor: *Beszámoló a magyarországi cigányok helyzetével foglalkozó 1971-ben végzett kutatásról*. Budapest: MTA Szociológiai Kutató Intézet, 1976. 50. p.

zottabb fellépés ellenük. A megelőző évtizedek liberalizmusát fokozott cigányellenesség váltotta fel a közigazgatásban, a csendőrségen. „Átnevelés”, „civilizálás”, vagy valamiféle kényszermunkatábor vetődött fel ötletként a cigánykérdés „kezelése” érdekében, ezután megkezdődött munkaszolgálatos századok összeállítása, majd 1944. március 19. után a „cigánykérdés megoldása” népirtásba torkollott. A náci és a magyar nyilasok célja eredetileg a vándorcigányok deportálása volt, de ilyen életmódot folytatókat egyáltalán nem, vagy alig találtak, így a végrehajtás során egész települések teljes letelepedett cigány lakosságát hurcolták el a megsemmisítő táborokba. Arra azonban a történettudomány még nem adott megbízható és határozott választ, hogy hányan estek áldozatul ennek a népirtásnak. A legmegbízhatóbbnak tartott kutatás¹¹³ 5000-re teszi a számukat, de a Nácizmus Üldözötteinek Bizottsága erősen vitatott becslése több mint 30 000 áldozatról szól.

1945-től a rendszerváltozásig

A háború vége a cigányok számára mindenekelőtt az életben maradást, a megsemmisítéstől való megmenekülést jelentette. Az 1947–48-ig tartó népi demokratikus időszak nagymértékben megváltoztatta a cigányságnak az egész társadalommal való viszonyát. Az 1944 előtti tekintélyelvű rendszer nem ismerte el egyenjogúnak a cigányokat, a demokrácia az egyenjogúság elvét hirdette meg. Az újonnan létrejött – és a csendőrség szerepét vidéken felváltó – rendőrség ugyan a politikai harc eszközüvé vált, de a faji vagy etnikai megkülönböztetés tiltott volt számára, személyi állománya miatt pedig társadalmi téren alapvetően szegényparti volt. Gazdasági téren viszont rontotta a cigányság helyzetét a nagybirtokok felosztása, mivel ez munkaalkalmak elvesztését jelentette számukra. Kimaradtak a földreformból, noha azelőtt megélhetésük jelentős részben a mezőgazdaságban végzett munkából származott. A demokratizálódás hatott az iskolázódásra is. Az iskolába nem járó cigány gyerekek aránya 50 százalék volt a II. világháború előtt, ez 1945 után gyorsan csökkent, 1957 után iskolaköteles korba lépők között ez az arány már csak 10 százalék volt.

Politikai téren azonban a háború után sokáig nem történt előrelépés, sőt még a kérdést sem fogalmazták meg a cigányság helyzetét illetően.

¹¹³ Karsai László: *A cigánykérdés Magyarországon 1919–1945*. Budapest: Cserépfalvi kiadása, é. n.

Az első és sokáig az utolsó elméleti fejtegetés a cigánysággal kapcsolatban 1946-ban jelent meg, a kommunista párt elméleti folyóiratában.¹¹⁴ Néhány szerző¹¹⁵ csak magánvéleménynek tartja Kálmán András írását, azonban hosszú idő után ő volt az, aki először átfogó módon közelítette meg a kérdést. *„A gazdasági talpraállítást ki kell, hogy egészítse a cigányság nemzetiségi jogainak megadása.”*¹¹⁶ Megfogalmazásában a „cigányprobléma” nem a cigány fajúak vagy cigány anyanyelvűek problémáját jelenti, hiszen a cigányság döntő többségét asszimilálódott, városban lakó munkások, kisiparosok, kereskedők képezik. A fő probléma azokkal a falun lakó, vagy *„vándorcigányokkal”* van, akik nem rendelkeznek rendszeres munkával, keresettel. Véleménye szerint nemzetiségi kérdéstről van szó, hiszen a cigányság is nemzetiség, csak még nem kapta meg azokat a jogokat, amely ebben az esetben járna. Jól ismerte fel azt a kérdést, hogy a cigányság gazdasági helyzete az adott időben a mélyponton volt, valamint azt is, hogy a kitaszítottsgót a kulturális, iskolázottságbeli lemaradás csak tovább fokozza. Kétségtelen tény az is, hogy a cigányság teljes egészében kimaradt a földosztásból is, pedig 1945 után a törvény előtti egyenlőség eszméjét meghirdető új demokráciában sokak számára jelentett ez egy ideig határozott jövőképet. Sokáig nem szerveződött olyan mozgalom, nem termelődött ki olyan cigány származású értelmiségi réteg, amely felkészülten tudott volna hatást gyakorolni a cigányság életének a rendezésére, problémáik megoldására.

Bár tudjuk, hogy az előbbi helyzetelemzés nem volt hivatalos álláspont, mégis ennek hatását érezzük az 1957-től, ha rövid időre is, de megszerveződő Magyarországi Cigányok Kulturális Szövetsége alapelveiben. Ez azonban csak rövid átmenetet jelentett a híres-hírhedt párhatározat megjelenése előtt.

Az MSZMP KB Politikai Bizottságának 1961-es határozata a cigánykérdést nem nemzetiségi, hanem szociális ügyként határozta meg. *„A cigány lakosság felé irányuló politikában abból az elvből kell kiindulni, hogy bizonyos néprajzi sajátossága ellenére sem alkot nemzetiségi csoportot. Problémáik megoldásánál sajátos társadalmi helyzetüket kell figyelembe venni és biztosítani kell számukra a teljes állampolgári jogok és kötelességek érvényesülését, és ezek gyakorlásához szükséges politikai, gazdasági és kulturális feltételek megteremtését. ... Sokan nemzetiségi kérdésként fogják fel, és javasolják a »cigány nyelv« fejlesztését, cigány nyelvű iskolák, kollégiumok, cigány termelőszo-*

¹¹⁴ Kálmán András: A magyar cigányok problémája. *Társadalmi Szemle* (1946/8–9.).

¹¹⁵ Sággy Erna: Cigánypolitika Magyarországon 1945–1961. *Regio* (1999/1.).

¹¹⁶ Kálmán András: I. m.

vetkezettek stb. létesítését. Ezek a nézetek nem csak tévesek, de károsak is, mivel konzerválják a cigányok különállását és lassítják a társadalomba való beilleszkedésüket.”¹¹⁷ Tehát egyértelműen egy szociális válságkezelés köntösébe bújtatott asszimilációs törekvéstről volt szó. Egyetlen pozitívumaként a dokumentumnak, a határozatban leírják, hogy 2100 cigánytelep létezik az ország területén, amelyeken embertelen körülmények között lehet csak élni.

Hosszú idő után és még sokáig a legmegbízhatóbb adatokat jelentve, huszonhat évvel a II. világháborút követően, 1971-ben országos kutatás készült a cigányokról, Kemény István vezetésével.¹¹⁸ A kutatás szerint akkor 320 ezer fő volt a cigányok száma. Ebből 23 százalék élt a keleti régióban (Szabolcs-Szatmár, Békés és Hajdú-Bihar megyében), 20 százalék az északi régióban (Borsod-Abaúj-Zemplén, Nógrád és Heves megye), 21 százalék a Dunántúlon, 19 százalék a budapesti régióban (Pest, Fejér és Komárom megye), valamint 16 százalék az alföldi régióban (Csongrád, Bács-Kiskun és Szolnok megye). Településtípusok szerint 7,7 százalék élt Budapesten, 14 százalék a vidéki városokban, és 78 százalék a községekben.

Magyar anyanyelvű volt ebben az időben 71 százalék, cigány anyanyelvű 21 százalék, és román anyanyelvű nem egészen 8 százalék. A cigány lakások kétharmada volt cigánytelepen. A cigányok több mint kétharmada vályog-, vertföld vagy sárfalú kunyhóban lakott. A lakások 44 százalékában nem volt villany. Vívezeték a lakások 8 százalékában volt, az épület telkén kút volt a lakások 16 százalékánál, 100 méternél közelebb lévő kút a lakások 37,5 százalékánál, és 100 méteren túl lévő kút a lakások 39 százalékánál volt található. WC volt a lakáson belül a lakások 3 százalékánál, a lakáson kívül a lakások 4 százalékánál, árnyékszék a lakások 61 százalékánál, és árnyékszék sem volt a lakások 32 százalékánál.

A 14 éven felüli cigányok 39 százaléka analfabéta volt. A 20–24 éves korú cigány fiatalok 26 százaléka végezte el az általános iskolát, a többiek nyolc osztálynál kevesebbet végeztek, és több mint 10 százalékuk egyáltalán nem járt iskolába. Az országos kutatás regisztrálta azt is, hogy az ötvenes-hatvanas évek iparosításának hatására, 1971-re foglalkoztatottá vált a munkaképes korú férfiak 85 százaléka, valamint azt is, hogy

¹¹⁷ A cigányság helyzetének megjavításával kapcsolatos egyes feladatokról Az MSZMP KB Politikai Bizottságának határozata 1961. június 20. In Mezey Barna (szerk.): *A magyarországi cigánykérdés dokumentumokban 1422–1985*. Budapest: Kossuth Könyvkiadó, 1986. 240. p.

¹¹⁸ Kemény István – Rupp Kálmán – Csalog Zsolt – Havas Gábor: *Beszámoló a magyarországi cigányok helyzetével foglalkozó 1971-ben végzett kutatásról*. 72. p.

a cigány családfők 11 százaléka volt szakmunkás, 10 százaléka betanított munkás, 44 százaléka segédmunkás, 13 százaléka mezőgazdasági fizikai dolgozó, 3 százaléka napszámos, 6 százalékuk pedig önálló, segítő családtag, vagy alkalmi munkából tartotta fenn magát. A munkaképes korú nők foglalkoztatottsága 1971-ben 30 százalékos volt, de a nyolcvanas évek elejére 50 százalékosra emelkedett.

1965-ben indították el a cigánytelepek felszámolására irányuló programot. Ennek keretében az állandó keresettel rendelkező cigányok kedvezményes kamatú kölcsönt vehettek fel úgynevezett „CS” (csökkentett értékű vagy komfortfokozatú) új házak építtetésére, vagy megüresedő régi parasztházak megvásárlására. A „CS” házak többnyire telepszerűen, egymás mellé épültek, régi parasztházak vásárlására pedig leginkább a sorvadó kistelepléseken volt lehetőség, vagyis a települési elkülönülés új formái jöttek létre. Ennek ellenére a cigányok települési és lakásviszonyai igen nagymértékben javultak.

A kérdés szempontjából az egyik következő, jelentősebbnek tartott, 1984-es pártdokumentum szerint¹¹⁹ a 360 ezresre becsült lélekszám teljes egészében letelepedettnek tekinthető, a területi elhelyezkedésük is állandósult. Döntő többségük a fővárosban és környékén, valamint Borsod-Abaúj-Zemplén és Szabolcs-Szatmár megyében él, leginkább falvakban. A munkalehetőségeket azonban az iparral rendelkező nagyvárosokban találják meg, ezért nagy részük ingázik, vagy munkásszálláson lakik. A foglalkoztatottság tovább emelkedett, már a cigány nőknél is 53 százalék állandó munkaviszonnyal rendelkezik. Az aktív keresők fele azonban segédmunkás, a szakmunkások aránya elenyésző a többségi társadalomhoz viszonyítva. Gyorsult a telepek megszüntetése is, de az új, „CS” lakások építésével szeparált, csak cigányok által lakott településrészek jöttek létre.

A dokumentum szerint a cigány gyerekeknek mintegy 60 százaléka már jár óvodába, fele elvégzi az általános iskolát, és egyre többen tanulnak szakmát, járnak középiskolába.¹²⁰ Formálódik a cigány értelmiség első generációja is, ők főleg művészeti, népművelési területen érnek el sikereket. Azonban egyre inkább elfogadott dolog az elkülönített és a gyógypedagógiai oktatás, de nem látják az összefüggést a többségi társadalomhoz képest még mindig alacsony iskolázottság és a sajátos oktatási

¹¹⁹ Az adatok az MSZMP KB Agitációs és Propaganda Bizottságának 1984. október 2-i ülésén megtárgyalt jelentéséből származnak In Mezey Barna (szerk.): *A magyarországi cigánykérdés dokumentumokban 1422–1985.* 275. p.

¹²⁰ Uo.

formák között.¹²¹ A nyílt és rejtett előítéletek azonban továbbra sem csökkennek, legfeljebb csak a „puha diktatúra” nyomja a felszín alá. A rossz életkörülményekért és a nehéz felzárkózás miatt a társadalom egyedül csak a cigányságot okolja, a tömegtájékoztató eszközök pedig tovább erősítik a munkakerülő-bűnöző sztereotípiákat.

Összességében megállapíthatjuk, hogy a '80-as évek végére a cigányság helyzete az előző évtizedekhez képest megváltozott. Sok ember számára megnyílt a felemelkedés lehetősége, és akinek ez sikerült, környezete már nem is tekintette „igazi” cigánynak. Ezek az eredmények azonban nagyon ingatag talajon álltak. Az oktatás színvonaltalansága, a munkaerő képzetlensége időzített bombaként robbant az előre nem látott rendszerváltozás után. A romok pedig maguk alá temették a cigányság jelentős részét az elmúlt évtizedek eredményeivel és illúzióival együtt.

A rendszerváltozás után

A látványosan meginduló, de nem eléggé megalapozott felemelkedés a rendszerváltozás után pillanatok alatt kártyavárként omlott össze. A szocializmus alatt is csak a legkevesebb szakértelmet igénylő feladatokra, leginkább segédmunkásként foglalkoztatott cigány származású munkavállalók (a roma férfiak több mint a fele!) váltak először fölöslegessé a privatizálásra kerülő vállalatoknál. Amíg 1971-ben a – mint láthattuk – munkaképes korú férfi roma népesség körében a foglalkoztatottság 85 százalékos volt (alig eltérően a nem romák 87 százalékától), 1993 végére ez az arány 29 százalékra csökkent (szemben a nem romák 64 százalékaival).¹²² Az alacsony iskolázottságú embereknek, akiket az elmúlt évtizedekben is csak a legkevesebb szakértelmet igénylő feladatokra használtak, reményük sem lehetett arra, hogy sikeresen érvényesüljenek a most már üzleti alapon szerveződő munkaerőpiacon. Ezzel pedig megingott a cigány családok megélhetése, és egyik következményeként a régebben felvett lakásépítési hitelek visszafizetésére képtelenné válva, sorra veszítették el lakásaikat.

A rendszerváltozást követő sokkhatás után az elmúlt években tovább differenciálódott a cigányság. Kialakulóban van egy olyan – egyelőre még szűk – réteg, amely sikeres válaszokat tudott adni az elmúlt évek

¹²¹ Részletesen lásd még: Havas Gábor – Kemény István – Liskó Ilona: *Cigány gyerekek az általános iskolában*. Budapest: Oktatókutató Intézet – Új Mandátum Könyvkiadó, 2002.

¹²² Kemény István: A magyarországi roma (cigány) népességről. *Magyar Tudomány* (1997/6.).

kihívásaira. Ők leginkább vállalkozóként próbálnak érvényesülni, többen jelentős sikerrel.¹²³ Persze ez csak korlátozott mértékben vonatkozik azokra, akik kényszerből léptek a vállalkozás útjára, ők csak a mindennapi megélhetést tudják biztosítani családjuknak, de még így is kedvezőbb helyzetben vannak, mint a cigányság jelentős része. Vannak olyanok is, akik értelmiségi pályán, közéleti szereplőként találják meg megélhetésüket. A cigány családok jelentős része azonban évtizedekkel ezelőtti szintre süllyedt vissza rövid időn belül, képzetlenségük miatt esélyük sincs munkalehetőségre. Az 1990-es évek első felében a mindnapossá váló oktatási, foglalkoztatási, hatósági és lakhatási diszkrimináció mellett megjelent ötletként a kényszerlakhelyre telepítés gondolata is, valamint a szervezett csoportok által elkövetett támadások, bántalmazások. A rosszul értelmezett szólásszabadság a demokrácia örve alatt felszínre hozta az évtizedek óta lappangó, sok esetben gyűlöletté fajuló ellenszenvet.

Napjainkban

Napjainkban új, a társadalom többségének támogatását élvező megközelítés érvényesül a magyarországi roma közösségek jelenét és jövőjét illetően. Sajnos, ez az új irány, nem tűnik pozitívnak. Ez önmagában még nem is lenne igazán meglepő, hiszen ha csak az elmúlt másfél évszázadra tekintünk vissza, korántsem mondható az, hogy problémamentes lett volna a romák és a nem romák viszonya a magyar társadalomban. Ha ennek okait szeretnénk megérteni, akkor a „későn jövők” fejlődési fáziskésésében, a többségi társadalom őszintén soha fel nem ajánlott és következetesen el nem várt integrációs-asszimilációs „ajánlatának” elmaradásában, valamint a kulturálisan, nyelvileg, történelmileg teljesen eltérő roma csoportok igazi értelmiségi vezetés nélküliségében, és az ebből következő, modernizációs kényszerrel fel nem ismerő gondolkodásában kellene kutakodnunk. Természetesen egy ilyen mélységű elemzés nem ennek az írásnak a feladata. Enélkül is tudható azonban, hogy az elmúlt évszázadban, az elmaradt modernizáció miatt, időről időre, hol csak a társadalom szűk szegmensében, hol a pártpolitika szintjén, fellángoltak az ellentétek, és anélkül csillapodtak egy idő után az indulatok, hogy az alapvető problémát, a gazdasági-társadalmi integrációt valami is előmozdította volna. Ezeknek a „rossz” időszakoknak az okai általában a

¹²³ Részletesen lásd: Kállai Ernő: Roma vállalkozók 1998-ban. In Kemény István (szerk.): *Cigányok/romák és a láthatatlan gazdaság*. Budapest: AKM–Osiris, 2000. 38–80. p.

hirtelen kialakuló és a romák nagy tömegeit érintő gazdasági, és ilyenkor újra a felszínre törő modernizációs válságokban kereshetők, amikor a legális jövedelem nélkül maradtak vagy állami gondoskodásra szorultak vagy valamilyen illegális eszközzel tudták csak biztosítani túlélésüket. Ez mindig jelentős társadalmi elégedetlenséget szült a gazdasági válság által érintett más társadalmi csoportokban is, de a romák elleni fellépések, néhány kivételtől eltekintve, megmaradtak a társadalmi kirekesztés és a verbális agresszió szintjén. A válság enyhülése után pedig a gazdaságban hiányként jelentkező, általában a legalacsonyabb színvonalú pozíciókat töltötték be, és ezzel találtak legális munkajövedelmet a roma közösségek tagjai.

Meggyőződésem szerint alapvetően ez a mechanizmus ismétlődik napjainkban is, azzal az eltéréssel, hogy végkimenetelében sokkal radikálisabb társadalmi-politikai fellépésnek vagyunk tanúi. A rendszerváltásban és a pártpolitikában csalódott, a korrupciótól átszótt, folyamatosan ingatag gazdasági helyzetben lévő magyar társadalom felgerjedt indulatainak első számú célpontjává, mondhatni minden baj okozójává közfelkiáltásszerűen a cigányok váltak. Fél évszázad után újra felbukkanó jelenség az is, hogy politikai párt faji alapon megfogalmazott programja jelentős támogatottságot élvez a társadalomban, és ennek hatására más politikai erők is használni kezdik a „nép hangja” igazságát valló, kirekesztő retorikát. A társadalom strukturális problémáival szembenézni képtelen társadalmi és politikai gondolkodás a legegyszerűbbnek tűnő, de annál veszélyesebb megoldást találta ki az indulatok levezetésére: a bűnbakképzést. Az, hogy ez az út hová vezet, jósolni sem érdemes.

A cigányok létszámának alakulása

A cigányok létszámának alakulását az alábbi táblázat mutatja:¹²⁴

*A cigányok száma Magyarországon
Erdély és Horvátország nélkül (1780–1830)*

Év	Összlétszám	Letelepedett
1780	43 609	20 629
1781	38 312	11 459
1782	43 778	12 847
1783	30 241	7 647
1809	40 000	
1830	30 000	

Időről időre felmerült a cigányok összeírásának és letelepítésének gondolata, törvényjavaslatok készültek, de a kérdés megoldása mind a cigányok ellenállása, mind a nem következetesen végrehajtott intézkedések miatt meghiúsult. Fényes Elek számításai szerint 1851-ben 83 769, 1867-ben pedig Erdélyt, Horvátországot, Szlavóniát, és a Határőrvidéket beszámítva 95 500 cigány élt a magyar királyság területén. A 19. század közepétől Havasalföld és Moldva felől a cigány rabszolga-felszabadítást követően, valamint Erdélyből a vándorló életmódot folytató oláh és beás cigányok további tömegei indultak el Magyarország felé, és ahogy ma mondanák, országszerte „biztonságpolitikai” problémát okoztak. A betelepülési hullám hatására 1850 és 1893 között a Magyarországon élő cigányok száma megkétszereződött. Kemény István a következő adatokat ismerteti:¹²⁵

A cigány lakosság számának alakulása (1850–1893)

Év	Teljes országterület	Ebből Erdély	%
1850	140 092	78 906	53
1857	143 000		
1873	214 000		
1893	280 000	105 000	37,5

¹²⁴ A közölt adatokat Soós J. H. Schwicker: *Die Zigeuner in Ungarn und Siebenbürgen*. Wien u. Teschen 1883. c művéből idézi (63–70. és 74–89. p.), amelyek pontatlanok, mivel a megyék beküldött adatait nem összesítették. Soós, uo.

¹²⁵ Kemény István (szerk.): *A magyarországi romák*. Változó Világ 31. Budapest: Press Publica, 2000a. 12. p.

Az 1893. évi összeírás szerint számuk már 280 ezerre tehető. Kemény István becslései szerint a 280 ezer főből a mai országterületen 65-66 ezer cigány élt. A Romániához csatolt területeken kb. 160 ezerre, a mai Szlovákia területén kb. 40-42 ezerre, a Jugoszláviához csatolt területeken pedig kb. 8-10 ezerre tehetjük számukat. Az összeírt cigányok harmada 1850 után érkezett Magyarországra, vagy ezek leszármazottja volt. A mai országterületet figyelembe véve a magyar anyanyelvűek aránya 79,5 százalék, a cigány anyanyelvűeké 10 százalék, a beásoké 4,5 százalék volt, 6 százalékuk pedig a környező országok anyanyelvét beszélte. Erdélyben a cigány anyanyelvűek aránya 42 százalékra, a román (beás) anyanyelvűeké pedig 39 százalékra tehető.¹²⁶

Magyarországon jelenleg a romák alkotják a legnépesebb kisebbséget. Jelenleg 570-650 ezer főre becsülik a cigányok számát. Az 1990. évi népszámlálás során 142 683 fő, a 2001. évi népszámlálás során 190 046 fő vallotta magát cigány nemzetiségűnek. Ez a szám mintegy negyede a feltételezett roma népességnek. A 15 éven aluli gyerekek száma kétszer akkora, míg a 60 és annál idősebbek aránya egyötöde a teljes népesség azonos korcsoportjához viszonyítva. Jellemző a jóval fiatalabb korösszetétel, és kiemelkedően magas a halálozási arány.

Szervezetrendszer

A cigányság dinamikusan fejlődő kisebbségi önkormányzati rendszerrel, valamint a civil szerveződések és alapítványok kiterjedt hálózatával rendelkezik. Míg 1998. évben 740 cigány kisebbségi önkormányzatban mintegy 3 ezer roma képviselő tevékenykedett, addig 2002. évben az önkormányzati választások során 999 településen választottak cigány kisebbségi önkormányzatot, 4 településen roma polgármestert, valamint 545 roma települési önkormányzati képviselőt.¹²⁷ A 2006. évben 1100 településen hoztak létre helyi cigány kisebbségi önkormányzatot. A kisebbségi választások során induló és megválasztott képviselők száma a jogszabályi változások során sem csökkent. A választáson 10 287 jelölt indult, a megválasztott elektorok száma összesen 5551 fő, mely 1117 helyi cigány kisebbségi önkormányzatot takar. A két legnagyobb civilszervezet (Lungo Drom 2662 jelölt – 1594 mandátum, MCF Roma Összefogás 2380

¹²⁶ Kemény (2000b), 11–25. p.

¹²⁷ http://www.nemzetpolitika.gov.hu/index.php?main_category=4&action=view_item&item=583.

jelölt – 1332 mandátum) indíthatott jelölteket az országos önkormányzati választáson. Az Európai Unió Roma Ifjúságáért Egyesület, a Roma Polgárjogi Mozgalom, valamint a Cigány Szervezetek Országos Szövetsége szintén jól szerepelt, de a megszerzett mandátumok alapján csak a megyei választások során indíthattak jelölteket, mivel nem szerezték meg az országos indításhoz szükséges 10 százalékot.

A cigány gyermekek óvodai nevelésében a kisebbségi sajátosságok és a romani nyelvmegőrzés figyelembevételével végzi tevékenységét a 2000-ben alapított a budapesti Kovács Zoltán Alapítványi Óvoda,¹²⁸ míg Hosszúpályiban szülői kezdeményezés alapján 2008-ban indították el a cigány nyelvű óvodai nevelést.¹²⁹ Az Alsószentmártoni Óvodát a Katolikus Egyház tartja fenn, melyben beás nyelvű nevelés folyik.¹³⁰ Edelényben 1994-től működik Alapítványi Óvoda, Általános Iskola és Szakiskola, mely a roma gyermekek és fiatalok személyiségközpontú nevelését tűzte ki célul.¹³¹

Budapesten több, nem önkormányzati fenntartásban működő intézményben folyik cigány tanulók nevelése, képzése. A Talentum Nemzeti Kisebbségi Általános Iskola, Művészeti Iskola, Tánc- és Zeneművészeti Szakiskola és Kollégium, ahol differenciált foglalkozások keretében folyik a roma fiatalok nevelése és oktatása. Az intézmény – a Fővárosi Önkormányzattal kötött közoktatási megállapodás keretében – a többszörösen hátrányos helyzetű roma fiatalok számára a zenei tanulmányok szakiskolai szintű elsajátítását teszi lehetővé.¹³² 1993-ban alapították a Kalyi Jag Roma Nemzetiségi Szakiskolát, melynek célja olyan 14-25 éves korú fiatalok 2 éves képzése, akik nem rendelkeznek semminemű szakképzéssel, illetve nem vettek részt középfokú oktatásban.¹³³

A Dr. Hegedűs T. András Alapítványi Középiskola, Szakiskola és Kollégium Szolnokon működik. Az iskola célja a középiskolából kimaradó, jelentős szociális hátránnyal, általános és szakirányú műveltség hiányával rendelkező cigány és nem cigány fiatalok szakképesítéshez juttatása.¹³⁴ A pécsi Gandhi Közalapítványi Gimnázium és Kollégium Magyarország és Európa első roma nemzetiségi érettségit adó intézmé-

¹²⁸ <http://www.adhat.hu/szerv/egyszerv/57975.html>.

¹²⁹ <http://hpalyiovi.hupont.hu/6/cigany-nemzetisegi-ovoda>.

¹³⁰ <http://www.parbeszed.com/main.php?folderID=2261&articleID=9208&ctag=articlelis&iid=1>.

¹³¹ <http://www.romaweb.hu/romaweb/cikk.jsp?p=446>.

¹³² http://fidelio.hu/nevjegyek/intezmenyek/jazz_vilagzene/talentum_muveszeti_iskola_.

¹³³ <http://www.romapont.hu/partnereink/kalyi-jag-roma-muveszeti-egyesulet.html>.

¹³⁴ http://www.htszakiskola.hu/images/Document/iskola_doc/iohta_alapito.pdf.

nye, melyet a Kormány, roma értelmiségiek és magánszemélyek hoztak létre 1994-ben.¹³⁵ A Romaversitas – Láthatatlan kollégium 1996-ban kezdte meg működését a Roma Polgárjogi Alapítvány kezdeményezésére. 2001-től önálló alapítványként működik, melynek eredményeképpen a hallgatók mentori segítséget kapnak a különböző egyetemi, főiskolai szakokon történő diploma megszerzéséhez.¹³⁶

A hátrányos helyzetű, különösen roma felnőttek integrációjának elősegítése érdekében kormányzati segítséggel Miskolcon indították el a „Digitális középiskola” projektet, amely a magyar oktatási palettán a levelező oktatás egy új, sajátos, on-line formáját alakította ki.¹³⁷ Az elmúlt évek egyik legfontosabb eredménye a Regionális vagy Kisebbségi Nyelvek Európai Kartájának romani és beás nyelvekre történő kiterjesztése volt, melyet az Országgyűlés a 2008. évi XLIII. törvényben elfogadott, a törvényt kihirdetésére 2008. június 27-én került sor.

Kulturális élet

Országos Kisebbségi Kulturális és Foglalkoztatási Módszertani Intézményhálózat feladata elsősorban – a cigány lakosság, a civilszervezetek és a kisebbségi önkormányzatok részére biztosított széles körű szolgáltatásai révén – oktatási, kulturális, informatikai, közösségfejlesztő és antidiszkriminációs elemeket tartalmazó fejlesztési programok elindítása, valamint a munkaerő-piaci reintegráció elősegítése. A hálózat létrehozásához és működéséhez szükséges forrást a kisebbségi intézményi keret, az Országos Foglalkoztatási Közalapítvány, a Foglalkoztatási és Munkaügyi Minisztérium, illetve a Megyei Munkaügyi szervezetek biztosították. Az Országos Cigány Muzeális Gyűjtemény és Kiállítóhely 2005-ben nyitotta meg kapuit az Országos Cigány Önkormányzat székházában. Feladata az európai cigányság történelmi, irodalmi, néprajzi, zenei, képzőművészeti; kulturális értékeinek összegyűjtése, megmentése és bemutatása.

Az elmúlt években több sikeres országos és helyi képzőművészeti bemutató kiállítás lebonyolítására került sor.¹³⁸ Az Országos Roma Könyvtár Levél- és Dokumentumtár mint az országos önkormányzat

¹³⁵ <http://gandhi.dravanet.hu/regi/>.

¹³⁶ <http://www.romaversitas.hu/magyar/magunkrol.html>.

¹³⁷ <http://www.digitaliskozepiskola.hu/dk/index.html>.

¹³⁸ <http://kisebbsenek.bmknet.hu/index.php?id=439>.

épületében működő intézmény tevékenysége a romákról szóló tudományos, statisztikai, demográfiai adatok összegyűjtése, rendszerezése és feldolgozása, valamint egy romológiai szakkönyvtár felállítása. A dokumentációs részleg több kisebb ún. „alrészlegre” oszlik kutatási, illetve gyűjtési témák szerint: az egyik nagy téma a történeti kutatás és dokumentációs részleg 1945-től napjainkig, a másik terület néprajzi, muzeológiai gyűjtések dokumentálása.¹³⁹

A roma kisebbség írott sajtójának megjelenítését a Kisebbségekért Közalapítvány támogatja. Az elmúlt években 5 roma lap támogatására (*Lungo Drom*, *Világunk*, *Amaro Drom*, *Kethano Drom*, *Glinda*) 2007-ben 24 620 000 Ft, 2008-ban 35 328 000 Ft-ot, míg 2009-ben 24 056 064 Ft-ot – éves laptámogatási keretének 11–12 százalékát fordította. Minden roma lap rendelkezik internetes honlappal is. A helyi kisebbségi média és kábeltelevíziós kisebbségi műsorok működtetésére és készítésére évente 8 roma pályázatot támogattak, 2009. évre azonban forrás hiányában ezt a pályázatot nem hirdette meg a Közalapítvány. A közszolgálati Magyar Televízióban sugárzott „Cigány magazin” című műsor időtartama 26 perc, a Magyar Televízió havonta 52 perces adásidővel sugározza a „Roma fórum” című műsort. Ezeket kiegészítik a nemzetiségekről célzottan a magyar nyelvű nézőkhöz szóló magazinműsorok, így a kéthetente 52, illetve 26 perces műsoridőben jelentkező „Együtt” című magyar nyelvű televíziós programok.

A Magyar Rádióban a cigányoknak készült műsorszám a kultúra, a néprajz mellett az emberi jogokkal, a politikai kérdésekkel is rendszeresen foglalkozik. A műsor kiemelt célja a cigánysághoz kapcsolódó előítéletek feloldása. A roma kisebbségnek 2008 tavaszán kezdődött meg egy kibővített roma sáv előkészítése az MR4 csatornán. A napi egy órára növelt műsoridőben a magyar mellett beás és lovári nyelvű műsorok is megjelennek. A Roma Produkciós Iroda Alapítvány együttműködésével elindult az MR roma gyakornoki programja. A program keretében egy éven át három roma újságíró-gyakornokot foglalkoztatnak az MR1 Kosuth Rádióban és az MR4-en. A legsikeresebb fiatal a gyakornoki időszak után státuszt kaphat a Magyar Rádióban.

Az információs csatornák fejlődésének köszönhetően, több internetes honlap működik, mely egyre inkább átveszi a romákról és romáknak szóló információs csatorna szerepét. Kormányzati portálként a Szociális és Munkaügyi Minisztérium fenntartásában működik a www.romaweb.hu, míg roma fiatalok által működtetett a www.romnet.hu honlap. Az

¹³⁹ <http://kisebbssegek.bmknet.hu/index.php?id=439>.

Országos Cigány Önkormányzat tájékoztató honlapja a www.oco.hu, míg az Önkormányzat intézménye, az Országos Roma Média és Információs Központ alapította a www.rominfo.org honlapot. Civil kezdeményezésben valósult meg a C-PRESS Hírügynökség által szerkesztett honlap, mely a www.c-press.hu honlapon érhető el. A Rádió C Kisebbségi Műsorszolgáltató Kht. a Budapesten és vonzaskörzetében élők részére sugározza műsorát. Műsorszolgáltató jogosultságát az ORTT 2007-ben pályázat nélkül 5 évre megújította, így 2013-ig kaptak frekvenciát.

A cigányság dinamikusan fejlődő civil szerveződések és alapítványok kiterjedt hálózatával rendelkezik, ezek száma napjainkban több mint 500-ra tehető. Az egyesületek munkáját a Magyarországi Nemzeti és Etnikai Kisebbségekért Közalapítvány és az OGY Emberi Jogi, Kisebbségi és Vallásügyi Bizottsága, a Nemzeti Civil Alap és az Oktatási és Kulturális Minisztérium működési költségekre és programokra adott támogatása biztosítja. Az Országgyűlés a roma civilszervezetek részére 2008. évben 137 szervezetnek 41 millió Ft-ot, míg 2009-ben 148 szervezet számára 42,5 millió Ft működési támogatást biztosított. A legnagyobb összegű támogatás 8-900 000 Ft volt, melyben az Európai Unió Roma Ifjúságáért Egyesület, a Dél-Somogyi Cigányok Közhasznú Szervezete, az „Eötvös József” Cigány-Magyar Pedagógiai Társaság, a Garabonci Cigányokért Egyesület, és a Nógrád Megyei Cigány Képviselők és Szószólók Szövetsége részesült. A Nemzeti Civil Alap pályázataiban 2008. évben 74 roma szervezet részére 44 211 697 Ft, míg 2009 évben 88 szervezetnek 42 914 320 Ft támogatást biztosított.

A magyarországi romák nemzetközi kapcsolatai

A cigányság nem rendelkezik anyaországgal, amely kulturálisan és anyagiilag támogatná. Roma értelmiségiek 1971-ben Londonban alakították meg a Roma Világkongresszust. 2004-ben jött létre a legnagyobb nemzetközi roma szerveződés az Európai Romák és Utazók Fóruma (ERTF), amelyet európai roma szervezetek, az Európa Tanács intézményei, valamint több mint 40 ország kormányainak tárgyalásai mentén hoztak létre. A Fórum különleges Együttműködői Megállapodással bír az Európa Tanáccsal, amelynek így különleges státuszú tanácsadói partnere a roma közösségeket érintő irányelvek kialakítása, és programok kidolgozása során. Az ERTF együttműködik az ENSZ, az Európai Parlament, az Európai Bizottság, az EBESZ és az Európa Tanács intézményeivel. Célja, hogy biztosítsa a romák és utazók alapvető jogainak eredményes gya-

korlását, megóvja őket a rasszizmustól és a diszkriminációtól, és hogy elősegítse integrációjukat azokban az országokban, amelyekben élnek. A Fórum fő feladata, hogy véleményeket és javaslatokat tegyen az európai döntéshozó szervezeteknek nemzetközi, országos, regionális, vagy helyi szinten, azzal a céllal, hogy a döntési folyamatokra hatással legyen. Hazánk 3 fővel képviselteti magát a szervezetben. 2003 márciusában, két holland alapítvány anyagi támogatásával, nem uniós szervezatként Brüsszelben megkezdte munkáját az Európai Roma Információs Iroda (ERIO). Az iroda összekötő szerepet tölt be a roma és a nemzetközi szervezetek között, elsősorban az uniós intézményeknek, a Bizottságnak és a Parlamentnek, és egyéb nemzetközi szervezeteknek kíván információt szolgáltatni a tagállamokban és a tagjelölt államokban élő romák emberi jogi, közéleti, szociális és gazdasági helyzetéről.

Görögök¹⁴⁰

A magyar–görög kapcsolatok története a honfoglalás kori időkre nyúlik vissza. Egy óbizánci feljegyzés szerint Arethasz érsek 902-ben emlékezett meg a türköknek nevezett magyarokról egy Bölcs Leó császár jelenlétében tartott asztali beszédében. Bölcs Leó fia, Bíborbanszületett Konstantin *De administrando imperio* (A birodalom kormányzása) című munkájában többször is foglalkozott a türkökkel. Uralkodása elején, 944-körül a Bizánci Birodalom és a magyarok között létrejött békeszerződés megpecsételéseként magyar előkelők, vezérek, fejedelmek, hercegek érkeztek Konstantinápolyba, és keresztelkedtek meg. A magyarok első keresztény püspöke Hierotheosz görög szerzetes volt. Az egyházszakadás után létesült első magyarországi kolostorok görög barátokkal népesültek be. A Szent Gellért-legenda szerint Ajtony vezér „Maros városában monostort épített Keresztelő Szent János tiszteletére. Apátot helyezvén abba, görög barátokkal, az ő törvényük és szertartásuk szerint.”

Az Árpád-ház uralkodása idején az egész országban létesültek görög kolostorok. Bár Szent István király Rómát választotta, III. Ince pápa szemrehányó leveléből tudjuk, amelyet 1204-ben intézett a magyar királyhoz, hogy az országban csak egy latin kolostor működött számos görög kolostorral szemben.¹⁴¹ A görög és a magyar uralkodó családokat

¹⁴⁰ Forrás: <http://www.ellinismos.hu/>.

¹⁴¹ Görög kolostorok pl. a Szent Panteleimón-kolostor a mai Dunaújvárosban, és Szent Demeter kolostora Székesfehérváron.

számos házassági kötelék fűzte egymáshoz. Szent László király lánya, Piroska, aki Konstantinápolyban az Irini (ókorias kiejtés szerint: Eiréné) nevet kapta, II. Ioannész Komnénosz császárhoz ment feleségül. Az Ortodox Egyházban a mai napig szentként tisztelik. V. István leányát, Annát II. Andronikosz Paleologosz császár vette feleségül. István anyja, Margit-Mária (IV. Béla felesége) viszont I. Theodorosz Laszkarisz bizánci császár leánya volt.

Az Árpád-ház kihalása után az ortodoxok, s főként a görögök helyzete egyre nehezebbé vált Magyarországon. Nagy Lajos király 1366-ban kiűzte őket Krassó és Keve megyéből, és megtiltotta a házasságkötést az ortodoxok és a római katolikusok között. Azok, akik nem tértek át a római katolikus hitre, nem szerezhettek nemességet. Konstantinápoly 1453-ban bekövetkezett eleste után azonban Mátyás király pártfogásába vette az országba menekült ortodoxokat. A 16. századtól ortodox vallású görög kereskedők érkeztek Erdélybe, majd Pestre. Szakmai versenytársakkal nem kellett megküzdeniük, ráadásul kiváltságos vámtarifákat élveztek. Ezek a görög vándorkereskedők nagyon korán kereskedelmi kompániákat, társulásokat hoztak létre.

Ezzel párhuzamosan egyházközségeket is alakítottak, amelyek a területileg illetékes hazai ortodox püspökök joghatósága alá tartoztak. Buda visszafoglalása után I. Lipót császár 1686-os felhívására – többek közt az észak-görögországi Ipiroszból és Macedóniából –, görög kereskedők újabb áradata érkezett Magyarországra. Az 1720-as évekig kevesen telepedtek le véglegesen, szívesebben folytattak közvetítő kereskedelmet: a török birodalomból hozott árukat osztrák és magyar területeken értékesítették, az Ausztriában vásárolt termékeket pedig főként Magyarországon adták el. A karavánok útvonalán állandó pihenőhelyek várták a kereskedőket, ezek emlékét őrzik többek közt a Görögszállás, Görög-tanya helységnevek. Amikor a törökök 1769-ben elfoglalták és lerombolták a kézműiparáról híres és gazdag észak-ipeiroszi Moszhopoliszt, mesteremberei a Monarchiában telepedtek le. Ebben az időszakban a görög kereskedők már nem csupán vándorkereskedelmet folytattak, hanem boltokat béreltek, mézsárszékeket nyitottak, állatokat tartottak, pénzt kölcsönöztek. Anyagi és erkölcsi érdekeik védelmére különböző szervezeteket hoztak létre.

A magyarországi görög kereskedővilág gazdasági felvirágzását ezeknek a kompániáknak köszönheti. 1748-ban Gyöngyösön, Egerben, Miskolcon, Tokajban, Diószegen, Világosváron, Eszéken, Pesten, Péterváradon és Kecskeméten működtek a leggazdagabb kompániák. Heves megyében az első görög, szerb, örmény és más nemzetiségű kal-

márok a török hódoltság idején jelentek meg. Tekintet nélkül nemzetiségükre, közös hitük alapján a gyöngyösi arnótoknak vagy görögöknek hívták őket. A gyöngyösi görögök 1740 óta kereskedő társulatban, az ún. arnót kompániában tömörültek. Szabad vallásgyakorlásuk biztosítva volt ugyan, de azzal a megkötéssel, hogy ha papot akarnak tartani, annak unitus (görög katolikus) papnak kell lennie. A gyöngyösi ez nem tartották be; istentiszteleteiket saját szertartásuk szerint, titokban végezték. Emiatt a városi tanács többször megrendszabályozta őket, sőt 1741-ben megyegyűlési intésben is részesültek. Miután ennek sem volt foganatja, ugyanabban az évben kiutasították őket Gyöngyösről, de hamarosan visszatérhettek. Lélekszámuk akkoriban 300 fő körül volt. A gyöngyösi ortodoxok sokáig hiába fáradoztak azon, hogy saját templomot építhessenek, a város tanácsa ezt nem engedélyezte. Kérelmük eljutott egészen a királyig, de eredménytelenül, mivel a gyöngyösi tanács az udvarhoz olyan véleményezést terjesztett fel, hogy a görögöket ez a jog nem illeti meg, hiszen csak azzal a feltétellel kaptak letelepedési engedélyt, ha vallásuk szabad gyakorlásáról lemondanak. 1784-ben újabb folyamodványt nyújtottak be, s a rá következő évben megkapták a szabad vallásgyakorlási jogot, és engedélyt nyertek arra, hogy imaházat építsenek, de harang nélkül, pedig a leendő templom harangjait már 1792-ben, illetve 1793-ban beszerezték.

Mire a templom 1809-re elkészült, a városban már csak 40 görög család élt. Az új templomban az első istentiszteletet 1811-ben tartották meg, amikor a vörös márványból készült oltárasztal megérkezett Olaszországból. Az abba bevésett görög nyelvű szöveg magyarul így hangzik: „Ezen szent templom Kasztória városából való Jappa Tamás és Theokarasz urak költségén épült, azok és szüleik örök emlékére. 1811. január 1.” Az egyik leghíresebb görög família a Sina család, amelynek tagjait, Györgyöt és fiát, Simont, a görögök mellett a románok is magukénak tekintik.¹⁴² Sina György, aki báróságot szerzett, Széchenyi Istvánnal együtt vett részt a Lánchíd megépítésében, és a hídépítés egyik legnagyobb finanszírozója volt. Anyagi támogatást nyújtott továbbá Széchenyi vasútépítési és folyamszabályozási terveihez és vállalkozásaihoz is. A Monarchiában az Osztrák Nemzeti Bank igazgatója, és Görögország bécsi főkonzulja volt. Sina Simon a legnagyobb felajánlott összeggel Széchenyi mellett a Magyar Tudományos Akadémia alapítója, majd igazgató tanácsának

¹⁴² Dr. Petrusán György – Martyin Emília – Kozma Mihály: *A magyarországi románok*. http://www.jgytf.u-szeged.hu/tanszek/roman/pgy/publikaciok/moi_romanok.doc.

a tagja. Bőkezű mecénásként adakozott mind Magyarországon, mind Görögországban.

A ma Magyarországon élő görögök az 1946–1949 között lezajlott és a kommunista baloldal vereségével végződő polgárháború alatt, illetve azt követően menekültként kerültek Magyarországra.¹⁴³ Ők és leszármazottaik alkotják a mai magyarországi görög közösséget. 1948 tavaszán a szemben álló felek között vetélkedés kezdődött, hogy a kormányerők, vagy a kommunisták mentenek-e ki több gyermeket az ország északi részén dúló polgárháború poklából. A kommunisták úgy ítélték meg, hogy délre menekített gyermekeiket majd ellenük fogják nevelni, a görög kormány pedig az erre adott ellenreakciót gyerekrablásnak minősítette. A görög kommunista párt gyermekmentő akciójának következtében mintegy 30 ezer, a legkülönbözőbb korú görög és kisebb számban macedón gyermek került külföldre. Magyarországon kívül Albánia, Bulgária, Románia, Jugoszlávia, Lengyelország is befogadott gyermekeket, hogy amíg a háború tart, illetve amíg a szocialista forradalom nem győzedelmeskedik Görögországban, addig a gyerekekről gondoskodjanak.

Magyarországra 1948-ban mintegy 3000 gyermek érkezett Albánián keresztül a néhány hónapos csecsemőktől egészen a serdülőkoron éppen csak átlépő fiatalokig. Felnőttek, szülők nem jöhettek a gyerekekkel. A görögországi falvakban 17-18 éves lányokra, „anyákra” bízták a gyerekeket, akik összetartották és gondozták a falujukból összeszedett 20-30 gyereket egészen Budapestig. Magyarországra érve a gyerekeket életkoruk szerint szétválasztották, és különböző otthonokba helyezték el őket, ahol megkezdődött magyar és görög nyelvű oktatásuk. A gyerekek számos esetben nem találták meg a szüleiket, nevelő otthonokban nőttek fel. Az itt felnőtt gyerekek – köztük sok értelmiségi –, felnőttként, hálájuk kifejezéséeként Köszönjük Magyarország címmel kiállítást rendeztek, és könyvet adtak ki. A harcokban részt vett partizánok, illetve a kommunista erők hadseregének, az ELASZ-nak a tagjai, családtagjaik és segítők – görögök és kisebb létszámban a Görögország északi részén élő és a polgárháborúban ugyancsak részt vett szláv ajkú macedónok – 1949-től kezdve menekültek a befogadó szocialista országokba, de sebesültek már korábban is érkeztek. Velük kb. 6000-re nőtt a magyarországi görög diaszpóra létszáma. A felnőttek azt gondolták, hogy hamarosan visszatérhetnek hazájukba, de a görögországi helyzet ezt nem tette lehetővé. Arról egyelőre nincs nyilvánosan fellelhető adat, hogy milyen rendszer

¹⁴³ Az összefoglaló alapjául a Fokasz Nikosszal 2008. szeptember 2-án készített interjú szolgált. Az interjúért itt is köszönetet mondok.

szerint osztották el a menekülteket a különböző országok között. Előfordult, hogy egy család négy gyermeke Magyarországon volt, de miután édesapjuk meghalt a harcokban, édesanyjukat Prágába menekítették, és hiába kérte, hogy gyermekei közelében lehessen. Volt olyan is, akinek Görögországban maradt a családja és csak 25-30 év után találkozhattak ismét egymással.

A családdegyesítés csak nagyon lassan haladt, és hosszú éveket kellett akkor is várni, ha a családtagok szocialista országokban éltek. A görököket először Budapesten, a kőbányai volt dohánygyárban szükséglakásokba telepítették. Elkülönült életük azonban lassan oldódott, szakmát tanultak, elkezdték Beloiannisz falut építeni, majd szétszórták őket az ország ipari városaiba. Így kerültek nagyobb számban Miskolcra, Pécsre, Komlóra. A katonai junta bukásáig nehéz volt a kapcsolattartás az otthoniakkal, de 1974-ben a kommunista párt kihirdette, hogy „lehet hazamenni”. Ekkor sokan elindultak, de hazatelepedésüket nagyban akadályozta, hogy nem voltak sem görög, sem magyar állampolgárok, hontalanként, Magyarországon letelepedett külföldiként éltek még az itt született görög gyermekek is. Görögország bizalmatlan volt a kommunista hazatérők iránt. Az állampolgárság megszerzése ugyancsak hosszú éveket vett igénybe mind Magyarországon, mind Görögországban. A nyolcvanas években görög állampolgárságot (vissza)szerezett görögök jelentős része hagyta el Magyarországot és tért vissza véglegesen.¹⁴⁴

A görög kisebbség létszáma

A legutóbbi, a 2001. évi népszámlálás során görög nemzetiségűnek 2509-en, görög anyanyelvűnek 1921-en vallották magukat. A görög nemzetiségi kulturális értékekhez, hagyományokhoz kötődők száma 6140 fő, míg 1974-en mondták azt, hogy családi, baráti körben használják a görög nyelvet. Idegen nyelvként 2860 fő beszél a görög nyelvet Magyarországon. Az itt értékelt népszámlálás évében 366 személy volt az, aki csak az anyanyelvén, vagyis görögül beszélt. A magát görög nemzetiségűnek valló 2509 főből, a csupán magyar állampolgársággal rendelkezők száma 1775 volt, míg 479-en nem rendelkeztek magyar állampolgársággal.¹⁴⁵ Az eredetileg tisztán görögök lakta település, Beloiannisz lakosságának összetétele mára erősen megváltozott. Az anyaországba történő vissza-

¹⁴⁴ A szöveg összeállításában segítségemre voltak Fokasz Nikosz szíves információi.

¹⁴⁵ <http://www.nepszamlalas.hu/hun/kotetek/04/tabhun/tabl01/load01.html>.

település következtében itt a görögök száma 1820 főről (1952. évi adat) napjainkra 283 főre csökkent. A 2001. évi népszámlálás adatai szerint a község 1185 lakójának többsége magyar, egyharmada görög. Ennek ellenére a település megőrizte görög jellegét. Beloiannis községnek görög polgármestere van.¹⁴⁶

Szervezetrendszer

A kisebbségi önkormányzati rendszer keretében a magyarországi görögök 1998-ban 18 helyen, 2002-ben pedig 30 településen alakítottak önkormányzatot. A 2006. évi kisebbségi önkormányzati választások előkészítése időszakában a görög kisebbségi választói jegyzékre 52 településen 2451 magyar állampolgár jelentkezett. A helyi görög önkormányzati választáson legtöbben Pécsen vettek részt (252 fő), a görög választói jegyzékre feliratkoztak 59,15 százaléka. Jelenleg 34 görög települési kisebbségi önkormányzat működik. Területi szintű görög kisebbségi önkormányzatot Budapesten találunk. A Görög Országos Önkormányzat (GOÖ) 2007. március 21-én Budapesten tartotta alakuló ülését. A testület élére új elnök került, Koranisz Laokratisz személyében. Az országos önkormányzat tagjainak száma 25. A közgyűlési képviselők két görög civil egyesület jelöltjeként szereztek mandátumot, az országos testületben azonban nem képeztek elkülönülő frakciót a különböző szervezetek képviselői.

Az országos önkormányzat képviselőinek több mint fele korábban nem volt tagja a testületnek. Koranisz Laokratisz korábban a Fővárosi Görög Önkormányzat elnöke volt. A Magyarországi Görögök Országos Önkormányzata Budapesten, a Vécsey u. 5. sz. alatt található. Október 3-án a helyhatósági választások mellett a kisebbségi önkormányzatok jelöltjeire is szavaztak az előzetesen az adott kisebbség választási névjegyzékébe felvett szavazópolgárok. A görög nemzetiséghez tartozók 37 településen alakíthattak önkormányzatot, öt jelölő szervezet jelöltjei szereztek mandátumot. Legtöbbet a Magyarországi Görögök Kulturális Egyesülete (Syllogos) szerezte, szám szerint 88-at. A Görög Ifjúsági Egyesület (GIE) 46, a Helidonaki Görög Hagyományőrző Egyesület 7, a Csongrád Megyei Görögök Kulturális Egyesülete 4, míg a XVI. Kerületi Görög Hagyományőrző Egyesület 3 mandátumhoz jutott. Az országos

¹⁴⁶ http://www.nemzetpolitika.gov.hu/index.php?main_category=4&action=view_item&item=583.

és fővárosi görög önkormányzatokat 2011 első hónapjaiban választhatják majd meg a most mandátumhoz jutott képviselők. Mindkét önkormányzat megválasztására két szervezet állíthat listát, a Syllogos és a GIE.¹⁴⁷

A Görög Országos Önkormányzat (MGOÖ) Tizenkét Évfolyamos Kiegészítő Görög Nyelvoktató Iskola hálózatot hozott létre.¹⁴⁸ Az intézmény keretében Budapesten, Miskolcon, Pécsen, Tatabányán és Szegeden több mint 200 gyermek vesz részt görög oktatásban. A magyar állam normatív költségvetési támogatást ad az iskola működtetésére, valamint kiegészítő hozzájárulást biztosít a görög iskolai csoportok zene- és táncoktatása görögországi vendégtanárai költségeinek kiegészítéséhez. 2009 szeptemberében tovább nőtt a budapesti iskola tanulói létszáma. A korábbiakban 6 tanulócsoporthoz további 2 csoportot indítottak. A megfelelő elhelyezés érdekében az MGOÖ 2009 októberében egy önálló ingatlant vásárolt Budapest IX. kerületében, ahol a magyarországi görög közösség oktatási központját kívánja kialakítani.

A görög diaszpóra történelmének feldolgozására, kultúrája népszerűsítésére az MGOÖ Kutatóintézetet is működtet. A hazai görög kisebbség kulturális, szellemi, egyházi és tárgyi örökségét bemutató nagyszabású kiállítás nyílt meg 2009 áprilisában Budapesten.¹⁴⁹ A Történeti Múzeum Budavári Palotájában több mint kétszázötven műtárgy került kiállításra. Az ikonok, ötvösművek és grafikák mellett egyházművészeti tárgyakat, könyvészeti ritkaságokat, leveleket és festményeket is felvonultat a gazdag emléktárhely, amely közgyűjteményeknek, egyházi gyűjteményeknek és magángyűjtőknek köszönhetően kerül a nagyközönség elé. A Görög Országos Önkormányzat által működtetett amatőr színjátszó társulat, a Neaniki Szkini 2009 februárjában sikeresen vett részt a Magyarországi Nemzetiségi Színházak Találkozóján. A budapesti Thália Színház nagyszabású előadásuk a programsorozat különdíjjal elismert produkciója volt. A magyarországi hívő görögység a keleti keresztény (görög ortodox) vallást gyakorolja. A közösség egyházi szervezete korábban a karlócai (szerb) metropolita jurisdictiója alá tartozott, majd 1949-ben a Magyar Ortodox Egyház keretében, a moszkvai pátriárka fennhatósága alá került, és 2000. óta a Konstantinápolyi Egyetemes Patriarchátus egyházi főhatóságát ismeri el, melynek elöljárója Ausztria metropolitája, Magyarország és Közép-Európa Exarchája. A Magyarországi Ortodox Exarchátusnak Budapesten, Kecskeméten, Szentesen és Beloiannisz

¹⁴⁷ <http://www.fgo.hu/index.php?page=hirek&full=1459>.

¹⁴⁸ http://www.sulinet.hu/oroksegtar/data/magyarorszag_kisebbsgek/2008/Kiteljesedo_kulturalis_autonomia_2003_2006/pages/037_gorog_nyelvoktato.htm.

¹⁴⁹ http://www.nek.gov.hu/index.php?main_category=4&action=view_item&item=992.

községben van parókiája. A 2001-es népszámlálás adatai szerint 2473 fő vallotta magát ortodox görög felekezethez tartozónak.

A közösség legjelentősebb civilszervezete a Magyarországi Görögök Kulturális Egyesülete, a *Sylogos*,¹⁵⁰ mely legfontosabb feladatának a görög nyelv, kultúra és hagyományok ápolását tekinti. Az egyesület célja a magyarországi görögök egységbe tömörítése, aktivizálása és bevonása a közösség, illetve az egyesület munkájába, nemzeti és kulturális identitásuk megőrzése és megerősítése, jogaik és érdekeik védelme és képviselése.¹⁵¹ A görög nyelv továbbművelésének, oktatásának megszervezése, valamint az első és második görög diaszpóra kutatása, tanulmányozása, történelmének népszerűsítése. A görög kulturális és nemzeti hagyományok ápolása és népszerűsítése, öntevékeny hagyományörző csoportok, együttesek működésének elősegítése. Könyvtár és a görögséggel kapcsolatos dokumentáció működtetése és gyarapítása. Nemzeti évfordulók megünneplése, előadások, irodalmi műsorok, baráti találkozók és egyéb rendezvények szervezése, kiadványok megjelentetése. Az anyaországhoz fűződő kapcsolatok ápolása és további fejlesztése, együttműködés az anyaországban és a világ más tájain működő görög társadalmi szervezetekkel és a Külföldi Görögök Tanácsa intézményeivel. A sokoldalú magyar–görög kapcsolatok fejlesztésében való aktív részvétel. Görög és magyar állami, egyházi, önkormányzati és egyéb társadalmi intézményekkel, egyesületekkel való kapcsolattartás, együttműködés. A magyarországi nemzeti és etnikai kisebbségek szervezeteivel való kapcsolattartás és együttműködés.

A magyarországi görögöknek jelenleg három folyóirata van, melyek *Kafeneio*, *Ellinismos* és *Sylogos* címen jelennek meg. A közszolgálati Magyar Televízióban görög nyelvű adások kéthetente láthatóak,¹⁵² a Magyar Rádió heti 30 perces görög nyelvű műsort sugároz az MR4-es csatornán.¹⁵³ Budapest legjelentősebb kábelhálózatán elérhető a Görög Állami Közszolgálati Televízió műholdas programja. A görög közösség szervezetei szoros kapcsolatokat tartanak fenn az anyaország állami intézményeivel, amelyek mindenekelőtt a magyarországi görögség anyanyelve és kultúrája ápolását szolgálják.

¹⁵⁰ <http://www.sylogos.hu/forum.php>.

¹⁵¹ <http://www.adhat.hu/szerv/egyszerv/3823.html>.

¹⁵² <http://premier.mtv.hu/Rovatok/Kisebbszegimusorok.aspx>.

¹⁵³ www.radio.hu.

Horvátok¹⁵⁴

A horvátok eredetéről Konstantin császár azt írja, hogy a Kárpátokon túli Fehér-Horvátországból költöztek a 7. században Dalmáciába. Népnevük eredete pontosan nem tisztázott. Szent István király területszerző tevékenysége során kiterjesztette hatalmát a déli szláv (szlavón) területekre és Szlavón bánóság alatt a helyi szláv Svetoslavic család vezetésével belső önállóságot élvező tartományt hozott létre. Szent László király 1091-ben elfoglalta Horvátországot, ahol sógora, az utód nélkül elhalálozott horvát Zvonimir uralkodott.¹⁵⁵ Horvátország ezzel elvesztette önállóságát, és a Magyar Királyságon belül önálló, autonómiával rendelkező, közigazgatásilag különálló tartomány, bánóság lett. 1476-ban Mátyás király Horvát-Szlavón bánóság név alatt egyesítette a két bánóságot. A mohácsi vész után I. Ferdinánd, majd a török uralma alá került, 1790-ben pedig magyar kormányzat alá rendelték. 1805-ben Napóleon ellenőrzése alá került, aki 1809-ben Horvátországból, Dalmáciából és Szlovéniából létrehozta az 1814-ig fennálló Illír Királyságot.

Miután 1815-ben a bécsi kongresszus a területek visszakerülése mellett döntött, a Habsburgok a Magyar Korona országaként kezelték. A horvát nemzeti mozgalom elindítója Ludevit Gaj (1809–1872) volt. Jan Kollár szlovák költő hatására a délszláv népek számára egységes irodalmi nyelvet és írásmódot dolgozott ki. 1830-ban adta ki horvát nyelven „A horvátszláv helyesírás rövid vázlata” című munkáját. 1836-ban létrehozta az első horvát nyelvű politikai lapot a *Hrvatsko-slavonsko-dalmatinske novine*t.

Horvát nemzetiségűek a 16. században költöztek nagyobb számban Szlavónia, Dél-, és Nyugat-Magyarország elnéptelenedett területeire. A legnagyobb mértékű vándorlás az 1530–40-es évekre tehető. A gradistyei horvátok¹⁵⁶ az 1493-as töröktől elszenvedett vereség után kezdtek Magyarországra menekülni Horvátországból, de a Batthyány, az Erdődy, és a Zrínyi családok a veszélyeztetett délkeleti területekről szervezeten is áttelepítették horvát jobbágyaikat a mai Vas, Zala és Győr-Sopron megye területére. Beköltözésük eltartott egészen a 17. század közepéig.

A jobbágyok Horvátország különböző vidékeiről jöttek, nyelvjárás szempontjából nem voltak egységesek; felismerhető népraj-

¹⁵⁴ Forrás: <http://www.vasmege.hu>, <http://www.kuga.at/hrvati/hu/ii/3.htm> és Gyurok János: *A magyarországi horvátok*. Pécs: Gálos Nyomdász Kft. 1998.

¹⁵⁵ László király egyik lánytestvére, Ilona, Zvonimir felesége volt.

¹⁵⁶ Nevük Burgenland horvát fordításaként terjedt el a gradišcei elnevezésből származik.

zi jegyekkel rendelkező népcsoporttá hazánk területén váltak.¹⁵⁷ A 19. századig a társadalmi változások nem érintették döntő mértékben a horvátságot. Zárt településeken éltek, megőrizték mély vallásosságukat, gazdag népi hagyományaikat, s nem utolsósorban a nyelvüket. A horvátok is adtak egy aradi vértanút: a magyar honvédség horvát származású tábornokát, Knezić Károlyt.

Horvátország az 1848/49-es forradalom és szabadságharc idején megpróbálkozott az önállósodással, de elszakadási kísérlete 1849-ben meghíusult. 1868-ban a XXX. törvénycikkkel létrejött a horvát–magyar kiegyezés. Ennek értelmében a magyar politikai elit politikai nemzetnek ismerte el a horvátokat és kimondta, hogy Magyarország, Horvát- és Szlavónország egy államközösséget képeznek, amelyen belül Horvátország a belügy, az igazságügy, a vallásügy és a közoktatás terén önkormányzati jogokkal rendelkezik, pénzügyileg azonban nem kapott önállóságot; bevételeiknek csak 44 százalékát tarthatta meg saját belügyei költségeinek fedezésére. Az országban önálló parlament és kormány alakult. A horvát parlament kezdetben 29, majd 40 képviselőt delegált a magyar országgyűlés alsóházába, kettőt pedig a felsőházba. A belső közigazgatásban, törvényhozásban, bírászkodásban és az oktatásban, sőt a közös kormányzat működésében is a hivatalos nyelv a horvát volt. A magyar fővárosban székelő közös minisztériumok kötelesek voltak elfogadni a Horvátországból érkező horvát nyelvű előterjesztéseket és beadványokat, és azokra horvátul is kellett válaszolniuk. Egyes magyar kormányok időnként megkísérelték a magyar hivatalos nyelv érvényesítését Horvátországban is, de a horvátok sikeresen ellenálltak. A trianoni határok kijelölése kettéosztotta a horvát településeket, közülük az 1921. évi népszavazás után a nyugat-magyarországi területek Ausztriához csatolása után húsz, részben horvát lakossággal rendelkező település került Magyarországhoz, nyolcvan pedig Ausztriához.

A magyar érzelmű horvát lakosság kezdeményezésére politikai tárgyalások, tüntetések és végül népszavazás eredményeképpen 1923-ban Olmód, Kis- és Nagynarda, Alsó- és Felsőcsatár, Horvátlövő, Szentpéterfa visszakerült Magyarországhoz. A falvak lakosságát azonban megosztotta a kérdés. A parasztság Magyarországhoz ragaszkodott, a kereskedők, kézművesek és idénymunkások pedig Ausztriától remélték gazdasági felemelkedésüket. A visszacsatolás emlékére minden községben emléktáblát állítottak. Szentpéterfát, mint a folyamat fő elindítóját a Magyar

¹⁵⁷ Sokcsevits Dénes: A magyarországi horvátok rövid történelme. <http://www.horvatok.hu/index.php?id=6>.

Nemzeti Szövetség a *Communitas Fidelissima* (A leghűségesebb falu) címmel tüntette ki.

A II. világháború után súlyosan érintette a horvát településeket az 1949-ben felállított „műszaki zár”, mivel e határ menti falvakat a vasfüggöny elzárta a külvilágtól. Ebből adódóan, valamint a mezőgazdaság erőszakos átalakítása miatt a horvát lakosság jelentős része a jobb megélhetési lehetőségek reményében elvándorolt. 1948 és 1956 között a horvát kisebbségnek egyre rosszabb lett a helyzete. A magyar állam megszakította kapcsolatát a Tito marsall vezette Jugoszláviával. A magyar nemzetpolitikai érdekek büntetéseket, elnyomásokat és letartóztatásokat eredményeztek a horvátok körében. Az '50-es években minden horvátok lakta településről telepítettek ki családokat. A Horthy-korszakhoz hasonlóan az emberek féltek vállalni nemzeti hovatartozásukat. Néhányan közülük magyarosították a nevüket, a kor lelki maradványai még a mai napig is érezhetőek. Miután Magyarország helyreállította jó kapcsolatát Jugoszláviával, a horvát kisebbség helyzete is javulni kezdett, a népi és kulturális élet újjászületett.

A horvát kisebbség létszáma

A 2001. évi népszámlálás adatai szerint Magyarországon 15 620 fő tekinti magát horvát nemzetiségűnek, és 14 345 fő nevezte meg anyanyelvének a horvát nyelvet.¹⁵⁸ A két számadat közé esik azok száma, 14 788 fő, akik családi, baráti közösségben is használják a horvát nyelvet. A fenti adatokat kiegészíti, hogy a horvát nemzetiségi kulturális értékekhez, hagyományokhoz 19 715 személy kötődik. Az 1990. évi népszámlálás adataihoz képest 18,4 százalékkal csökkent a horvát anyanyelvet vállalók száma, ugyanakkor 15,1 százalékkal nőtt a horvát nemzetiséget vállalók száma. A horvátok által legnagyobb számban lakott településeket a horvát és a nyugati határ mentén találjuk. Hat olyan település van Magyarországon – Felsőszentmárton, Narda, Tótszerdahely, Drávasztára, Molnári és Szentpéterfa –, ahol a népszámlálás szerint a horvát nemzetiségűek, illetve anyanyelvűek száma is meghaladja az összlakosság 50 százalékát. Becslések szerint a Magyarországon élő horvát nemzetiségűek létszáma meghaladja a népszámlálási adatokat, és körülbelül 80-90 ezer főre tehető.

¹⁵⁸ <http://www.nepszamlalas.hu/hun/kotetek/04/tabhun/tabl01/load01.html>.

Szervezetrendszer

1990-ben alakult meg a Magyarországi Horvátok Szövetsége. A szervezet székhelye Budapesten van, elnöke Osztrogonác József bajai iskolaigazgató. A szövetség, mely hat régió horvátságát gyűjti egybe, több mint 6 ezer fős tagsággal, központi költségvetési támogatással működik.¹⁵⁹ A horvát kisebbség sikeresen szerepelt a kisebbségi önkormányzati választásokon. Az első választási ciklusban 57, a másodikban 74, míg a harmadikban 107 horvát kisebbségi önkormányzat alakult. 2002-ben 20 településen a megválasztott helyi települési önkormányzat alakult át kisebbségi önkormányzattá, megvalósítva a helyi kisebbségi autonómia e legteljesebb modelljét. Ezzel párhuzamosan 20 horvát nemzetiségű polgármester is mandátumot nyert.¹⁶⁰

Az Országos Horvát Önkormányzat először 1995. április 1-jén alakult meg, elnöke dr. Karagics Mihály lett, aki egészen 2007-ig megszakítás nélkül töltötte be az elnöki funkciót. Az önkormányzat 1997 tavaszán központi székházat vehetett birtokba Budapesten, a VIII. kerületi Bíró Lajos utcában. A 2006. október 1-jén megtartott kisebbségi önkormányzati választásokon 115 települési horvát kisebbségi önkormányzat megválasztására került sor. Horvát kisebbségi névjegyzék összeállítását 170 településen kezdeményezték, a horvát választói névjegyzékre feliratkozottak száma 11 090 főt tett ki. A választók létszáma 115 településen haladta meg a törvényben előírt választási küszöböt jelentő 30 főt, e településeken a választói névjegyzékeken összesen 10 102 választópolgár szerepelt. A horvátok által lakott települések közül aktivitásban kiemelkedett Szentpéterfa (589 fő), Felsőszentmárton (436 Fő), Kópháza (359 fő) és Kimle (308 fő). A nagyobb városok közül Pécsen 234-en, míg Budapest 17 kerületében összesen 907-en iratkoztak fel a névjegyzékekre.

A választásokon a megszerezhető 575 képviselői mandátumért 806 jelölt indult versenyre. A horvát jelöltek többségét (638 fő, 79,2 százalék) a Magyarországi Horvátok Szövetsége támogatta. A 115 településen kiírt választások mindegyikén érvényes választásra került sor, így összesen 115 horvát kisebbségi önkormányzat alakult meg. Ez kisebb növekedést jelent 2002-höz képest, amikor 107 horvát kisebbségi önkormányzat alakult. A választáson való aktivitás meghaladta a 75 százalékot, összesen 7656 választó szavazott a horvát listákra. A megválasztott 575 elektor

¹⁵⁹ <http://www.horvatok.hu/index.php?id=6>.

¹⁶⁰ http://www.nemzetpolitika.gov.hu/index.php?main_category=4&action=view_item&item=583.

többsége, 78,6 százaléka a Magyarországi Horvátok Szövetségének jelöltje. A választási eredmények alapján a horvát közösség 7 középszintű (fővárosi és megyei) önkormányzatot hozhatott létre. Megyei szintű kisebbségi önkormányzat alakulhatott 6, horvátok által lakott megyében (Baranya, Bács-Kiskun, Győr-Moson-Sopron, Somogy, Vas és Zala megye).

A hazai állami oktatási hálózat szerves részeként a horvátság nemzeti és etnikai nevelési program szerint működő – óvodától az egyetemig terjedő intézményekkel rendelkezik. Három óvoda működik anyanyelvű, míg 21 kétnyelvű program szerint. Két tannyelvű horvát oktatás 5 általános iskolában, Budapesten, Felsőszentmártonban, Hercegszántón, Pécsen és Szentpéterfán folyik.¹⁶¹ Magyarországon középfokú horvát nyelvű oktatás két gimnáziumban, Budapesten és Pécsen van. Mindkét intézmény oktatási központ szerepét tölti be, melyhez óvoda, általános és középiskola, valamint diákotthon tartozik. Felsőfokú horvát oktatás több magyarországi intézményben folyik. Horvát nyelv és irodalom szakos képzés folyik Budapesten az ELTE Bölcsészettudományi Kar Szláv Filológia Tanszékén, Pécsen a JPTE Bölcsészettudományi Kar Horvát Tanszékén, a szombathelyi Berzsényi Dániel Tanárképző Főiskola Horvát Tanszékén, Baján az Eötvös József Főiskola Nemzetiségi és Idegen nyelvi Tanszékén és Sopronban a Benedek Elek Pedagógiai Főiskola Nemzetiségi és Idegen nyelvi Tanszékén. A horvát nyelvű felsőfokú képzésben mintegy 100 fő vesz részt. A Horvát Köztársaság és a Magyar Köztársaság között aláírt kulturális, oktatási és tudományos szerződés értelmében lehetőség nyílik a horvát gimnáziumok érettségizettjei számára, hogy felsőfokú tanulmányaikat horvátországi egyetemeken végezzék.

A horvátság kulturális életét jórészt az országos, regionális és helyi szervezetek, együttesek szervezik. A megalakult horvát kisebbségi önkormányzatok e munkát csak erősítették. A községek többségében működik hagyományőrző együttes, zenekar, énekkar. Tevékenységük igen fontos az identitás megőrzésében. Egyre több kapcsolat épül anyaországi településekkel, melyek főleg a kulturális életet élénkítik. Az utóbbi években számos kulturális és hagyományőrző egyesület alakult és ért el hazai és nemzetközi sikereket. Az OHÖ adatai szerint mintegy 100 felnőtt, ifjúsági és gyermekkulturárcsoport (kórus, zenekar, tánc- és színjátszó csoport) tevékenykedik. Ezek közül kiemelendő a budapesti Fáklya és Tamburica, a mohácsi Zora, a pécsi Baranya és Tanac, a murakeresztúri Morica, a szentpéterfai Gradistyei Kulturális Egyesület és az undi Veseli

¹⁶¹ <http://www.horvatok.hu/index.php?id=34>.

Gradišćanci együttes. A horvát nyelv és kultúra átörökítése szempontjából nagy jelentőséggel bír a pécsi Horvát Színház. Működését a központi költségvetés nemzetiségi színházi pályázatából és a helyi fenntartó által nyújtott önkormányzati támogatásból kapott források biztosítják.

A horvát anyanyelvű olvasók igényeit négy báziskönyvtár, valamint községi és iskolai könyvtárak hálózata elégíti ki. A horvát kisebbség bázismúzeumának szerepét a mohácsi Kanizsai Dorottya Múzeum tölti be.¹⁶² A hazai horvátok nyelvének, kultúrájának és hagyományainak tudományos értékű kutatására és publikálására az OHÖ 2003-ban alapította a Magyarországi Horvátok Tudományos Intézetét.¹⁶³ Az intézet éves támogatása beépül az Országos Horvát Önkormányzat költségvetési támogatásába. Az OHÖ legfontosabb feladatának a kisebbségi autonómia kiterjesztését tekinti. Ennek keretében számos saját alapítású és átvett intézményt működtetnek. Ezen intézmények a Hercegszántói Horvát Tanítási Nyelvű Óvoda, Általános Iskola és Diákotthon, a Croatica Kulturális, Információs és Kiadói Kft., a Pag szigeti Horvát Képzési és Üdülési Központ, a Horvát Tudományos Intézet, a Magyarországi Horvátok Keresztény Gyűjteménye és a Pécsi Horvát Klub. Az OHÖ 2009-ben egy új intézménnyel gyarapodott, mivel a pécsi önkormányzattól átvették a pécsi Horvát Klubot.¹⁶⁴ A 2009. június 2-án aláírt szerződés szerint a város az önkormányzat tulajdonába adta a klub épületét és a fenntartást is.

A magyarországi horvátok római katolikus vallásúak, a történelem során a katolikus egyház igen jelentős szerepet töltött be a magyarországi horvátság körében. Napjainkban a hazai horvátok körében is élénkül az anyanyelvű vallási élet. A kis települések mellett Szombathelyen, Pécsen és Budapesten is van igény rendszeres horvát nyelvű istentiszteletre. Kőszegen kétheti rendszerességgel van horvát istentisztelet. Magyarországon csak kevés lelkész beszél a horvát nyelvet, így szükség lenne anyaországi segítségre, illetve arra, hogy a települések magyar lelkészei nagyobb odafigyeléssel kezeljék az anyanyelvhasználat ügyét.

Az OHÖ a Magyarországi Horvátok Szövetségével közösen alapította a Croatica Kulturális, Információs és Kiadói Közhasznú Kht.-t, mely nonprofit vállalkozásként szervezi a horvát kisebbség kulturális, kiadói és információs tevékenységét.¹⁶⁵ Fő területként a hazai kisebbségi könyvkiadásba kapcsolódtak be. Kiadásukban – központi költségveté-

¹⁶² http://www.museum.hu/museum/index_hu.php?ID=169.

¹⁶³ <http://www.horvatok.hu/index.php?id=39>.

¹⁶⁴ <http://vakbarat.pecs.hu/pokos/epitmeny/august.html>.

¹⁶⁵ <http://www.croatia.hu/index.php?id=65>.

si támogatással – hetente jelenik meg a horvátok egyetlen rendszeresen megjelenő lapja, a *Hrvatski Glasnik*. A kht. szervezeti keretei között 2005. október 28-án kezdte meg működését az internetes Croatica Rádió. A Magyar Rádió és a Magyar Televízió részeként Pécsen működnek a horvát nemzetiségi rádiós és televíziós szerkesztőségek. A Magyar Rádióban a horvátoknak napi 2 órás anyanyelvű rádióműsora van.¹⁶⁶ Horvát nyelvű tévéműsor, a „Hrvatska kronika” heti 25 percben készül, és két időpontban, ismételve kerül sugárzásra.¹⁶⁷

Az elmúlt évek eseményei jelentős változást hoztak a magyarországi horvát kisebbség életében. Az önálló és független Horvát Köztársaság megalakulásával, majd a háborús helyzet megszűnésével tényleges anyaországi kapcsolat bontakozhatott ki. A horvát kisebbség és szervezeteinek kapcsolatai Horvátországgal jók, az egyre bővülő helyi kapcsolatok ezt csak erősítik. Horvátországban is növekszik a magyarországi horvát-ság ismertsége és tekintélye. Horvátország minden horvát nemzetiségű személynek – kérésre – horvát állampolgárságot biztosít, függetlenül attól, hogy a világ mely táján él. Ezzel a lehetőséggel magyarországi horvátok is élnek. A kapcsolatokra igen jó hatással van az a tény, hogy a Magyar Köztársaság és a Horvát Köztársaság közötti állami kapcsolatok napról napra bővülnek és fejlődnek.

A kétoldalú stratégiai partnerségi viszony a horvát közösségben igen pozitív visszhangra talált. Az 1995. április 5-én aláírt példaértékű magyar–horvát kisebbségvédelmi egyezmény szabályozza a két ország kisebbségpolitikai együttműködését. Az egyezmény előkészítésében a magyarországi horvátok és a horvátországi magyarok képviselői egyaránt részt vettek. Az egyezmény rendelkezése szerint megalakult és működik a Horvát–Magyar Kisebbségi Vegyes Bizottság, mely alakuló ülését 1995 szeptemberében Zágrábban tartotta. A X. ülésre 2008. június 2-án Budapesten, a XI. ülésre pedig 2009. december 1-jén Zágrábban került sor. Az anyaország jelentősebb anyagi, pénzügyi támogatásáról a horvát kisebbség esetében évekig nem beszélhettünk. Ugyanakkor az elmúlt években Horvátország két fontos beruházáshoz – a Pag szigeti Horvát Képzési és Üdülési Központ és a Pécsi Miroslav Krleža Horvát Iskolaközpont – jelentős anyagi támogatást biztosított. Mindkét esetben közös magyar és horvát kormányzati fellépés és támogatás tette lehetővé a beruházás megvalósítását. Az anyaország és a horvát kisebbség kapcsolattartásában jelentős szerepe van annak is, hogy a budapesti Horvát

¹⁶⁶ www.radio.hu.

¹⁶⁷ <http://premier.mtv.hu/Rovatok/Kisebbségimuszorok.aspx>.

Nagykövetség és a pécsi Főkonzulátus mellett Nagykanizsán tiszteletbeli konzulátus működik.

Lengyelek¹⁶⁸

A magyarországi lengyelség története majdnem olyan régi keletű, mint a magyar állam létezése a Kárpát-medencében. A magyarországi kapcsolatok Szent László királlyal kezdődtek, akinek édesanyja Richéza, II. Miciszláv lengyel király leánya volt. László király 1046 körül Lengyelországban született. A magyarországi Polonia életének fejezetei a középkori, királyi Buda városának létrejöttével kezdődnek, amely a 13. század közepén a IV. Béla király által emelt vár szomszédságában alakult ki. A király leányai, Szent Kinga és Boldog Jolán lengyel fejedelmek, Szemerme Boleszló, illetve Istenfő Henrik feleségei lettek. Nagy Lajos király uralkodása alatt (1370–1382) jött létre az első, I. Ulászló uralkodása idején (1440–1444) pedig a második magyar–lengyel perszonálunió. Mátyás király egyik tanácsadója, Bylicai Márton asztronómus, ugyancsak lengyel volt. A Magyar Királyság területén lengyel tudósok, művészek, iparosok telepedtek meg, ugyanakkor zárt, falusi települések is létrejöttek a kora középkortól kezdve – mindemellett a magyarországi lengyel jelenlét folytonosságáról csak a 18. század kezdetétől fogva beszélhetünk. A lengyelek a 18. században tömbszerűen Magyarország legészakibb csücskében, Liptószentmiklós felett, a mai lengyel határhoz közel éltek, nagyobb tömbjeik másutt nem alakultak ki.

A magyarországi lengyelség történetének legjelentősebb és legfényesebb fejezetei közé tartozik a magyar forradalom és szabadságharc időszaka 1848/49-ben, amelyben Bem és Dembinszky tábornokokkal az élen több ezer lengyel tiszt és közkatona vett részt. Az akkori, pestbudai lengyel jelenlétről történelemkönyvek, emléktáblák és lengyel hősök halálát őrző síremlékek, Bem József szobra is tanúskodnak. A 19. és 20. század fordulóján ezernyi lengyel telepedett le a dinamikusan fejlődő Budapesten: Kőbányán, Csepelen, Angyalföldön, és környékén, de éltek még lengyelek Borsod-Abaúj-Zemplén megyében is. Falujukat, Derenket, a Horthy-korszakban felszámolták, hogy a kormányzónak vadászterületet biztosítsanak. Lengyelek önszerveződésének 1862-től lehetünk tanúi. A két világháború közötti években Kőbányán épült fel az első magyarországi lengyel templom. A II. világháborúban Magyaror-

¹⁶⁸ Forrás: <http://www.polonia.hu>.

szágon talált menedéket több mint 100 ezer lengyel menekült katona és civil. Budapest volt ekkor a leigázott Lengyelország, és a Párizsban, majd Londonban működő lengyel emigrációs kormány közötti kapcsolattartás központja. A háború befejeztével a kommunista hatalom feloszlatta a lengyel szervezeteket, vagyonukat államosította. Csak az '50-es évek vége hozott bizonyos javulást, amikor 1958-ban lehetőség nyílt az ismételt önszerveződésre, és megalakulhatott a Bem József Egyesület. Az 1980-as évekig a lengyelségnek ez volt az egyetlen fóruma.

A polóniai mozgalmak valódi újjáéledése az 1990-es évekre esik. A Szent Adalbert Egyesületet 1992 óta működik. 1993-ban már 6 ilyen központ működött, 1995-ben 23, 1998-tól pedig 52 lengyel szerveződés működött az ország 14 megyéjében. 1998-ban visszakapták a Lengyel Házat és a Lengyel-templomot, amely 1991-ben a Budapesti Római Katolikus Lengyel Perszonális Plébánia rangot kapta. A művészet és tudomány művelői 1996-ban létrehozták a Magyarországi Lengyel Alkotók Fórumát, az üzleti élet képviselői pedig a „Polonia–Hungaria” Magyarországi Lengyelek Érdekvédelmi Szövetségét.

A lengyel kisebbség létszáma

A 2001. évi népszámlálás adatai szerint 2580 személy vallotta anyanyelvének a lengyelt, magát lengyel nemzetiségűnek 2962 fő tartotta, a lengyel nemzetiségi hagyományokhoz kötődők száma 3983 volt, a családban, baráti körben a lengyel nyelvet 2659-en használják.¹⁶⁹ A lengyel kisebbség érdekképviselőiteinek becslése szerint a magyarországi lengyel közösség létszáma 10 000 főre tehető. A közösség tagjainak 51,28 százaléka magyar állampolgár, míg a nem Magyarországon születettek aránya 42,03 százalék. A lengyelek ma szétszórtan élnek, egyharmaduk lakik Budapesten, ezenkívül jelentős számban vannak jelen lengyelek Győr, Tatabánya és Miskolc városokban.

Szervezetek

Az 1994-es választások során 7 helyi kisebbségi önkormányzat alakult, majd 1995-ben létrejött a velük szoros együttműködésben dolgozó Országos Lengyel Kisebbségi Önkormányzat. Székhelye 1998-ig a Fővárosi

¹⁶⁹ <http://www.nepszamlalas.hu/hun/kotetek/04/tabhun/tabl01/load01.html>.

Lengyel Kisebbségi Önkormányzattal volt közös. Ma az Országos Lengyel Kisebbségi Önkormányzat székháza Budapest X. kerületében, az Állomás u. 10-ben található.¹⁷⁰ 1998-ban 9 fővárosi kerületben és 24 vidéki településen jöttek létre kisebbségi önkormányzatok. 1999-ben leváltották, majd újraválasztották az országos önkormányzat elnökségét, ez belső ellentéteket indukált, melyek mára azonban csillapodtak. 2002-ben 51 helyi lengyel kisebbségi önkormányzatot választottak meg, ebből 15-öt Budapesten, 12-t Borsod-Abaúj-Zemplén megyében. A 2006-os választások eredményeképp 47 lengyel települési kisebbségi önkormányzat alakult, 235 képviselővel. Az eddig említett szervezeteken kívül a győri Piłsudski Történelmi Társaság szerepe vált meghatározóvá. Létrejött még a BAZ Megyei Lengyel Kisebbségi Önkormányzatok Szövetsége, és a Dunántúli Lengyel Önkormányzatok Szövetsége.

A Szent Adalbert Egyesület 1993-tól, a Bem József Egyesület 1995-től szervezett vasárnapi iskolákat. Az OLKÖ kezdeményezte a vasárnapi iskolák tananyagának egységesítését, és a szétszórta iskolák közös igazgatású Lengyel Iskolává szervezését. Az új típusú intézmény jogszabályi háttérét célzó tárgyalások lezárultát követően 2004-től működik az Országos Lengyel Nyelvoktató Iskola.¹⁷¹ Az intézmény első tanévében 17 helyiségben, 26 tanár segítségével összesen 273 lengyel tanuló vett részt kiegészítő oktatásban, amelynek része a heti 4 óra lengyel nyelv- és irodalom, valamint a heti 1 tanóra lengyel népmeseter. Ezekből a tantárgyakból az elfogadott és rendeletben kihirdetett követelmények teljesítésével akár érettségiig is eljuthatnak a tanulók. Az iskola fejlődése folyamatos, jelenleg az intézmény önálló épületének beruházása 2009 szeptemberében valósult meg. Középiszkolai szinten ma a budapesti Szent László Gimnáziumban oktatják a lengyel nyelvet, míg a felsőoktatásban több főiskolán és egyetemen folyik polonisztikai képzés.¹⁷² Ennek keretében van lehetőség a lengyel szakos hallgatók anyaországi részképzéseken való részvételére.

1997-ben az országos önkormányzat létrehozta a Magyarországi Lengyelség Múzeumát és Levéltárát,¹⁷³ melynek 2005-re két vidéki kiállítóhelye is létrejött – Derenk és Emőd-Istvánmajor –, 2003 óta pedig a Külhoni Lengyel Múzeumok Hálózatának tagja. 1998-ban a főváros visszaadta a lengyel közösségnek a kőbányai országos hatáskörű lengyel perszo-

¹⁷⁰ http://www.nemzetpolitika.gov.hu/index.php?main_category=4&action=view_item&item=583.

¹⁷¹ <http://www.polonia.hu/index.php/lengyel-iskola>.

¹⁷² <http://www.szlgbp.sulinet.hu/>.

¹⁷³ <http://www.polonia.hu/index.php/muzeum>.

nális plébániatemplom melletti épületet, mely azóta Lengyel Házként működik, és 2003-tól kulturális-szociális tevékenységet lát el, valamint egy lengyel könyvtárat is működtet.¹⁷⁴ Itt kerül megrendezésre minden évben a Lengyel Keresztény Kultúra Napjai című rendezvény. A lengyel kisebbség létrehozta a „Za kurtyna” színjátszó csoportot, mely 2000-ben „Dom otwarty” néven önállósult.

A magyarországi lengyelek két lapot jelentetnek meg. Havonta megjelenő lap a *Polonia Węgierska*¹⁷⁵ és negyedévi magazinja a *Głos Polonii*.¹⁷⁶ A lengyel nyelven sugárzó elektronikus sajtó 1998 óta működik, a Magyar Rádió heti, 30 perces műsorának formájában. 2007 februárjától az MR4 szombatonként 13.30 és 14.00 óra között sugározza lengyel nyelvű adását.¹⁷⁷ Ugyancsak 1998-ban kezdte a Magyar Televízió a kisebbségi műsor sugárzását, a Rondó című, havonta jelentkező műsorban.¹⁷⁸

Érdeemes említést tenni még három magyarországi lengyel civilszervezetről: a legtekintélyesebb és legnagyobb taglétszámmal bíró társadalmi szervezet – amely Közép-Európa egyetlen, megszakítás nélkül működő lengyel szervezete – a Magyarországi Bem József Lengyel Kulturális Egyesület 2008-ban egész éves rendezvénysorozatot szentelt fennállásának 50. évfordulójára.¹⁷⁹ A másik országos kiterjedésű, győri központú társadalmi szervezet az alig évtizedes múlttal rendelkező József Pilsudski Történelmi Társaság volt a kezdeményezője és felállítója a Lengyel–Magyar Barátság Szobrának, amelyet 2007. március 23-án a két ország államelnöke avatott fel Győrött.¹⁸⁰ Ötletgazdái voltak a lengyel–magyar barátság évenkénti megünneplésének felváltva Magyarország és Lengyelország városaiban. Kezdeményezésüket felkarolta mindkét ország parlamentje és március 24-ét a Magyar–Lengyel Barátság Napjává nyilvánította. A harmadik országos szervezet a Magyarországi Lengyel Katolikusok Szent Adalbert Egyesülete, amely az OLKÖ-vel, s a Lengyel Perszonális Plébániával együtt működteti a Lengyel Házat. 2008-ban az OLKÖ és az országos lengyel civilszervezetek felterjesztése alapján a magyarországi Lengyel Perszonális Plébánia és Lengyel-templom részesült

¹⁷⁴ http://www.polonia.hu/index.php?option=com_contact&view=contact&id=26%3Alengyel-haz-dom-polski&catid=7%3Acivil-szervezetek&Itemid=14.

¹⁷⁵ <http://www.polonia.hu/index.php/polonia-wgierska>.

¹⁷⁶ <http://www.polonia.hu/index.php/gos-polonii>.

¹⁷⁷ www.radio.hu.

¹⁷⁸ <http://premier.mtv.hu/Rovatok/Kisebbszegimusorok.aspx>.

¹⁷⁹ <http://www.bem.hu/>.

¹⁸⁰ <http://www.polonia.hu/index.php/samorzdy/7-civil-szervezetek/30-jozef-pilsudski-toertelenmi-tarsasag>.

Kisebbségükért díjban. A plébánia elődje 1908-ban alakult a Kőbányán megtelepedő lengyel hívők ellátására. 1991-ben kapta meg a Perszonális Plébánia címet. A templom a Lengyel Házsal közös telken áll, így a két intézmény együttműködése kiválóan segíti a budapesti lengyelek hitéleti és kulturális tevékenységét. A magyarországi lengyelek életében fontos kulturális szerepet játszik a „Dom Otwarty” (Nyílt Ház) Színjátszó Csoport előadásaival, a Magyarországi Lengyel Alkotók Fóruma képzőművészeti kiállításával, a Polonez Ifjúsági Néptáncgyűttes, valamint a 2007 óta működő győri és budapesti szabadegyetemek.

A közösség anyaországi kapcsolatai kiválóak, folyamatosan bővülnek. Szoros az együttműködés a lengyel Szenátus Külhoni Lengyelek Bizottságával, amely komoly anyagi támogatást is nyújt a magyarországi lengyel célú beruházásokhoz. Sikeres az OLKÖ és a Sziléziai Egyetem együttműködése a pedagógus-továbbképzés terén. 2004-ben a Szent Adalbert Egyesület és a Lengyel Római Katolikus Plébániatemplom a Nyugat-európai Lengyelek Lelkipásztori Egyesületének tagjává vált. Ugyanabban az évben a Magyarországi Lengyelek Múzeuma és Levéltára 2003-ban a Külhoni Lengyel Múzeumok Hálózatának tagja lett.

Németek: szászok és svábok

A németek nagyobb számú bevándorlása Géza fejedelem idején kezdődött meg. István király felesége, a Bajorországból származó Gizella, Szatmárba telepített németeket. További nagy német betelepítésekre került sor a 12. és a 13. században. Az államalapítás német katonanépessége után királyaink hospes, azaz vendég minőségben elsősorban városlakó németeket hívtak be: bányászokat, kereskedőket, kézműveseket, iparosokat. 1162 előtt II. Géza hívására Flandria és a Rajna vidékéről vallonok és főleg szászok költöztek Magyarországra, ezek az erdélyi Szeben vidékén (ma Románia) és a Szepességben (ma Szlovákia) telepedtek le. Uralkodása alatt mintegy 200 autonóm berendezkedésű település jött létre Erdélyben és közel 60 a Szepességben. Jelentős kiváltságokat kaptak (pl. szabad bíróválasztás, ügyeik saját elöljáróik általi intézése, előjogaik tulajdon választott szerveik révén biztosított védelme), amivel megalapozták a szepességi városok és az erdélyi szász székek önkormányzati fejlődését.¹⁸¹

¹⁸¹ Szabó M. Attila: *Betekintés az erdélyi szászok autonómiájába*. http://adatbank.transindex.ro/html/alcim_pdf1156.pdf.

A szászok

Béla Tübingiából hívott telepeseket Besztercebányára. II. András alatt a német lovagrend alapította meg Brassó (Kronstadt) városát. 1224-ben II. András az „Arany szabadságlevéllel” (der Goldene Freibrief) megerősítette az erdélyi szászok kiváltságait. Az Andreamum széles körű területi és kulturális autonómiát biztosító kiváltságait 1486-ban Mátyás király kiterjesztette a szászok lakta Királyföld egész területére és ezzel létrehozta az erdélyi szászok önkormányzati szervét, a Szász Egyetemet, a Szász Univerzitást (Sächsische Nationsuniversität), amely törvényhozói, igazságszolgáltatási és végrehajtói jogkörrel rendelkezett. Évente kétszer ülésezett, az ülések közötti időszakban pedig Nagyszeben város tanácsa intézte az ügyeket. Az Adreamumot, amely 1876-ig maradt érvényben, kiegészítették a szabad vallásgyakorlást biztosító országgyűlési határozatok.¹⁸²

A királyföldi szászokat érintő minden peres ügyben az Univerzitás volt illetékes és a szász jogszokásokat kodifikáló, 1583-ban Báthory István által jóváhagyott szász törvénykönyv (Eigenlandrecht der Siebenbürger Sachsen) alapján ítélték. Az Univerzitástól fellebbezni csak a királyhoz, később az erdélyi fejedelemhez lehetett. A jogi ügyekkel elsősorban a szebeni királybíró és a székbíró foglalkozott. Az adókvetési ügyek ugyancsak az Univerzitás hatáskörébe tartoztak. Céhek alapítását az Univerzitás engedélyezte, és megszabta a Királyföldön használatos árakat és mértékegységeket. Legfőbb képviselője a szebeni polgármester (Provinzialbürgermeister) és a szebeni királybíró volt, aki a szászok ispánja címet is viselte és a fejedelemtörvényben tagja volt a fejedelmi tanácsnak. A szászok autonómiája – önálló evangélikus egyházszervezetükkel támogatva – olyan erős volt, hogy törvény írta elő: a szász városokban csak németek vásárolhatnak házakat, egy szász város pedig azt is megtehetette, hogy a fejedelmet nem fogadta be falai közé. A fejedelemtörvényben a szászok politikailag az „ország egyharmadát” alkották. Ugyanis a szász „nemzet” követői részt vettek az országgyűléseken és a fejedelem megválasztásához éppúgy szükség volt a szavazataikra, mint a

¹⁸² Székely A. B.: Kisebbségek és kisebbségügy Magyarországon, a honfoglalástól napjainkig. http://muravidek.eu/index.php?option=com_content&task=view&id=19&Itemid=31.

magyar nemesekére vagy a székelyekére. Politikailag és jogilag tehát államalkotó rendet alkottak.¹⁸³

A németiség igen nagy szerepet játszott a városi jog, a városépítés, a városi szervezetek meghonosításában, különösen a Felvidéken és Erdélyben, valamint kulturálisan is jelentősen hozzájárultak az általuk lakott területek szellemi életéhez. 1543-ban Johannes Honterus Erdélyben megalapította az első gimnáziumot, a Studium Coronensét, amelynek iskola-törvénye mintául szolgált valamennyi szász gimnáziumnak és évszázadokig érvényben maradt. Már ebben a korban minden szász városban és faluban működött iskola. A szászok nem szakították meg kapcsolataikat az anyaországgal, önmagukat mindig a németiség részének tekintették, iskolarendszerüket is a németországi oktatáshoz igazították. Ez lehetővé tette, hogy a szász ifjak németországi egyetemeken folytassák tanulmányaikat. Honterus 1539-ben nyomdát is alapított Brassóban, ahol kiadta saját grammatikai, földrajzi és csillagászati munkáit, térképeit.

A magyar rendek Erdélyben lenézték a polgári gondolkodású és felfogású, kereskedelemből, iparból és bányászatból élő erdélyi szászokat, akik nem szerettek katonáskodni és inkább adókkal vagy zsoldosok bérlésével váltották ki a hadkötelezettséget. A Habsburgokkal jó kapcsolatokat ápoltak; Mária Terézia bizalmas tanácsadója erdélyi ügyekben Samuel Brukenthal (1721–1803) szász politikus volt, aki 1776-tól az erdélyi udvari kancellária elnöke, 1777-től 1787-ig pedig Erdély gubernátora volt. A nemzetébredés kora a szászoknál a művelődés rendkívüli fellendülését hozta magával, mindamelllett politikai törekvéseikben hivatalos német nyelvű területi autonómiává szerették volna átalakítani Királyföldet. A dualizmus korában a magyar kormány a szászok területi autonómiáját nem tartotta összeegyeztethetőnek a magyar nemzetállam elveivel.

1876-ban az országgyűlés törvényt fogadott el a Királyföldről és a Szász Univerzitásról, amely megszüntette az erdélyi szászok középkortól fennálló autonómiáját. A Szász Univerzitás politikai és közigazgatási jogosítványait elvették, illetékességi köre kizárólag a szász iskolarendszer kérdéseire és saját javainak kezelésére terjedt ki. A szepességi szászok, a cipszerek közjogi helyzete ugyancsak sajátos volt. V. István király 1271-en szabadságlevelet bocsátott ki számukra, amely lehetővé tette közösségi jogaik – vadászati, halászati, erdőirtási és bányanyitási jog, csak

¹⁸³ Vogel Sándor: Az erdélyi szászok. *Honismeret*, 2001/3. <http://www.vjrktf.hu/carus/honisme/ho010338.htm>.

a királynak köteles adózás –, érvényesítését, és külön belső jogrendszer működtetését, saját előljárójuk (Landgraf) és papjaik megválasztását. Amíg a megyerendszert át nem alakították a kiegyezés után, ezek a jogok érvényben maradtak.¹⁸⁴

A svábok

A török hódoltság után a 18. század folyamán három nagy hullámban érkeztek telepések Németország különböző túlnépesedett vidékeiről. Nagyobb összefüggő tömbjeik alakultak ki Bácskában, Tolnában, Baranyában (Schwäbische Türkei), Bánátban, a Bakonyban, a főváros környékén és Magyarország nyugati határvidékén. Tolna, Baranya és Somogy megye lakatlan területeit az Esterházyak, a Dőry, a Wallis grófok, és gróf Claudius Florimund Mercy (1666–1734) népesítették be. A telepítés a rebellis magyarok lehűtését is célozta. Gróf Kollonich Lipót érsek a következőket írta: „Magyarország vagy annak nagy része germanizáltassék, s a forradalmakra és nyugtalanságra hajló magyar vér a némettel szelidíttessék természetes ura és örökös királya hűségére és szeretetére”.¹⁸⁵

Az első telepítési pátens 1689. augusztus 11-én jelent meg. Egyes források szerint a magyarországi első sváb telepések 1698-ben Ludwig von Baden őrgróf törökök elleni harcokban kiszolgált katonái voltak. A törökök kiűzése után az első, még a 17. század végén betelepédtek túlnyomó többsége a svábok lakta tartományokból, Schwabenből és Württembergből érkezett a Dunán Ulmon keresztül az ún. Ulmer Schachtelnekben. Útvonalukat a Duna mentén nyelvi szigetek láncolata jelzi. 1712-től kezdődően Károlyi Sándor gróf és utódai magánföldesúri telepítései következtében teljes számban Szatmár megyében telepedtek le és kevés számú telepest maguk mögött hagyva továbbvándoroltak Oroszország felé déli irányba és Dobrudzsán, valamint Ukrajnán keresztül egészen a Volgáig eljutottak. Nevük pars pro toto alapon az összes, közvetlenül a török kor után betelepedett német neve lett. A sváb telepések helyére a 18. század három különböző periódusában Németország egymástól különböző földrajzi és nyelvi területeiről bevándorolt bajorok és frankok gyakorlatilag mindenütt megörökölték ezt a nevet. Mivel nem

¹⁸⁴ Székely A. B. (2008), uo.

¹⁸⁵ Manherz Károly (szerk.): *A magyarországi németek*. Budapest: Útmutató Kiadó. 1998. Forrás: http://www.sulinet.hu/oroksegtar/data/magyarorszag_i_kisebbségek/Valtozo_vilag_sorozat/A_magyarorszag_i_nemetek/pages/001_torteneti.htm.

egy zárt etnikai egység öntudatával, különböző helyekről és időpontban érkeztek, illetve a sváb elnevezésnek számukra nem volt hátrányos konnotációja vagy negatív kicsengése, elfogadták, s mind származásuk, mind anyanyelvük megjelölésére átvették.

A második hullámban a németek főúri, majd a Kamara által szervezett uralkodói telepítések keretében érkeztek. A magyar rendek kifejezetten engedélyt kértek III. Károlytól a telepítésre, aki az 1723. évi CIII. törvénycikkben „az ország benépesítéséről” engedélyezte, hogy „bármely szabad embert, hat éven keresztül, minden közadó fizetés-től való mentesség feltétele mellett, az országba hivhassanak, és hogy e szabadságot országszerte kihirdethessék”.¹⁸⁶ 1750 körül már kb. 150 000 német telepes élt Magyarországon és létszámuk rohamosan emelkedett. 1763 és 1773 között 40 000 német telepes érkezett Dél-Magyarországra, köztük nagy számban Stájerországból és a Szepességből származó bányászok, kőfaragók, vas- és rézművesek. Tolnában, 1767-ben már több mint 75 000 német élt. A kincstárnak a telepítés 1763–1772 között évente 200 000 forintjába került. A bevándorlás csúcspontja 1768–1771 között volt, amikor közel 17 000 német érkezett Lotaringiából, Trierből, Elzászból, a Fekete-erdőből, Baden-Badenből, Svábföldről, Tirolból és Svájcból. A hatalmas kiadások miatt az államköltségen történő telepítést Mária Terézia 1773-ban leállította. A magánúton történő betelepedés még egy-két évig tartott, majd lassan abbamaradt. II. József 1782. évi pátense nyomán érkezett a harmadik nagy hullám, amit der Große Schwabenzugként említ a szakirodalom. A németek betelepítése tehát átfogta az egész 18. századot. A 19. században az eredeti településeken belső átrendeződés, transzmigráció következett be. Ezt a svábok másodlagos letelepedésének nevezik.¹⁸⁷

A németek az 1848/49-es forradalom és szabadságharc idején a magyarok mellé álltak. 1849-ben Aradon öt német anyanyelvű tábornokot végeztek ki: Aulich Lajost, Gróf Leiningen-Westerburg Károlyt, Láhner Györgyöt, Pöltenberg Ernőt (Ernst Poelt Ritter von Poeltenberg), és Schweidel Józsefet. A 19. század második felében Németországból és Ausztriából érkezett munkások az akkor születő nagyiparban helyezkedtek el és a városi lakosság részét képezték. Az iparban, kereskedelemben foglalkoztatott és értelmiségi pályákat betölteni szándékozó német polgárság képviselői voltak az első asszimilánsok. Így lett a 19. század első harmadában még német többségű Óbuda, Buda, illetve az erősen német

¹⁸⁶ <http://www.1000ev.hu/index.php?a=3&param=4630>.

¹⁸⁷ Bindorffer Györgyi: *Kettős identitás. Etnikai és nemzeti azonosságtudat Dunabogdányban*. Budapest: Új Mandátum Kiadó, 2001.

jellegű Pest, majd Budapest a magyarosodásuk első nagy tereuma. De hasonló jelenség figyelhető meg a múlt századfordulón Pozsonyban, a Szepességben, a felvidéki bányavárosokban, Brassóban és Erdély több más városában, sőt még Temesváron is. Katus László számításai szerint a dualizmus ötven éve alatt több mint félmilliónyi ember cserélte németről magyarra anyanyelvét.

A két világháború között – nem utolsósorban erdélyi szász hatásra – megélné a magyarországi svábok politikai aktivitása. Bleyer Jakab, miután Teleki 1920-ban kihagyta a kormányából a Magyarországon maradó németek számára kultúregyesületek létesítésén fáradozott. 1921-ben megalapította a Sonntagsblattot, amely körül kialakult a magyarországi „népinémet” mozgalom (Volksdeutsche Bewegung). 1924-ben a szepesi szász Gratz Gusztáv – volt bécsi magyar nagykövet, majd külügyminiszter – elnöklétével és Bleyer Jakab ügyvezető alelnökségével megalakult a Magyarországi Német Népművelődési Egyesület (Ungarländisch-Deutscher Volksbildungsverein). Mivel az egyesület működéséhez a magyar kormány csak igen kismértékben járult hozzá, németországi anyagi segítséget kellett igénybe venniük. Ezáltal egyre szorosabbra fűződtek a németek anyaországi kapcsolatai.¹⁸⁸

Bleyer halála után Basch Ferenc vezetésével a magyarországi németek egyes csoportjai egyre inkább a nemzetszocializmus irányába tolódtak el. 1935-ben kezdődött a Népinémet Bajtársak (Volksdeutsche Kameradschaft) szervezkedése, amely azonban illegális maradt. 1938-ban jött létre az immár legális Magyarországi Németek Népi Szövetsége (Volksbund der Deutschen in Ungarn) Basch Ferenc elnöklétével. Megalakulásában jelentős szerepet játszott Huss Richárd, a debreceni Tisza István Tudományegyetem németprofesszora. A Volksbund ellenében 1942-ben Bonyhádon jött létre a Hűség a Hazához (Mit Treue zum Vaterland) mozgalom. Tagjaiknak piros-fehér-zöld keretezésű, középen összehajtott kartonlapos igazolványokat készítettek, jelvényük nemzeti színű alapon a koronás magyar címer, jelmondatuk: „Hűség Istenhez, hűség a magyar hazához, hűség a népiséghez” volt. Azokat a németeket várták soraikba, akik nem akartak a hitleri „ötödik hadoszlop” tagjai lenni; azt vallották: ők német ajkúak, de magyar érzelműek, hívek a hazához, és ragaszkodnak kereszténységükhöz.

Az 1941. évi népszámláláskor számos német anyanyelvű vallotta magát magyarnak a több száz éves itt élés, a magyar állampolgárság, a

¹⁸⁸ Tilkovszky Lóránt: *Nemzetiségi politika Magyarországon a 20. században*. Debrecen: Csokonai Kiadó, 1998. 40–51. p.

hazaszeretet, a szülőföldhöz való ragaszkodás és a hazához való hűség bizonyítékaként. A II. világháború után 220 000 németet űztek el Magyarországról; az itt maradottak pedig az őket ért politikai represszió következtében nem merték magukat sem német nemzetiségűnek sem német anyanyelvűnek vallani.

A németeket állampolgári jogaiktól is megfosztották, és csak a 84/1950 MT számú rendelettel váltak ismét Magyarország egyenlő jogú állampolgáraivá. 1954-ben jelent meg először ismét német nyelvű lap, a *Freies Leben*, s a nemzetiségi politika új irányát jelezve 1955. július 18-án megalkult a Magyarországi Németek Szövetsége, melynek célja, hogy a német nyelvre hivatkozva egységes nemzetiséggé formálja a leginkább a nyelvi dialektusok terminusaiban leírható svábokat. 1951-ben indult meg, de csak 1955 után kezdett elterjedni a német nyelv iskolai oktatása. A kitelepítések következményei a mai napig érzékelhetők. Az ötvenes években a németek nem merték megrendelni saját német nyelvű újságjukat, vagy gyermekeiket német nyelvre taníttatni, mert attól féltek, hogy német nacionalizmussal vádolják őket.

A német kisebbség létszáma

A legutóbbi népszámlálás adatai szerint 33 792 német anyanyelvű, 62 233 német nemzetiségű állampolgár él Magyarországon, 88 416 személy kötődik a német kulturális értékekhez, hagyományokhoz, 53 040 fő használja a német nyelvet családi, baráti közösségekben. A legnagyobb közösség Baranyában él, de Budapesten és valamennyi megyében élnek németek, nagyrészt olyan településeken, ahol kisebbségben vannak. Baranya és Veszprém megyében találunk olyan településeket, ahol a lakosság több mint 20 százaléka német nemzetiségű. A magyarországi németek mintegy fele községekben, negyede kisvárosban, egy-egy tizede megyei jogú városban, illetve a fővárosban él.¹⁸⁹

Szervezetek

Magyarországon 378 települési német kisebbségi önkormányzat működik, míg fővárosi, megyei szinten összesen 11 területi testület alakult. 500 fő alatti településen működik a német kisebbségi önkormányzatok

¹⁸⁹ <http://www.nepszamlalas.hu/hun/kotetek/04/tabhun/tabl01/load01.html>.

negyede, egyharmada 500-5000 fő közötti, a többi önkormányzat 5000 főnél magasabb lakosságszámú településen, városokban, illetve a fővárosi kerületekben alakult meg.¹⁹⁰ A Magyarországi Németek Országos Önkormányzatának székhelye Budapesten, a Júlia utca 9. szám alatt található. Az országos önkormányzat elnöke Heinek Ottó. A MNOÖ a kisebbségi önkormányzatok munkáját 13 regionális irodán keresztül segíti, bizottságai révén szorosán együttműködik a németiség országos egyesületeivel, intézményeivel, kiemelt figyelmet fordít az oktatási-nevelési intézményekre.

A magyarországi németeknek széles körű és kiépült nevelési-oktatási intézményhálózata van, amely az elmúlt évtizedben jelentős, számszerű fejlődést mutatott. Több településen a települési német kisebbségi önkormányzat fenntartásában működik a német nemzetiségi nevelést folytató óvoda vagy a kisebbségi önkormányzat iskolát tart fenn. A kisebbségi autonómia kialakításának fontos lépéseként került sor 2004 júliusában két nagy jelentőségű oktatási intézmény, a pécsi Koch Valéria Óvoda, Általános Iskola, Gimnázium és Kollégium,¹⁹¹ valamint a pilisvörösvári Friedrich Schiller Gimnázium, Szakközépiskola és Kollégium¹⁹² átvételére. Az országos önkormányzat a bajai Magyarországi Németek Általános Művelődési Központját¹⁹³ működtető Közalapítvány tagjaként évente jelentős összeggel támogatja az intézmény működését. Négy egyetemen folyik középiskolai német nyelvtanár-képzés, hét pedagógiai főiskolán, illetve főiskolai karon lehet német szakos tanári, illetve tanítói diplomát szerezni, három főiskolán, illetőleg főiskolai karon folyik német nemzetiségi óvodapedagógusok képzése. Az ELTE Germanisztikai Intézetében 1997 óta folyó kétéves levelező „Tantervfejlesztő szakirányú továbbképzés”-t mintegy 200 német nemzetiségi iskolákban tanító pedagógus végezte el.

Az országos önkormányzat legfőbb feladatának tekinti a kulturális autonómia kialakítását, a nevelési-oktatási intézményekben folyó munka színvonalának emelését, a személyi feltételek javítását, a kétnyelvű oktatás biztosításához szükséges kétnyelvű pedagógusképzés kezdeményezését és támogatását. A célok elérésének elősegítése érdekében 2005 márciusában megalapította a Magyarországi Német Pedagógiai

¹⁹⁰ http://www.nemzetpolitika.gov.hu/index.php?main_category=4&action=view_item&item=583.

¹⁹¹ Valeria Koch Kindergarten, Grundschule, Mittelschule und Schülerwohnheim, http://www.dus.sulinet.hu/beisk/szorolap_altisk.pdf.

¹⁹² <http://www.schiller-gymnasium.hu/magyar.html>.

¹⁹³ <http://www.mnamk.hu/>.

Intézetet.¹⁹⁴ Az intézet az oktatási tárccával együttműködve a közoktatás valamennyi szintjén szervez és biztosít továbbképzéseket, információ-ot, szaktanácsot nyújt. Koordinálja a kisebbségi oktatáshoz szükséges szak- és kiegészítő anyagok készítését, szerkesztését. A magyarországi németiség intézményhálózatának fontos eleme az országos gyűjtőkörrel rendelkező 1972-ben alapított Tatai Német Nemzetiségi Múzeum.¹⁹⁵ Ma sok helyütt találunk helytörténeti gyűjteményeket, falumúzeumokat, tájházakat, számos településről készült monográfia. A Budaörsi Német Nemzetiségi Önkormányzat fenntartásában működik a Bleyer Jakab Helytörténeti Gyűjtemény,¹⁹⁶ mely 2008 januárja óta a Magyarországi Német Tájházak Országos Szakmai és Információs Központjaként is működik. A Szekszárdi Német Színház¹⁹⁷ országos feladatkörrel felruházott, önálló intézmény, 1994 novemberétől saját színházépületben, 7 állandó társulati taggal működik. 2008. szeptember 1-jétől a színházat a Tolna Megyei Önkormányzat és a Magyarországi Németek Országos Önkormányzata között kötött tárulási megállapodás keretében működtetik. Az országos önkormányzat támogatásával négy színészlakás kialakítására, megvásárlására került sor. 1998 márciusában alakult a Budapesti Német Színház Létrehozását és Támogatását Szolgáló Közhasznú Egyesület, mely a fővárosi német nyelvű színjátszás tradícióit kívánta feléleszteni. Megalakulása óta több, hazai és külföldi előadók részvételével létrehozott irodalmi estet és előadást mutatott be. Német kisebbségi amatőr színházi tevékenység elsősorban a nemzetiségi iskolákban folyik. Az iskolai színjátszók rendszeresen találkoznak a korosztályuknak megfelelő színházi fesztiválokon és szakmai szemináriumokon. A színházi mozgalom támogatói egyesületet hoztak létre Egyesület a Magyarországi Német Nyelvű Amatőr Színjátszásért néven.¹⁹⁸

2000 őszén kezdte meg működését a budapesti Lendvay utcában a Magyarországi Németek Háza.¹⁹⁹ A Házban került elhelyezésre a *Neue Zeitung* szerkesztősége, itt működnek a németiség országos egyesületei, valamint a könyvtár. A MNOÖ kulturális koncepciójában fontos helyet foglal el a német nemzetiségi közművelődés szervezése. A 2003-ban ala-

¹⁹⁴ <http://udpi.hu/>.

¹⁹⁵ Ungarndisches Museum Totis, http://www.museum.hu/museum/index_hu.php?ID=467.

¹⁹⁶ <http://www.heimatmuseum.hu/>.

¹⁹⁷ Deutsche Bühne Ungarn, http://www.dbu.hu/aktualis?locale=hu_HU.

¹⁹⁸ Förderverein für deutschsprachiges Laientheater in Ungarn, http://www.napkut.hu/naput_2008/2008_05/103.htm.

¹⁹⁹ <http://zentrum.hu/hdu/>.

pított Ungarndisches Kulturzentrum – Magyarországi Német közművelődési Központ – székhelye Budapesten, a Lendvay u. 22. alatt lévő Magyarországi Németek Házában van. A Német Ház és az 1999-ben vásárolt belvárosi ingatlanok működtetésére az országos önkormányzat egy korlátolt felelősségű társaságot, a Deutsches Haus Szolgáltató és Ingatlanhasznosító Korlátolt Felelősségű Társaságot hozta létre. 2000-ben a községi önkormányzattal közösen 50-50 százalék tulajdoni hányaddal alapították a Városlódi Villa Kht.-t,²⁰⁰ melynek feladata a valamikori városlódi ifjúsági tábor üzemeltetése. A kht. 2009 júliusától a gazdasági társaságokról szóló törvény módosítása értelmében nonprofit kft.-ként működik. 2001. április óta működik a Magyarországi Németek Házában a Magyarországi Németek Könyvtára, mely speciális gyűjtőkörű, nyilvános szakkönyvtár, gyűjtőköre átfogja a magyarországi németiség teljes irodalmát, beleértve az audiovizuális médiumokat is.²⁰¹ A gyűjtemény magját az országos önkormányzat könyvgyűjteménye adja.

A Magyarországon élő németiség nagyobbrészt római katolikus vallású, evangélikus települések Győr-Moson-Sopron, Tolna és Baranya megyében található. Eلسzórtan élnek református vallású németek is az országban. A hazai legnagyobb katolikus német szervezet az 1991-ben alapított Szent Gellért Katolikus Egyesület. A Magyarországi Német Ének-, Zene- és Tánckarok Országos Tanácsa egyházzenei munkaközössége feladatának tekinti a magyarországi németek egyházzenei örökségének felélesztését és gondozását, a tárgyi emlékek gyűjtését.²⁰² A magyarországi németek kutatását az 1994-ben megalakított Magyarországi Németek Kutatási és Tanárképzési Központja koordinálja, mely kutatók, szakdolgozók, oktatók számára szakmai, információs bázisként működik, tanácskozásokat, konferenciákat, kiállításokat szervez.²⁰³ Az ott folyó sokrétű kutatómunkát jól fényelzik a magyarországi németiség tárgykörében gondozott nagy lélegzetű tudományos projektek. A központ munkatársainak gondozásában több néprajzi és tanulmányosorozat jelenik meg, például 2008 szeptemberében az intézet munkatársainak szerkesztésében jelent meg a *Magyarországi Német Nyelvatlasz* első, a dél-magyarországi régió német nyelvjárásait feldolgozó kötete.

²⁰⁰ Városlódi Villa Oktatás-fejlesztési, Üdültetési-, és Étkeztetési Nonprofit Korlátolt Felelősségű Társaság.

²⁰¹ <http://www.bibliothek.hu/hu/>.

²⁰² <http://www.gratis-homepage.net/templates/Mx35/view.php?userid=landesrat&mitgliedbereich=&part=seite6&abfrage=&PHPSESSID=e7245eb5d91e0aa41db3bb6e857b3b52>.

²⁰³ <http://germanistik.elte.hu/nemzetisegikozpont.htm>.

Az 1957 óta fennálló *Neue Zeitung* a magyarországi németek közszolgáltató hetilapjaként működik.²⁰⁴ A *Neue Zeitung* fenntartója az 1992-ben létrehozott Neue Zeitung Alapítvány, melynek kuratóriuma gyakorolja a szerkesztőség munkája feletti társadalmi ellenőrzést és felügyeletet. Az újság rendszeres melléklete a gyerekeknek szóló NZ-Junior, a Magyarországi Német Fiatalok Közösségének oldalai, kéthetente olvasható a Magyarországi Német Katolikusok oldala Ungarndeutsche Christliche Nachrichten címmel. A lapban jelenik meg évente négyszer a Magyarországi Német Iskolaegyletek „BUSCH-Trommel” című hírlevele. A NZ évente egyszer „Signale” címmel irodalmi és művészeti mellékletet jelent meg. Az országos önkormányzat megbízásából a *Neue Zeitung* szerkesztőségében készül évente a kalendárium, a *Deutscher Kalender*.

A Magyar Rádió Pécsi stúdiójában készül napi 2 órás német nyelvű adás 2007. január 31. óta naponta 10.00 és 12.00 óra között az egész országban fogható.²⁰⁵ Emellett több helyi rádió, így Baján és Mohácson is, rendszeresen sugároz német programokat. Ugyancsak Pécsen készül a Magyar Televízió országos sugárzású német nemzetiségi televíziós magazinműsora, az Unser Bildschirm, mely 2008 októberében ünnepelte megalakulásának 30. évfordulóját.²⁰⁶ Az elmúlt néhány évben számos helyi kábeltelevízió is indított német nyelvű programokat.

A Magyarországi Németek Országos Önkormányzata szoros kapcsolatban áll a német nyelvű országokkal és régiókkal, az európai német kisebbségi szervezetekkel, valamint a német nyelvű országok más anyanyelvű kisebbségeivel. A magyarországi német kisebbség hivatalos képviselője is tagja a FUEV-Európai Népcsoportok Föderális Uniójának,²⁰⁷ a szervezeten belül működő német népcsoportok munkacsoportjának, a kongresszuson rendszeresen képviseltetik magukat. Németország az 1987-ben aláírt, majd 1992-ben megújított Közös Nyilatkozat²⁰⁸ alapján rendszeresen támogatja a magyarországi németeket. A támogatók a Magyarországi Németek Országos Önkormányzatával történő rendszeres konzultáció alapján, a Goethe Intézet, valamint a támogatást nyújtó tartományok illetékes minisztériumainak szervezésében a Magyar–Német Kulturális Vegyesbizottság Állandó Albizottsága, illetve

²⁰⁴ <http://www.neue-zeitung.hu/>.

²⁰⁵ www.radio.hu.

²⁰⁶ <http://premier.mtv.hu/Rovatok/Kisebbségimisorok.aspx>.

²⁰⁷ Föderalistische Union Europäischer Volksgruppen.

²⁰⁸ Egyezmény a német kisebbség és a német nyelv támogatásáról Magyarországon.

a Magyarországi Németek Pedagógiai Intézete koordinálásával valósulnak meg.

A magyarországi német egyesületek száma több százra tehető, kultúrcsoportok, énekkarok, zenekarok, táncegyüttesek működnek bejegyzett egyesületként. Országos egyesületként működik például a pécsi Nikolaus Lenau Közművelődési Egyesület,²⁰⁹ a Magyarországi Német Fiatalok Közössége,²¹⁰ a Magyarországi Német Ének-, Zene- és Tánckarok Országos Tanácsa, és a VudAK, a Magyarországi Német Alkotók és Művészek Szövetsége.²¹¹

Örmények²¹²

Az első örményekről szóló írásos emlékek feltehetően az 1100-as években keletkeztek Magyarországon. Ezek – a középkori Esztergom megye területén talált írások alapján – örmény kereskedők magyarországi jelenlétéről tanúskodnak. A Kézai- és a Thuróczy-krónikák szerint honfoglaló eleinkkel is jöttek örmények a Kárpát-medencébe. II. Endre magyar király kereszties hadjárata során Örményországban járt, s András fiát majdnem meg is házasította II. Levon örmény király Zabel nevű lányával. Egy 1243-as oklevél tanúskodik Örményfalu, Terra Armenium létezéséről; IV. Béla király ebben az oklevélben rendelte el az örmények visszatelepedését Magyarországra a tatárjárás után és megerősítette az örmény kolónia vámmentes kereskedelmi jogait.

Az újkori örmény betelepülők a különféle hódítók elől menekülve a Fekete-tengert északi irányból megkerülve jutottak az örmény őshazából Moldván és az akkori Lengyelország területén keresztül Magyarországra. A részben Moldvából érkezett örmények a 15–17. század folyamán telepedtek le Erdélyben. Apafi Mihály fejedelemtől 1672-ben letelepedési engedélyt és kiváltságokat nyertek. Az 1680-as évek végén áttértek a katolikus hitre és élénk kereskedelmi tevékenységet folytattak az erdélyi fejedelemséggel. Az áttelepülők másik része iparral, és termékei (elsősorban bőrárúk) értékesítésével foglalkozott. Az Erdélybe érkező örmények valóságos számát illetően pontos adatokat nem ismerünk,

²⁰⁹ http://www.pecsiriport.hu/index.php?option=com_content&view=article&id=544%3A25-eves-a-lenau-egyesuelet-20-eves-a-lenau-haz&Itemid=6.

²¹⁰ Gemeinschaft Junger Ungarndeutscher, <http://www.gju.hu/index.php?s=1193742350>.

²¹¹ www.vudak.hu.

²¹² Forrás: <http://www.radixindex.com/>, <http://tortenelemszak.elte.hu/aktualis/ormeny.html?query=sorozatunk>.

azonban az biztos, hogy a következő évtizedekben a folyamatosan érkező újabb családokkal megnövekedett a számuk. A 17. században négy erdélyi településen élt jelentős örmény kolónia: Gyergyószentmiklóson, Csíkszépvízen, Erzsébetvárosban és Szamosújváron. Az utóbbi kettő kezdetben csak örmény lakosokat fogadott falai közé.

Az erdélyi örmények mellett délről, a török birodalom területéről is érkeztek örmények régiónkba, előbb átmenetileg Belgrádba, majd az 1739-es török ostrom miatt Újvidékre menekültek, s mivel hosszabb ideig török kézen maradt Belgrád, az örmények nem is tértek vissza. Templom építésébe kezdtek, amit 1746-ban szenteltek fel. A 18. és 19. század fordulóján számuk a százat is meghaladta. A 18. század folyamán kezdtek az örmények Erdélyből Pest felé áramlani. A 19. század közepére magyarországi örmény történetírók mintegy 12-15 ezerre teszik azoknak a számát, akik örmény identitással, anyanyelvvvel, vallással, származással rendelkeztek. Az 1848-as forradalmat megelőzően 57 örmény család kapott illetve vásárolt nemességet, akik a 19. század közepére gyakorlatilag integrálódtak a magyar nemességbe. Az 1848/49-es harcokban hetvennél több örmény származású tiszt és mintegy kétszáz fő közkatonaként vett részt a magyarok oldalán. Köztük volt Kiss Ernő tábornok is, aki Aradon vértanúhalált halt. Az 1915-ös törökországi örmény genocídiumot követően Magyarország mintegy hetven keleti örmény menekültnek adott menedéket. Kezdetben nagy volt a kulturális különbség köztük és a magyar-örmények között, amelyek később elhalványultak. Az I. világháborút lezáró trianoni békediktátum az örményeket drasztikusan érintette, mivel a földtulajdonosok birtokai jórészt a Romániához és Jugoszláviához csatolt területeken feküdtek.

A két világháború között Budapest vált a magyarországi örmények fő gyűjtőhelyévé, ahol ők maguk mintegy 2000 örmény eredetű személyt tartottak számon. 1920 áprilisában megalakult a Magyarországi Örmények Egyesülete, 1924-ben pedig a Ráday utca 11–13. szám alatt az Örmény Katolikus Egyházközség, valamint az Örmény–magyar Kereskedelmi Részvénytársaság. Foglalkozásukat tekintve sok volt köztük az értelmiségi: jogász, mérnök, orvos, tisztviselő, illetve (kis)kereskedő vagy iparos, jellemző örmény foglalkozás volt pl. a szőnyegkészítő. A II. világháború és az azt követő kommunista diktatúrák tovább rombolták az örménység társadalmi pozícióit. Hovhannesian Eghiat²¹³ háborús bűnösneként kivégezték, de általában rossz idők következtek az úri kö-

²¹³ Gödöllői ügyvéd. Élt 1885–1948 között. Forrás: http://www2.szie.hu/ujstag/vii_6/17.html és <http://lexikon.katolikus.hu/H/Hovhannesian.html>.

zéposztályba tartozó örmény tisztségviselő, értelmiségi családokra is. 1952-ben a többi egyesülettel egy időben megszüntették a Magyarországi Örmények Egyesületét, amely a kádári konszolidáció idején 1965-ben a Magyar–Szovjet Baráti Társaság és a Hazafias Népfront keretein belül szerveződhetett újjá. Az egyházi közösség működése viszont folyamatos maradt. E korszakban több keleti örmény család is Magyarországra költözött Szovjet-Örményországból, akik magukkal hozták saját anyanyelvüket, kultúrájukat, és a magyarországi örmények egy másik csoportját képezik.

Az örmény kisebbség létszáma

A 2001. évi népszámlálás során 294 fő vallotta magát örmény anyanyelvűnek, és 620 fő nyilatkozott úgy, hogy örmény nemzetiségű, míg 1258 fő mondta azt, hogy valamilyen formában kötődik az örmény nemzetséghöz, kultúrához, nyelvhez. A kisebbségi kötődéssel párhuzamosan feldolgozásra került állampolgársági adatok szerint az örmény nemzetiségűek között mintegy 75 százalék a magyar állampolgár (463 fő), míg az anyanyelvi csoportból magyar állampolgársággal mindösszesen 129 fő (43,9 százalék) rendelkezik.²¹⁴

Szervezetek

Az 1994. december 11-ei kisebbségi önkormányzati választások során Budapest hat kerületében, Szigethalmon és Veszprémben alakult meg örmény kisebbségi önkormányzat. 1995. március 4-én választották meg a 9 fős Fővárosi Örmény Kisebbségi Önkormányzatot. A 17 fős Országos Örmény Önkormányzat megválasztására 1995. február 19-én került sor. 1995. november 19-én a főváros további 4 kerületében, valamint Székesfehérvárott, Debrecenben, Dorogon és Nyíregyházán választottak örmény kisebbségi önkormányzatot. Az 1998. évi választásokon 16 fővárosi kerületi és 8 vidéki, azaz összesen 24 helyi örmény kisebbségi önkormányzat megválasztására irányuló kezdeményezés volt eredményes.²¹⁵ A 2006. évi kisebbségi önkormányzati választások előkészülete időszakájában 67 településen összesen 2364 magyar állampolgár kérte

²¹⁴ <http://www.nepszamlalas.hu/hun/kotetek/04/tabhun/tab101/load01.html>.

²¹⁵ <http://www.kisebbségiombudsman.hu/hir-335-orszagos-rmeny-nkormanyzat.html>.

felvételét az örmény kisebbségi választó jegyzékre. 2006-ban nem választottak örmény kisebbségi önkormányzatot Miskolcon, Tiszaújvárosban, Siófokon, Szigethalmon és Zalaegerszegen., de újonnan alakult örmény kisebbségi önkormányzat jött létre Budapest IV., VII., VIII., és XVII. kerületében, valamint Mezőkövesden és Pápán.²¹⁶ Az országos testület 2005-ben a Budapesten, a II. kerületi Palatinus u. 4. szám alatt található önálló ingatlanban költözött. A székhely ingyenes tulajdonba adásáról a 116/2006. (XII. 5.) Korm. határozat rendelkezett. A Kincstári Vagyoni Igazgatósággal az erről szóló szerződés megkötésére 2006-ban sort került. Jelenleg 20 fővárosi kerületi és 11 vidéki örmény kisebbségi önkormányzat van.

Az örmények saját iskolahálózattal nem rendelkeznek. Örmény nyelvoktatás, vasárnapi iskola keretében 10-18 fő részvételével, Budapesten két helyen, valamint Debrecenben, Szegeden, Győrött és Székesfehérváron van. Az Eötvös Loránd Tudományegyetemen örmény nyelvi és kulturális képzés folyik.²¹⁷ A magyarországi örmény közösség országos önkormányzata 2007-ben megalapította első, saját működtetésű intézményét, az Örmény Kulturális, Dokumentációs és Információs Központot.²¹⁸ Az Országos Örmény Önkormányzat budapesti székhellyel létesített intézményének feladata figyelemmel kíséreni a magyarországi örmény nemzetiség kulturális helyzetének alakulását, összefogni az örmény civilszervezet munkáját, a kisebbségi önkormányzatok kulturális tevékenységét, elősegíteni és összehangolni a magyarországi örménység társadalmi, kulturális törekvésének megvalósítását. Az új örmény intézmény kulturális rendezvényeket, kiállításokat, bemutatókat szervez. Közreműködik az örmény nyelvi képzések megszervezésében.

A Magyarországon élő örmények döntően örmény katolikusok. A legutóbbi népszámlálás szerint az örmény egyházhoz tartozók száma Magyarországon 766 fő volt. A hazai örmény közösség három egyházi szervezettel bír. Az Örmény Katolikus Egyház egyetlen örmény katolikus lelkészség formájában működik, amely 1922-ben alakult, örmény származású plébánosa van, a misék felváltva örmény és magyar nyelvűek.

Az Örmény Kultúráért Alapítvány kiadásában jelenik meg az *Armenia*²¹⁹ című örmény kulturális, közéleti kétnyelvű folyóirat. Magyar nyelvű

²¹⁶ http://www.nemzetpolitika.gov.hu/index.php?main_category=4&action=view_item&item=583.

²¹⁷ http://www.nemzetpolitika.gov.hu/index.php?main_category=4&action=view_item&item=583.

²¹⁸ http://artportal.hu/intezmenyek/ormeny_kulturalis_es_informacios_kozpont.

²¹⁹ <http://www.armenians.hu/html/armenia.htm>.

ven kerül kiadásra az Erdélyi Örmény Gyökerek Egyesület *Füzetek* című kulturális és információs havilapja, a Fővárosi Örmény Önkormányzat, valamint kerületi örmény kisebbségi önkormányzatok támogatása révén.²²⁰ A Magyar Rádió nemzetiségi műsorai 2007. február 1-jétől egy önálló középhullámú, az ország egész területén elérhető adóhálózaton hallhatók. Az MR4 valamennyi hazai kisebbség számára sugároz anyanyelvű rádióműsort. Az örményeknek heti 30 perces anyanyelvű rádióműsora van.²²¹ A Magyar Televízió mind a 13 magyarországi kisebbség részére ad anyanyelvű műsort. A nemzetiségi adások elérhetők a világhálón. Az örményeknek a havi rendszerességgel jelentkező Rondó című nemzetiségi műsorban van átlagban 6-8 perces anyanyelvű televíziós programja.²²²

Az Országos Örmény Önkormányzat jó kapcsolatokat tart fenn az anyaországgal és a világon diaszpórában élő örménységgel. Az Örmény Kulturális Minisztériummal kötött együttműködési megállapodás alapján rendszeres az anyaországi kulturális csoportok részvétele a magyarországi örmény közösség ünnepi eseményein.

Az örmények közösségi életét, szervezeti rétegződését döntően a közelmúltbeli származási helyhez való kötődés határozza meg. A civil egyesületek tagsága, programja az erdélyi gyökerek, vagy az anyaország közvetlen szellemi öröksége, az örmény nyelv ismerete alapján szerveződik. Az előbbi csoportosulást az Erdélyi Örmény Gyökerek Kulturális Egyesület²²³ fogja össze. Ugyanakkor a Magyarországi „Spjurk” Egyesület²²⁴ tagjainak nagy része anyanyelvi szinten ír és olvas örmény nyelven. Ez utóbbi szervezet programjával közel azonos célokat követ az Arménia Népe Kulturális Egyesület,²²⁵ vagy az Ararát Kulturális Egyesület.²²⁶

²²⁰ www.magyarormeny.hu.

²²¹ www.radio.hu.

²²² <http://premier.mtv.hu/Rovatok/Kisebbszegimusorok.aspx>.

²²³ <http://www.magyarormeny.hu/index.php?apps=page&p=1>.

²²⁴ <http://www.armenians.hu/html/szervezet.htm#spjurk>.

²²⁵ <http://www.ararat.hu/>.

²²⁶ http://www.nek.gov.hu/index.php?main_category=4&action=view_item&item=604.

Románok²²⁷

A mai Magyarország románságának meghatározó vonása, hogy történelme során mindig magyar állami keretek között élt, a románság legnagyobb részét képezte; mai lakhelyét belső vándorlás vagy szervezett telepítés következtében foglalta el. „A hazai románság olyan őshonos nemzeti kisebbség, amelynek 1918-ig nem kellett a Kárpátoktól nyugatra élő nagy erdélyi román tömbhöz fűződő nyelvi, kulturális, történelmi, érzelmi, vagy vallási kapcsolatait megszakítania”.²²⁸ A román pásztornép lassú beszivárgása Erdély egyes hegyes vidékeire már a 12. század végén, jóval korábban megkezdődött, mint a szerbek és a bolgárok megjelenése. Nem a török elől menekültek, hanem megszokott pásztoréletük folytatására kerestek újabb lehetőségeket. Az oláh népnév először 1224-ben fordult elő az oklevelekben. III. Béla idején határfigyelői szolgálatra telepítették be csoportjaikat. Nagyobb számban a 15–16. században jelentek meg Magyarországon. A románok évszázadokon keresztül tartó bevándorlását a királyok, várnagyok, birtokosok kettős érdekből támogatták. A pásztorkodással foglalkozó csoportjaik gazdasági hasznot hoztak, vezetőik, a kenézek pedig jó katonák voltak. A 18. század végére a pásztorkodó románok száma Erdélyben elérte a 800 ezer főt. Ennek ellenére a románok a magyarok, székelyek és szászok mellett nem alkottak közjogi értelemben nemzetet. II. József 1781. évi pátense biztosított számukra polgárjogot, amit a király halála után az erdélyi országgyűlés visszavont.

Jelentősebb román jelenlétről a mai Magyarország területén csak a 18. századtól kezdve beszélhetünk. A század elejétől Szabolcs és Szatmár megyében idénymunkára román pásztorokat és cselédeket alkalmaztak, szervezett betelepítésekre pedig az 1730-as évektől vannak adatok. 1790-ben megvonták a kedvezményeket betelepülőktől, ezért számuk jelentősen csökkent. Azok a románok, akik ragaszkodtak ortodox vallásukhoz „valamivel ellenállóbbnak bizonyultak az identitását veszélyeztető magyar nyelvi-kulturális hatásokkal szemben”, mint az „unionált katolikusok”.²²⁹ A román nemzeti mozgalom vezetői között volt Georgiu Baric (1812–1893) nyelvész, a német–román és magyar–román szótár készítője, a balázsfalvi líceum tanára. 1838-ban Baric *Gazeta Trancilvaniei*

²²⁷ Dr. Petrusán György – Martyin Emília – Kozma Mihály: *A magyarországi románok* c. mű alapján. http://www.jgytf.u-szeged.hu/tanszek/roman/pgy/publikaciok/moi_romanok.doc.

²²⁸ Petrusán–Martyin–Kozma, uo. (Kiemelés az eredetiben.)

²²⁹ Petrusán–Martyin–Kozma, uo.

címmel lapot jelentetett meg. 1848-ban tagja volt a román honvédelmi bizottmánynak, és fegyveresen harcolt a magyarok ellen. A nemzeti önállósodásért folyó harc a század közepén egyre erőteljesebben jelentkezett, amely 1848-ban a pesti románság egyik fő követelésévé vált. A pesti románok hátrányos helyzetben voltak. Önálló templomuk csak a század utolsó harmadában lehetett. A jelentős számú pesti románság a vallási önállósodáshoz szükséges feltételeket csak 1900-ra tudta megteremteni; ekkor kápolnájukat a Gozsdu-házban alakították ki. A trianoni döntés után Magyarországon maradt románság saját létszámát statisztikai adatoknál jóval nagyobbra becsülte. Ioan Georgescu 1927-ben írott *Români din Ungaria* című könyvében 250 000 itt maradt románról beszél; 1920-ban 23 695 és 1930-ban 16 221 román nemzetiségi lakost írtak össze.

A román volt az egyetlen olyan magyarországi kisebbség, amelyik 1945 után politikailag sértetlen maradt, azonban az akkor elismert kisebbségek közül a leghátrányosabb helyzetből indult. A románoknak nem volt ütőképes értelmisége, és nem rendelkeztek saját kulturális intézményekkel. A II. világháború előtt magyarok tanítottak a román iskolákban is. A románság a román nyelv tájnyelvein beszélt.²³⁰ Mindez rányomta bélyegét az 1945 utáni viszonylag késői nemzetiségi szervezkedésekre. A román görögkeleti egyház nem fogta úgy össze a románokat és nem játszott olyan meghatározó szerepet nemzetiségük megőrzésében, mint ez a szerbeknél tapasztalható. A román iskolák szervezését 1945 után a magyarok végezték. A román szülők nagy többsége nem kérte a román nyelven történő oktatást, csak a román nyelv tanítását. A kétegyházi szülők tiltakozásul a román tannyelvű oktatás ellen 1947-ben beadvánnyal fordultak a gyulai tanulmányi felügyelőhöz. A következőkkel érveltek: (1) nagy megterhelés két nyelven tanulni, (2) gyerekek a nehézségek miatt nem szívesen járnak román iskolába, (3) nincs román óvoda, ahol már megtanulhatnának a gyerekek románul, (4) irodalmi románt a szülők nem értik, nem tudnak segíteni a gyerekeknek, (5) ha románul tanul, és nem tanul meg jól magyarul, mi lesz a gyerekekkel később? (6) magyar legyen az oktatás, románt idegen nyelvként tanulják! (7) a román pap megszavaztatta a román iskolát, de a gyereket magyarba járattja, (8) nem akarnak 20 kg-os csomagokkal kivándorolni, (9) nem görögkeleti oktatót akarnak, (10) nincsenek tankönyvek, (10) a gyerekek az iskolában magyarul, otthon románul tanuljanak.²³¹

²³⁰ Fehér István: *Az utolsó percben. Magyarország nemzetiségei 1945–1990*. Budapest: Kossuth Könyvkiadó, 1993. 26. p.

²³¹ Dr. Somodi József gyulai tanfelügyelő 1947. november 8-i g jelentését a miniszterhez idézi Fehér, 101. p.

A román kisebbség létszáma

A legutóbbi, a 2001-es népszámlálás során, anonim önbevallás keretében a magyarországi román kisebbséggel kapcsolatban a következő fontosabb adatokat ismerhettük meg. Román anyanyelvű 8 482 fő, román nemzetiségű 7 995 fő, ortodox vallású román 5 598 fő.²³² A 2001-es népszámlálás alkalmával 25,6 százalékkal kevesebben vallották magukat román nemzetiségűnek, mint 1990-ben. A román anyanyelvűek aránya 2,8 százalékkal csökkent. Az utóbbi hatvan év népszámlálási során, a magukat románnak vallók száma 8 és 12 ezer fő között mozgott. Körükben majdnem egyenlő a városokban (50,2 százalék) és a falvakban (49,8 százalék) lakók aránya. Budapesten 1 205 személy nyilatkozott 2001-ben úgy, hogy román nemzetiségű. A 2001-es népszámlálási adatok alapján, Magyarországon összesen 94 721 személy beszélte a román nyelvet. A legutóbbi népszámláláskor 40 184 személynek volt magyar–román kettős állampolgársága. A magukat román nemzetiségűnek vallók 63,5 százaléka magyar állampolgár volt, 35,8 százaléka pedig román állampolgár. A Magyar Tudományos Akadémia Etnikai-Kisebbségi Kutatóintézete felmérései szerint a hazai román kisebbséghez tartozók közel fele (49,2 százalék) a mai Magyarország területén kívül született.

A magyarországi román kisebbség érdek-képviselői szervezetei, és a Magyarországi Román Ortodox Egyház 20-25 ezerre becsüli a hazai románok számát. Említést érdemel, hogy a magyarországi román kisebbség esetében tapasztalhatjuk a legkisebb eltérést a népszámlálási adatok és a különböző érdek-képviselői szervezetek által becsült létszámadatok között.

Szervezetek

A kisebbségi önkormányzati rendszer bevezetésének első ciklusában, az 1994. évi önkormányzati választások során 10 helyi román kisebbségi önkormányzat alakult.²³³ Az 1998-as helyhatósági választásokat követően a román kisebbségi önkormányzatok száma több mint háromszorosára, 34-re nőtt. Budapesten – ahol korábban nem volt román kisebbségi önkormányzat – 15 kerületi képviselőlet jött létre. A 2002. évi kisebbségi

²³² <http://www.nepszamlalas.hu/hun/kotetek/04/tabhun/tab101/load01.html>.

²³³ http://www.nemzetpolitika.gov.hu/index.php?main_category=4&action=view_item&item=583.

önkormányzati választások során 44 román kisebbségi önkormányzatot választottak meg. A 2006. évi kisebbségi önkormányzati választások előkészítése időszakában a román választói jegyzékre 90 településen 4404-en jelentkeztek, a legtöbben Méhkeréken (608 fő), és a szintén Békés megyei Kétegyházán (558 fő). 2006 októberét követően 46 román önkormányzat alakulhatott meg, melyből 15 Budapest kerületeiben, 13 Békés, 11 Hajdú-Bihar, 5 Csongrád megyében, illetve 1-1 önkormányzat BAZ, és Pest megyében jött létre. A román kisebbségi önkormányzati választáson az alábbi településeken vettek részt a legtöbben: Méhkerék (363), Kétegyháza (335), Gyula (203). Budapest V. kerületében viszont csak 4 szavazópolgár jelent meg és választotta meg az 5 fős román önkormányzatot, míg Békés városában 3 jelölt 4-4 szavazattal lett képviselő. 2007-től Budapesten, Békés, és Hajdú-Bihar megyében működhet területi szintű román önkormányzat. A Magyarországi Románok Országos Önkormányzatának székhelye Gyula városában van. A 25 fős testület 2007 márciusában alakult újjá. Az országos román önkormányzatban 3 civilszervezetnek vannak képviselői.

Magyarországon a közoktatás valamennyi szintjén van román kisebbségi képzés. Jelenleg 14 településen folyik román nemzetiségi óvodai nevelés, általános iskolai oktatás. Román nemzetiségi képzésben közel 1500 gyermek részesül. A legnagyobb magyarországi román oktatási intézményben, a gyulai Román Gimnázium, Általános Iskola és Kollégium valamennyi évfolyamán párhuzamos osztályok alakultak.²³⁴ Hazánkban három – tanári képesítést nyújtó – felsőoktatási intézményekben van román nyelvű képzés. Magyarország állami ösztöndíjat nyújt teljes körű romániai felsőfokú képzéshez.

Az MROÖ intézményeként működő Dokumentációs és Információs Központ ugyancsak Gyula városában található.²³⁵ A központ gondozza az országban egyedülálló román nemzetiségi életmód-történeti múzeumot, a kétegyházi Román Tájházat.²³⁶ A román dokumentációs központ számos kulturális programot valósít meg, melyek közül kiemelendők az ifjúsági táborok, a kamara-táncegyüttes működtetése, az országos szintű kulturális találkozók megszervezése. A Dokumentációs és Információs Központ szoros munkakapcsolatot ápol romániai kulturális és oktatási intézményekkel, az Aradi Állami Egyetem közreműködésével pedig rendszeres továbbképzést szervez a magyarországi román iskolák

²³⁴ http://www.nemzetpolitika.gov.hu/id-1214-hatvan_eves_gyulai_roman_gimnazium.html.

²³⁵ <http://kisebbsgek.bmknet.hu/index.php?id=472>.

²³⁶ http://www.erkelmuzeumbaratai.hu/pdf_anyagok/A_ketegyhazi_roman_tajhaz.pdf.

pedagógusai számára. A Magyarországi Nemzetiségi Színházak 2008. évi és 2009. évi találkozóján két-két román nyelvű produkció is programra kerülhetett a gyulai Román Amatőr Színhátszövetség és a szekszárdi székhelyű Teatrul Vis előadásában.²³⁷

A magyarországi románok döntő többsége ortodox vallású. A 2001-es népszámlálás adatai szerint, az ortodox felekezethez tartozók közül, a magyarországi ortodox román egyház hívei vannak a legtöbben.

A Magyarországi Román Ortodox Egyház 20 településen 21 parókiát működtet. Gyula városában található székhellyel püspökség irányítja az egyházi életet. A parókiákon 6 magyarországi lelkész és 8 romániai misszionárius pap szolgál.

A Magyar Televízió heti 26 perces,²³⁹ a Magyar Rádió napi 2 órás román nyelvű adást biztosít a magyarországi románok részére.²⁴⁰ A Magyarországi Románok Kulturális Szövetsége gondozásában közel 6 évtizede jelenik meg a közösség tradicionális hetilapja, a *Foia Românească*.²⁴¹ A Magyarországi Románok Országos Önkormányzata 2008-ban önálló kiadói intézményt hozott létre a *Cronica* című újságja gondozására.²⁴² A Gyulán megjelenő újságok az Interneten is elérhetők.

A 19 helyi és szakmai egyesületet tömörítő Magyarországi Románok Kulturális Szövetsége (MRKSZ) mindenképpen kiemelt érdemel.²⁴³ Az egyesületi törvény hatálybalépése után, 1990-ben alakult meg a Magyarországi Románok Kulturális Szövetsége, amely az előző rendszerben államilag fenntartott Magyarországi Románok Demokratikus Szervezete jogutódjának tekinthető, a számos formai és tartalmi különbség ellenére is. A kulturális szövetségnek közel kéttucatnyi tagszervezete van; ez megközelítően ugyanennyi települést jelent Békés, Hajdú-Bihar és Csongrád megyében, valamint néhány budapesti román egyesületet. A rendszerváltás utáni években ez volt a honi románság egyetlen szervezete.²⁴⁴

A Magyar Köztársaság és Románia között a nemzeti kisebbségek jo-

²³⁷ http://port.hu/pls/th/theatre.directing?i_direct_id=13526&i_topic_id=19&i_city_id=3372&i_county_id=1&i_cntry_id=44.

²³⁸ <http://www.nemzetisegek.hu/repertorium/2004/03/Bar11.pdf>.

²³⁹ <http://premier.mtv.hu/Rovatok/Kisebbségimisorok.aspx>.

²⁴⁰ www.radio.hu.

²⁴¹ <http://www.foaia.hu/www/>.

²⁴² <http://invitelweb.hu/cronica/page1.html>.

²⁴³ <http://www.nemzetpolitika.gov.hu/id-595-magyarorszag-roman-civil-szervezetek.html>.

²⁴⁴ http://www.kisebbségivalasztasok.mtaki.hu/adattar/cikkek/1998-2002/mancs2001_03_22_bod.html.

gainak kölcsönös biztosítására és védelmére létrejött államközi megállapodások alapján működő Kisebbségi Együttműködési Szakbizottság (KVB) 2009. július 14-én Bukarestben a VII. ülészakát zárta le. A KVB munkájában részt vett a Magyarországi Románok Országos Önkormányzatának elnöke is. A KVB feladata a nemzeti kisebbségek helyzetének elemzése és értékelése, az e területen megvalósítandó államközi együttműködésre vonatkozó javaslatok megfogalmazása, illetve azok végrehajtásának figyelemmel kísérése. A KVB munkája során kiemelt figyelmet fordított az európai uniós források kihasználására, a kisebbségi oktatás minőségének javítására, valamint a tájékoztatás eszközrendszerének fejlesztésére. Románia 2007-ben történt európai uniós csatlakozását követően a magyarországi román kisebbség anyaországi kapcsolattartása akadálymentessé vált. A magyar–román kapcsolatok megerősödését szolgálták a közös kormányülések is. Az együttes kormányüléseken született megállapodások eredményeképpen Gyulán főkonzulátus működik, Szegeden pedig a budapesti Román Kulturális Intézet fiókiintézete jött létre. Az új intézmény kiemelt feladata a térségben élő román kisebbség anyaországi kapcsolatainak erősítése, a magyarországi román kulturális értékek bemutatása.

Ruszinok

A ruszin etnonim eredete mai is vitatott kérdés. A rusz/ruszin fogalmat kezdetben minden olyan keleti szlávra értelmezték, aki a 11–13. században a Kijevi Rusz Nagyfejedelemségben élt. Bonkáló szerint az orosz, ruszin (rutén) szó eredeti jelentése: északi germán, skandináv.²⁴⁵ A ruszin népnév mellett szinonimaként használták még a rutén, kárpátukrán, rusznyák, orosz, kisorosz, kárpátorosz, magyar orosz, magyarországi kisorosz elnevezéseket is. A 19. századi Habsburg Birodalomban használt rutén kifejezést következtelenül az ukránok megjelölésére használták. A ruszin szó azonban nem felcserélhető, váltogatható az ukrán szóval. Az ukrajinec (ukrán) népnév a 19. században ugyan ismeretes volt már a ruszin értelmiségiek körében, de azt magukra nem vonatkoztatták.²⁴⁶

²⁴⁵ Bonkáló Sándor: *A rutének (ruszinok)*. Basel–Budapest: Európai Protestáns Magyar Szabadegyetem, 1996. Forrás: http://www.sulinet.hu/oroksegtar/data/magyarorszag_i_kisebbsenek/A_rutenek/index.htm.

²⁴⁶ Udvari István: Ruszinok és ukránok. Dr. Csonka Éva – Dr. Deák Katalin – Magyarné Braunsteiner Márta (szerk.): *Kisebbségi kalauz 2007*. Budapest: Miniszterelnöki Hivatal Nemzeti és Etnikai Kisebbségi Főosztálya, 2008.

A két világháború között bukkant fel a karpatoruszkij (kárpatorosz) név, melyben már kifejeződött, hogy használói az orosz nép részének tekintették a ruszinokat. A magyar szakirodalom sokszor az ukránként tartotta számon őket, a népszámlálásokon pedig hol szlovákként, hol ukránként tartották nyilván őket, de az orosz népnév is előfordult. Magyarországon napjainkban a ruszin név használatos. Ismert csoportjaik: a dolisnyákok – síklakók –, verhovinaiak – hegylakók. A hegylakók három csoportra oszthatók: a lemkokra, a bojkókra és a huculokra.

A magyarországi ruszin nyelvterület a 13. század előtt lakatlan volt. Kenézek és soltészek vezetésével békésen és fokozatosan telepedtek be a 13. századtól kezdve egészen a 18. századig; pásztorkodással és földműveléssel foglalkoztak. A legtöbb ruszin azonban a 14. és a 15. században vándorolt az új földesúri birtokokra Halicsból és Galíciából. 1440 körül a ruszinok első püspökei kormányozni kezdtek Munkácson, ahol az első ruszin nyelvű ábécéskönyv is megjelent. A Rákóczi-szabadságharcban a magyarok mellé álltak, és Rákóczi seregének jelentős részét alkották. Rákóczi fejedelem leghűségesebb népének, gens fidelissimának nevezte őket. A szabadságharc bukása után nem tértek vissza korábbi szálláshelyükre. Sokuk menekült Szatmárba, Szabolcsba, Borsodba, Abaújba, Zemlénbe és az itteni falvakban telepedtek le. 1745-ben a ruszinok egy része Borsod és Abaúj megyéből tovább vándorolt a Vajdaságba.

A ruszin nemzet ébresztője Alexander Duhnovics költő, görög katolikus pap (1803–1865), aki Eperjest a ruszin művelődés egyik központjává tette. A ruszin himnusz is Duhnovics alkotása. 1830-ban Lucskaj Mihály kiadta az első ruszin nyelvtankönyvet; 1847-ben jelent meg az első ruszin nyelven írt iskolai tankönyv. 1848/49-ben tömegesen csatlakoztak a szabadságharchoz. Az ungvári görög katolikus szeminárium papnövédékei is önként jelentkeztek katonának. A görög katolikus ifjúság kiválósága volt a szabadságharc során Erdélyben hősi halált halt Vasvári Pál. A magyar kormány 1849. július 28-i rendelete engedélyezte a ruszin nyelven való oktatást és e nyelv közéletben való szabad használatát; de külön népként nem ismerték el őket. Ezért októberben a ruszinok küldöttsége memorandumot adott át az osztrák császárnak, amelyben követelte a ruszinok külön népként való elismerését az összes jogokkal és privilégiumokkal együtt. A ruszinok már 1850-ben megalakították első kulturális egyesületüket. A Bach-korszak alatt a ruszin nyelv hivatalossá vált, ez azonban az 1867-es kiegyezéssel megszűnt. Az 1880-as években kezdődött el tömeges kivándorlásuk az Egyesült Államokba. Ez a folyamat az I. világháborúig tartott. 1918-ban Ungváron megalakult a Magyarországi Rutén Néptanács, amelyet Kárpátalján több nemzeti tanács követett.

A tanácsok csatlakozásra szólították fel a lakosságot Magyarországhoz, Oroszországhoz, Csehszlovákiához, vagy Ukrajnához. A Károlyi-kormány az 1918. december 25-én közzétett ún. 1918. évi X. számú néptörvénye alapján, amely kimondta, hogy „Máramaros, Ugocsa, Bereg és Ung vármegyék ruszinlakta részeiből Ruszka-krajina néven autonóm jogterület alakították”, a ruszinoknak az igazgatásban, a közoktatásban, a közművelődésben, a vallásgyakorlatban és a nyelv használatában önrendelkezési jogot adott. Munkácsi székhellyel létre is jött a Ruszka-krajina autonóm terület.

Az itt élő lakosság megkérdezése nélkül az antanthatalmak 1919. március 13-án eldöntötték, hogy Kárpátalját Csehszlovákiához fogják csatolni. Ezt a döntést 1919. május 8-án az ungvári Központi Ruszin Nemzeti Tanács is megerősítette. Az 1919. szeptember 10-i saint-germaini szerződés alapján a ruszinok lakta területek Podkarpatszka Rusz (Kárpátaljai Rusz) néven Csehszlovákiához kerültek. Amikor az 1938-ban megszületett első bécsi döntést követően Kárpátalját visszacsatolták Magyarországhoz, a ruszinok lakta területeken nem állították vissza a vármegyerendszert, hanem Kárpátalja néven külön kormányzati egységet hoztak létre, melynek élén kormányzói biztos állt. Az 1938. október 11-én létrejött Kárpátaljai Terület élére Ungvár székhellyel kormányzói biztost neveztek ki. Az első autonóm ruszin kormány Bródy András vezetésével jött létre.²⁴⁷ Kárpátaljáról ruszin képviselőket hívtak be a magyar országgyűlésbe. 1941-ben Ungváron alapították a ruszinok első tudományos szervezetét, a Kárpátaljai Tudományos Társaságot. A Munkácson 1944. november 26-án összeülő Nemzeti Tanács a Kárpátaljai Ruszt a Szovjetunióhoz való csatlakozásra szólította fel. 1945. június 29-én Kárpátalját erőszakkal az Ukrán Szovjet Szocialista Köztársasághoz csatolták. Kezdetét vette a ruszinok és a görög katolikus egyház üldöztetése. A ruszinok Ukrajnában ma sem elismert kisebbség.

Az 1920-as népszámlálás szerint 1500 ruszin élt Magyarországon. Budapesten ekkor 247 személy vallotta magát ruszin anyanyelvűnek. Az 1930-as népszámlálás demográfiai kötete a ruszinok lélekszámáról – azok csekély voltára való tekintettel – nem közölt adatokat és az ezt követő népszámlálásokban sem adták meg létszámukat. A Kádár-korszakban a ruszinokat a hazai szlováksághoz sorolták. 1990-ben ismét nevesítették őket a népszámlálási adatokban, de összeírásukra az ukránokkal együtt került sor. 2001-ben jelentek meg ismét önálló kisebb-

²⁴⁷ Forrás: <http://www.mixonline.hu/Cikk.aspx?id=18789> és Fedinec: *Iratok a kárpátaljai magyarság történetéhez* <http://www.foruminst.sk/documents/9/122.pdf>.

ségként. A magyarországi ruszinok jelkép értékű települése Komlóska. A komlósikai lakosoknak a rendszerváltásig az őseiket egykor kibocsátó Eperjes (Szlovákia) környéki terület népével, kultúrájával semmilyen kapcsolatuk nem volt. Az I. világháborút követően megszakadtak a rokoni kapcsolatok is. Az utóbbi években több ruszin szervezet is látogatást szervezett Komlósákára, főleg Szlovákiából, de érkeztek Kárpátaljáról és a Vajdaságból is. Magyarországon szocializmus idején nem volt sem saját szervezetük, sem iskolájuk, így nem alakulhatott ki a ruszin értelmiségi réteg. A rendszerváltás után a kisebbségi önkormányzatok létrejöttével kezdődött meg kultúrájuk intenzív ápolása, amelyben nagy segítséget jelentettek az Ukrajnából áttelepült ruszinok.

A ruszin kisebbség létszáma

Az 1990-es népszámlálás kiadványai a ruszinokat külön nem említették. A 2001. évi népszámlálás során 1113 fő vallotta anyanyelvének a ruszin nyelvet, 1098 fő tartotta magát ruszin nemzetiséghez tartozónak, 1292-en kötődtek a ruszin kultúrához, hagyományokhoz, míg összesen 1068 személy használta a ruszin nyelvet családi körben. A kisebbségi kötődéssel párhuzamosan feldolgozásra került állampolgársági adatok szerint a ruszin nemzetiségűek között mintegy 70 százalék a magyar állampolgár (717 fő), míg az anyanyelvi csoportból magyar állampolgársággal mindösszesen 685 fő (61,5 százalék) rendelkezik.²⁴⁸ A ruszinok döntő többsége Budapesten és Pest megyében él, autentikus közösségeik viszont Borsod-Abaúj-Zemplén megye aprófalvaiban őshonosak. A ruszin nyelv (ugyan két egymástól eltérő változatban) két településen, Komlósán és Múcsonyban tekinthető élő nyelvnek.

Szervezetek

A ruszin közösség a 2006. évi kisebbségi önkormányzati választások során nagy aktivitást mutatott. A fent részletezett 2001. évi népszámlálási adatokhoz képest, összesen 2742 fő iratkozott fel a ruszin kisebbségi választói jegyzékbe. Míg 2002-ben összesen 31 kisebbségi önkormányzat (a fővárosi nélkül) alakult meg, addig 2006-ban számuk 52-re emelkedett. A választásra jogosult személyek száma 2391 fő. Ezek közül országos

²⁴⁸ <http://www.nepszamlalas.hu/hun/kotetek/04/tabhun/tabl01/load01.html>.

szinten mintegy 57,7 százaléuk ment el a szavazni. Legnagyobb arányban Borsod-Abaúj-Zemplén megyében 72,6 százalék, legkisebb számban pedig Komárom-Esztergom megyében, ahol csupán 18,3 százalékos volt a részvételi arány. Két településen (Esztergom, Pomáz) 5 fő alatti volt a szavazók száma. Bővült a megyei szint is, hiszen a Fővárosi Önkormányzat mellett, még Borsod-Abaúj-Zemplén megyében nyílt lehetőség megyei önkormányzat megválasztására.²⁴⁹ Az országos testület alakuló ülésére 2007. március hó 28. napján került sor. Az országos önkormányzat élére – a korábbi elnök támogatásával, Manajló András személyében új elnököt választottak. Az ORKÖ elhelyezése céljából 2000-ben használatba adott Bpudapest XIV. ker., Gyarmat u. 85/B. szám alatt található ingatlan ingyenes tulajdonba adásáról a 116/2006. (XII. 5.) Korm. határozat rendelkezett. A Kincstári Vagyon Igazgatósággal az erről szóló szerződés megkötésére 2006-ban sort került.

A magyarországi ruszin nyelvoktatás két településen folyik intézményi keretek között Múcsonyban és Komlósán. Komlóska hagyományosan ruszin településnek tekinthető, az itt élők fele – az idősek és középkorúak – beszélik is a ruszin nyelvet.²⁵⁰ Komlóska Község Önkormányzata 2004-ben létrehozta a Ruszin Általános Művelődési Központot, amely magában foglalja a Napköziotthonos Óvodát, az Általános Iskolát, a Művelődési Házat és a Könyvtárat. A település nehéz anyagi helyzete ellenére felvállalta, hogy intézményi keretek között biztosítja a ruszin nyelv oktatásához, a ruszin kultúra és hagyományok megőrzéséhez szükséges feltételeket. Az óvoda 2007-ben bölcsődei csoporttal bővült, itt továbbra is nyelvoktató formában zajlik a ruszin nyelv megismertetése.

Az ORKÖ 2004. évben alapította meg a magyarországi ruszin kisebbség első intézményeit: Magyarországi Ruszinok Közérdekű Muzeális Gyűjteményét és Kiállítóhelyét, valamint a Magyarországi Ruszinok Könyvtárát.²⁵¹ A 2006-os költségvetési évtől kezdődően az országos önkormányzat költségvetésében kerül elkülönítésre a két intézmény működési támogatása. Az ORKÖ a Magyarországi Ruszinok Közérdekű Muzeális Gyűjteménye és Kiállítóhelye feladatainak bővítéseként 2007-ben művésztelepet hozott létre. Céljuk hagyományaik továbbörökítése mellett új lendületet adni a ruszin képzőművészet szélesebb körben való

²⁴⁹ http://www.nemzetpolitika.gov.hu/index.php?main_category=4&action=view_item&item=583.

²⁵⁰ A település 330 lakosából a 2001. évi népszámlálás során 60 fő vallotta magát a ruszin nemzetiséghez tartozónak, anyanyelvünek 51 fő és 95 személy nyilatkozta, hogy családi és baráti körben használja a ruszin nyelvet.

²⁵¹ http://www.nemzetpolitika.gov.hu/kateg-96-1-orszagos_ruszin_kisebbsegi.html.

megismerésének, illetve az intézmény gondozásában egy értékes és folyamatosan bővülő ruszin képzőművészeti gyűjtemény létrehozása. Az első Nemzetközi Ruszin Művésztelep ünnepélyes megnyitójára 2007. október 27-én, Komlóskán került sor. A ruszin közösség esetében egyelőre megoldatlan az állandó és rendszeres hitélet, nem áll rendelkezésükre saját templom. Szertartásaikat nagyobb ünnepeik környékén görög katolikus templomokban egyházi szláv nyelven tartják. Az ORKÖ 2007-ben kezdeményezte a közösség számára nagy jelentőségű búcsújáráhelyen, Máriapócon ruszin görög katolikus fatemplom felépítését.

Az ORKÖ 2003-ban alapította a *Ruszin Világ* című folyóiratot.²⁵² A Magyar Rádió nemzetiségi műsorai 2007. február 1-jétől egy önálló középhullámú, az ország egész területén elérhető adóhálózaton hallhatók. Az MR4 valamennyi hazai kisebbség számára sugároz anyanyelvű rádióműsort.²⁵³ A Magyar Televízió mind a 13 magyarországi kisebbség részére ad anyanyelvű műsort. A nemzetiségi adások elérhetők a világhálón. A ruszinoknak a havi rendszerességgel jelentkező Rondó című nemzetiségi műsorban van átlagban 6-8 perces anyanyelvű televíziós programja.²⁵⁴

Az elmúlt években tovább bővültek és erősödtek a magyarországi ruszin kisebbség és a külföldön élő ruszin közösségek közötti kapcsolatok. A hazai rendezvények rendszeres résztvevői a Szlovákiából, Kárpátaljáról, Romániából, Lengyelországból és a Vajdaságból érkező vendégek. A ruszinok által lakott országokban sorra alakultak meg a ruszin társadalmi szervezetek szövetségei.

A hazai ruszin közösség több civilszervezettel is rendelkezik. 1991-ben alakult a Magyarországi Ruszinok Szervezete, amely az elmúlt években megszüntette tevékenységét. 1993-ban jött létre a Magyarországi Ruszinok (Ruténok) Országos Szövetsége. 2003-ban alakult meg a Hodinka Antal Ruszin Értelmiségi Közhasznú Egyesület,²⁵⁵ amely a Ruszin Kulturális Egyesülettel²⁵⁶ közösen vesz részt a ruszin kisebbségi közösség országos szintű rendezvényein, konferenciáin és hagyományőrző műsorainak megszervezésében és lebonyolításában. Tevékenységükkel hozzájárulnak a *Ruszin Világ* című lap rendszeres megjelenítéséhez és terjesztéséhez. 2005. év őszén a ruszin társadalmi szervezetek megalakították a magyarországi Ruszin Civil Szervezetek Szövetségét,

²⁵² <http://www.ruszinvilag.hu/>.

²⁵³ www.radio.hu.

²⁵⁴ <http://premier.mtv.hu/Rovatok/Kisebbségimusorok.aspx>.

²⁵⁵ Hodinka Antal Ruszin Értelmiségi Közhasznú Egyesület.

²⁵⁶ Ruszin Kulturális Egyesület.

amely képviseli a hazai ruszinokat a Ruszin Világtanácsban, korábban ezt a Marusze látta el. 2004. év vége óta újra folytatja tevékenységét a Ruszinokért Alapítvány.²⁵⁷

Szerbek

Bíborbanszületett Konstantin császártól tudjuk, hogy egy a „Visztula és Ditzike (Dicsicza) folyóktól öntözött tartományból” a függetlenül uralkodó testvérek ifjabbika népével együtt hozzá fordult oltalomért. A császár a Dalmáciától keletre eső területet, a Drina, Boszna és Verbász folyók mellékét engedte át, ahol a legkiterjedtebb tartományt Szerbiának hívták. „Ezeken kívül voltak még más kisebb tartományok is, melyek idő folytán jelentőségre vergődtek; ezek közt legnevezetesebb volt a rasszai vagy rászkai zsupa, melyről a magyar és német nyelv a szerbek rácok/Raitzen elnevezését vette”.²⁵⁸ A szerbek letelepedését követő első századokról alig tud valamit a történelem. Konstantin császár följegyzéseiből azonban az kétségtelen, hogy a bevándorlás után mind a horvátok, mind a szerbek megkeresztelkedtek. A szerbek II. István király kapcsán kerültek kapcsolatba a magyarokkal, akik a király Bizánc ellen folytatott hadjáratában a szövetségesei voltak. A király Ilonát, I. Uros szerb nagyzsupán leányát kérte feleségül unokaöccsének, II. Bélának. 1159-ben Mánuel bizánci császár támogatásával Uros legifjabb fia, Nemanja István nyerte el a rasszai zsupánságot, majd a szerb tartományok nagy része fölötti főzsupánságot is megszerezte. István nevéhez fűződik a szerb állam megalapítása és a szerbek egyesítése.

Az 1389-es rigómezei csatában Szerbia elvesztette függetlenségét, melynek következtében szerbek a bunyevácokkal együtt az öt évszázados folyamatos török megszállás miatt több hullámban menekültek a Magyar Királyság területére. I. Ulászló király már a 15. század első felében telepített menekülő szerbeket a Csepel-szigetre, a mai Ráckeve-re. 1428-ban a branicevói és galambóci várak török kézre kerülésével nagyobb számban újabb szerb családok érkeztek Magyarországra és részben Szentendrén telepedtek le. A szerbek az 1526-os mohácsi csatában a török ellen a magyarok mellett harcoltak, majd I. Ferdinánd pártjára álltak. Ezzel egy időben – a menekültek között szerb fejedelmi despota

²⁵⁷ <http://kisebbssegek.bmknet.hu/index.php?id=473>.

²⁵⁸ Nagy képes világtörténet. XLVI. fejezet. A szerb szlávok. Forrás: <http://mek.niif.hu/01200/01267/html/04kotet/04r07f46.htm>.

(Lazarevics, Brankovics) és más nemesi familiákkal (Jaksics, Petrovics, Bakics) és kíséretükkel együtt – érkezett meg első nagy létszámú hullám Bács és Bodrog megyék területére. A szerb nemesség tagjai közül sokan emelkedtek magyar nemesi rangra is, akik magyarországi birtokaik kezelésére szerb családokat telepítettek át. Mátyás király uralkodása idején szerb katonák telepedtek le Nagylak környékén. 1690-ben a kancellária a császári csapatok támogatását kérte a délszlávoktól a törökök ellen. Lipót császár megígérte, ha a hadjárat kudarcot vall, akkor letelepedhetnek Magyarországon, és saját vezetőik irányítása mellett kiváltságokat kapnak, diplomákat építhetnek és saját vallásuk szerint élhetnek.

A kudarcba fulladt hadjárat után érkezett Magyarországra 1690-ben az utolsó és egyben legnagyobb csoport mintegy 200 ezer fővel III. Arsenije Čarnojevi (Csernojevics Arzén) pátriárka vezetésével. A szerbek Szentendrén, Budán a Tabánban, Pomázon, Csobánkán valamint Érden telepedtek le.

A szerb állam török kézre kerülése után az ortodox egyház vállalta magára a szerbek összefogását és a jogfolytonosság fenntartását. A 16. században joghatósága alá vonta Magyarországon a szerblakta területeket egészen Budáig, vagyonával pedig lehetővé tette a szerb iskolák fenntartását és az anyanyelvi oktatást egészen 1945-ig. A törökök kiűzése után Lipót császár 1691-ben kiadta a szerbeknek a korábban megígért kiváltságlevelet. Ez a privilégium alapozta meg a szerbek nemzettudatát, ugyanis Lipót a szerbeket, mint politikai nemzetet fogadta be, és kollektív kiváltságokat juttatott nekik.²⁵⁹ A szerbek kiváltságait I. József (1708) és III. Károly (1713, 1715) is megerősítette. Egyházilag és etnikailag zárt tömböt alkottak és privilégiumaik birtokában hamarosan nagyobb számban telepedtek le a magyar városokban. A szerbek a magyar jobbággal, a földesúrral és a vármegyével egyaránt összeütközésbe kerültek; annak ellenére, hogy Lipót császár megtiltotta a szerbek megadóztatását, mégis több helyütt megtették. Előfordult az is, hogy a katolikus püspök akarta rajtuk behajtani a tizedet, ezért a szerbek több faluból is elmenekültek.

A Rákóczi-szabadságharc alatt a szerbek a császár oldalán a magyarok ellen harcoltak annak az ígéretnek a reményében, hogy a császár felszabadítja Szerbiát a török megszállás alól. A szerbek politikai különállását az eltérő vallás és a szerb ortodox egyház is támogatta. Nemzetté válási mozgalmukat is az egyház indította el; ez a törekvés automatikusan

²⁵⁹ Bindorffer Györgyi – Sólyom Barbara: A pomázi szerbek identitása. In Bindorffer Györgyi (szerk.): *Változatok a kettős identitásra. Kisebbségi léthelyzetek és identitásalakzatok a magyarországi horvátok, németek, szerbek, szlovákok és szlovének körében*. Budapest: Gondolat-MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézet, 2007. 188–236. p.

összekapcsolódott államiségük kérdésével. A II. József halála után 1790-ben összeülő szerb egyházi zsinat politikai követelésként kiváltságaik becikkelyezésén túl már területi autonómiát, szerb udvari hivatalt, a hivatalviselésben jogegyenlőséget, szerb városi tanácsosi kinevezéseket, és a határőrvidéken robotcsökkentést követelt. A magyar nemesség nem ismerte el a szerbeket önálló nemzetként és elutasította részvételüket a magyar országgyűlésben. A magyar országgyűlés kijelentette, hogy őket is magyarnak tekinti, mint mindenki mást, aki az országban él, így az állam mindenkire nézve egyenlő jogokat ad.

Az autonóm tartomány kialakítására vonatkozó igényt az országgyűlés 1791. márciusi felirata mereven elutasította. Azokról az ortodoxokról, akik I. Lipót alatt „bizonyos feltételekkel ide átjöttek”, így nyilatkozott:²⁶⁰

A feltételek között az volt a legfőbb, hogy némi földrész adatván nekik, a végekben katonáskodjanak, egyébiránt vallásuk vagy inkább hierarchiájuk megtartásáról néhány kiválság adott nekik, amelyekbe ... most nincsen helye beleereshkednünk, mert készek vagyunk azokat, ha az ország alkotmányával nem ellenkeznek, törvénnyel megerősíteni. ... az illetén bevándorló nép soha sem fogadtathatik be egy országba vagy tartományába olyformán, hogy itt külön államot képezzen, mert úgy az nem befogadás, hanem új államnak az országterület egy részének elszakasztásával történő alapítása volna.

A magyar politikai gondolkodást jól tükröző gondolatot Pálffy Károly magyar kancellár mondta ki, miszerint „a szerb, mint nemzet, Magyarország területén nem létezik”.²⁶¹ Mindazonáltal az 1790/91. évi országgyűlés elismerte a kiváltságoknak mindazon pontjait amelyek „az ország alapokmányával nem állanak ellentétben”, ezek azonban csak az egyházra, az alapítványokra és az iskoláztatásra terjedtek ki. I. Ferenc József 1849 novemberében kibocsátott „nyílt parancsa” Bács-Bodrog, Torontál, Temes és Krassó vármegyék területéből, valamint Szerém me-

²⁶⁰ Szalay László: A magyarországi szerb telepek jogviszonya az államhoz. Pest, 1861. 96–97. p. Idézi: Szakály Ferenc: A szerbek Magyarországon – szerbek a magyar történelemben. In Zombori István (szerk.) *A szerbek Magyarországon*. Szeged: Móra Ferenc Múzeum, 1991. Forrás: http://www.sulinet.hu/oroksegtar/data/magyarorszag_i_kisebbsgek/A_szerbek_magyarorszagon/pages/magyar/003_szerbek.htm.

²⁶¹ Margalits Ede: *Szerb történelmi repertorium. I.* Budapest: 1915. 234. p. Idézi: Szakály, uo.

gye két járásából létrehozta Temesvár székhellyel a Szerb Vajdaságot, majd címei közé felvette a „Szerb Vajdaság nagyvajdája” megjelölést is. Az új tartományt távolról sem hasonlított a szerbek elképzeléseire az autonóm tartományról. Az 1848/49-es forradalom és szabadságharc egyik tábornoka a szerb Damjanich János²⁶² volt, akit Haynau az aradi tizenhármak egyikeként kivégeztetett.

Az I. világháborút követően a Szerb–Horvát–Szlovén Királyság, majd Jugoszlávia megalakulása után a szerb etnikai tér expanziója elsősorban az új állam határain belül erősödött föl, míg az ország határain kívül, Magyarországon vagy Romániában rekedt számottevő szerb lakosság kisebbségi sorba került, ahol mai napig tartó, egyre gyorsuló fogyásuk figyelhető meg. Ez a folyamat a mai Magyarország határain belül elsősorban az 1920-ban kezdődő repatriálások, illetve optálások miatt következett be, amikor a szerb lakosság az új délszláv államba távozott.²⁶³ A megmaradt fővárosi mag, elsősorban értelmiségiek, továbbvitték a „szerbséget”, mindent megtettek annak érdekében, hogy nemzetiségi létük, identitásuk fennmaradjon. A két világháború között a szerb közösségi életet a templomok és az olvasókörok jelentették. A II. világháború után a magyarországi szerbek kitartóan harcoltak nemzetiségi jogaikért, de a negyvenes évek végén Magyarország és Jugoszlávia megromlott viszonya jogaik érvényesülését jelentősen visszavetette.

A szerb kisebbség létszáma

Az 1990. évi népszámlálás során 2905 szerb nemzetiségű, illetve 2953 szerb anyanyelvű személyt írtak össze. A legutóbbi, a 2001-ben megtartott népszámlálás alkalmával 3816-an vallották magukat szerb nemzetiségűnek és 3388-an mondták azt, hogy szerb az anyanyelvük. A szerb nemzetiségűek 73,27 százaléka volt magyar állampolgár. A családi, baráti közösségben szerb nyelvet használók száma 4186, a szerb kulturális értékekhez, hagyományokhoz kötődők száma 5279 fő volt a 2001-es népszámláláskor.²⁶⁴

²⁶² Damjanich Horvátország szerbek lakta *Kraina* tartományában, Stazán (Temesőr) egy határőrcsaládban született. Anyanyelve szerb, vallása görögkeleti volt.

²⁶³ Bottlik Zsolt: A szerb etnikai tér változásai a XX. században a mai Magyarország területén. *Kisebbségkutatás*, 2005. 2. szám. http://www.hhrf.org/kisebbssegkutatasa/kk_2005_02/cikk.php?id=1261.

²⁶⁴ <http://www.nepszamlalas.hu/hun/kotetek/04/tabhun/tabl01/load01.html>.

Szervezetek

Az 1998. évi kisebbségi önkormányzati választások eredményeként Budapest 14 kerületében és 20 vidéki településen alakulhatott meg szerb önkormányzat.²⁶⁵ A 2002–2004-es önkormányzati ciklusban már 44 szerb önkormányzat működött. A 2006. évi kisebbségi önkormányzati választások előkészületei során 64 településen 2144 magyar állampolgár kérte felvételét a szerb kisebbségi választói jegyzékre. Megjegyzendő, hogy a kisebbségi önkormányzati választójogi szabályok 2005-ben történt módosításakor a szerbek országos önkormányzata mindvégig ellenezte a kisebbségi választói jegyzék bevezetését. Úgy érveltek, hogy a „regisztráció” visszatartja majd a közösség tagjait a kisebbségi önkormányzati választásoktól. Megállapítható ugyanakkor, hogy a szerb választási jegyzékre feliratkozottak száma arányaiban közel azonos a népszámláláskor magukat a szerb közösséghez tartozóknak valló, választójoggal rendelkező magyar állampolgárok számával. 2006 októberét követően 40 települési szerb kisebbségi önkormányzat alakult, melyből 14 Budapest különböző kerületeiben, 11 pedig Pest megyében működhet. E két helyen jött létre területi (megyei) szerb önkormányzat is.

A magyarországi szerbek közoktatása keretében az ország 8 településén és Budapesten önálló szerb óvoda, vagy óvodai csoport működik. Szerb tannyelvű általános iskola Budapesten, kétnyelvű tanintézmény Battonyán, összevont alsó tagozatos tannyelvű iskola Lóréven és Deszken van. További 3 településen szerb nyelvet oktató iskola működik. A magyarországi szerb közösség országos beiskolázású oktatási centruma a budapesti Nikola Tesla Szerb Tanítási Nyelvű Óvoda, Általános Iskola és Gimnázium.²⁶⁶ Az oktatás magas színvonalát jelzi, hogy az érettségiző fiatalok 90 százaléka tanul tovább hazai és külföldi egyetemeken. Az iskolában anyaországi pedagógusok is tanítanak.

A magyarországi szerbek legjelentősebb kulturális intézményei: a Szerb Országos Önkormányzat Könyvtára, a Magyarországi Szerb Színház, néptáncgyűttesei – Banat (Deszk), Opanke (Pomáz), Sarenac (Medina), Taban (Budapest), Veseli Santovcani (Hercegszántó).²⁶⁷ A Szerb Országos Önkormányzat 2003-ban alapította meg a Magyarországi Szerb Dokumentációs és Kulturális Központot. Az intézmény Alapító Okirata szerint Budapesten kívül 6 regionális központja van, melyből a bajai, a

²⁶⁵ http://www.nemzetpolitika.gov.hu/index.php?main_category=4&action=view_item&item=583.

²⁶⁶ <http://www.nyest.hu/hirek/szomszed-nepek-pest-sziveben-mi-az-a-szerb-iskola>.

²⁶⁷ <http://www.szerb.hu/hun/main.php?am=kultura&lm=1>.

pécsi és szegedi már megkezdhetette tevékenységét, míg a battonyai, a lórévi és a szentendrei kialakítása folyamatban van. A szerb kultúra és hagyományörzés színterei az államosított, majd visszaadott hitközségi és felekezeti iskolákban működő szerb közösségi házak, klubok hálózata. Megfigyelhető az ének-, zene- és táncegyüttesek számának növekedése, melyek közül a legismertebbek a Vujicsics Együttes, a szentendrei Javor Férfikórus. A Szerb Gimnázium énekkara 2001 januárjában – az országos önkormányzat kitüntetését – a Szent Száva-díjat érdemelte ki. 1995. január 1-jén intézményesült a Magyarországi Szerb Színház. Joakim Vujity Szerb Színház néven, melyet Pomáz Nagyközség Önkormányzata alapított, majd szellemi jogutódjaként Lórév község vállalta át a feladatot 1999-ben, ahol közhasznú társaságként – a törvény által biztosított – új szervezeti formában működik tovább a társulat.²⁶⁸

Lórév Község Önkormányzata, a Szerb Országos Önkormányzat és a Fővárosi Szerb Kisebbségi Önkormányzat továbbra is azon dolgozik, hogy állandó próbahelyet, esetleg játszóhelyet biztosítson – Budapesten – a társulatnak. Természetesen a színház székhelye továbbra is Lóréven marad, hiszen a községgel való együttműködésük töretlen. A Magyarországi Szerb Színház jelentős részt vállal, a magyarországi szerb kisebbség nyelv- és identitásmegőrző programjában. Autentikus zenés színpadi művek létrehozásának tekintetében színházi műhelyük egyedülálló. A magyarországi és a szerbiai színházi szakma közötti kommunikációban, gyakorta vállalnak feladatokat, elősegítve az eszmecléte, a vendéglátások létrejöttét, egyszóval a kultúrák közötti egészséges vérkeringést.

A közösségnek a költségvetés által finanszírozott hetilapja van, a *Srpske Narodne Novine*,²⁶⁹ a közszolgálati Magyar Televízióban heti 26 perces anyanyelvű műsor,²⁷⁰ a Magyar Rádióban napi 2 órás országos sugárzású adása van az MR4-es csatornán.²⁷¹ A szerbek civilszervezetei közül a legismertebbek, a budapesti Tabán Szerb Folklorcentrum Egyesület és a deszki székhelyű Bánát Szerb Kulturális Közhasznú Egyesület.

Négy év szünet után 2009. május 21–22-én Újvidéken került sor a Magyar–Szerb Kisebbségi Vegyes Bizottság (KVB) III. ülésére. A magyarországi tárgyalódelegáció tagja volt a Szerb Országos Önkormányzat elnöke is. A KVB által elfogadott dokumentumokban foglaltak szerint a

²⁶⁸ <http://www.szerb.hu/hun/main.php?am=szinhasz&lm=3>.

²⁶⁹ <http://www.szerb.hu/hun/main.php?am=snn&lm=3>.

²⁷⁰ <http://premier.mtv.hu/Rovatok/Kisebbssegimusorok.aspx>.

²⁷¹ www.radio.hu.

magyar fél vállalja, hogy az SZOÖ-vel közösen áttekinti a szerb nyelv-álmigazgatási, önkormányzati, anyakönyvezési használatának törvényi feltételeit, és ezt követően, amennyiben szükséges, jogszabály-módosítást kezdeményez a kisebbségi nyelvhasználat kiteljesítése érdekében. Ajánlás született többek között a battonyai Szerb Óvoda és Iskola felújítási munkáinak szerbiai és magyarországi költségvetési támogatásáról. A Magyar–Szerb Kisebbségi Vegyes Bizottság tanácskozásain is elhangzott, hogy Szerbia európai integrációja a magyarországi szerb kisebbség közvetlen érdeke. A hazai szerb közösség anyanyelve, kultúrája megőrzése, fejlesztése érdekében elengedhetetlen az anyaország szakmai hozzájárulása, a határokon átívelő közvetlen kapcsolatok fenntartása.

Szlovákok²⁷²

A szlovákok történelme szorosan összekapcsolódik a magyarság történelmével. A csehek és a szlovákok elődeinek első közös állama a Nyitrai Fejedelemség volt a 9. század elején, majd 833-ban létrejött Szvatopluk nyitrai fejedelem uralma alatt a Nagymorva Birodalom. A Nagymorva Birodalom fennállása alatt Cirill és Metód bizánci keresztény hittérítők megalkották az ószláv nyelvet, amelyet 867-ben II. Adorján pápa Rómában a héber, a görög és a latin mellett a keresztény világ negyedik liturgikus nyelvének rangjára emelt. A Nagymorva Birodalom fennállásának a belső viszályok, valamint a keleti frankok és a nomád magyar törzsek támadásai vetettek véget.

Az itt élő szláv nép a formálódó magyar állam befolyása alá került, a honfoglalás után pedig a Magyar Királyság részévé vált. Ettől kezdve a többi szláv népeiségtől államhatár választotta el. Népevük, a slovenský (szlovák) a 13. századtól mutatható ki. Mátyás király 1467-ben Pozsonyban alapította meg Magyarország első egyetemét, az Academia Istropolitanát, amely négy karral 1467-ben nyílt meg.²⁷³ Kancellárja Vitéz János lett, akinek halálával elkezdődött az egyetem hanyatlása, majd Mátyás király halála után 1490-ben meg is szűnt.

A Felvidéken vegyesen éltek szlovákok és magyarok, valamint szászok. Az együttélés évszázadokon át problémamentes volt. A megyéket

²⁷² Forrás: <http://www.slovaci.hu>.

²⁷³ Az egyetem felállítását II. Pál pápa 1465. május 19-én kelt, Vitéz Jánoshoz és Janus Pannoniushoz intézett bullájában engedélyezte. Az egyetem nevét az *Istropolitana* szóról kapta, mely ógörög nyelven Pozsony városát jelentette.

kétnyelvű, magyar–szlovák származású köznemesség, a szász városokat önkormányzatok irányították. Nagyobb szlovák csoportok a 18. század folyamán a törökök uralmát követően telepítéssel kerültek Magyarországon belső, elnéptelenedett területeire. Letelepdedési hullámuk, amely az országon belül zajlott, három szakaszra bontható.

1670–1711 között főként szökött jobbágyok indultak el a törököktől visszafoglalt vidékekkel határos megyékből – mintegy hídfőállásként használva ezeket a helyeket a további vándorláshoz. Ebben a szakaszban Észak-Dunántúlon, az ország közepén és keleten, a nyelvhatáron lévő megyék déli, lakatlan helységeiben települtek le.²⁷⁴ 1711–1740 között zajlott le a földesurak szervezett telepítéseinek nagy része. Ebben a szakaszban a szlovákok első, önálló településeik és nyelvszigeteik egész sorát hozták létre a Dunántúlon²⁷⁵ és a Nagyalföldön.²⁷⁶ Ekkor alapították az első bükki üveghuta-települést, Óhuta-Bükkszentlászlót. A harmadik telepítési szakaszban Bácska és Bánát lakatlan területeit népesítették be. A Nagyalföldön ekkor főként másodlagos telepítésekről, illetve továbbvándorlásról beszélhetünk. A békéscsabai szlovákok 1746-ban Tótkomlóst, 1747-ben Apatelket (Mocrea), a békéscsabai, szarvasi, tótkomlói szlovákok 1754-ben Nyíregyházát telepítették be. Ekkor létesültek a Mátra és a Bükk hutás falvai is.

A 19. században szintén a másodlagos telepítések domináltak. Ezek jellemző láncolataként a tótkomlóiak 1802-ben megalapították a mai Nagylakot, a nagylakiak 1815-ben Pitvarost, a pitvarosiak a tótkomlói és nagylaki pusztabérlőkkel együtt 1844-ben létrehozták Csanádalbertit. A legfiatalabb szlovákok lakta települések – Kétsoprony, Telekgerendás – az 1950-es évek elején, a mezőgazdasági szövetkezetek, állami gazdaságok szervezésével egy időben jöttek létre Békés megyében az egykori tanyaközpontokból.

A nemzetébredés korában a szlovákok is elkezdték önmaguk megszervezését, de a reformkor magyar nyelvújítási, valamint a magyar nemzetállam létrehozásának folyamatában követeléseik nem jártak sikerrel. Nemzeti mozgalmuk egyik vezetője Ludevít Stúr (1815–1856) evangélikus teológus, nyelvész, a pozsonyi evangélikus líceum tanára volt. Gyűjtő hangú nemzetiségi agitációi, magyarellenes röplapjai és újságcikkei miatt 1840-ben eltiltották a tanítástól. 1845-ben politikai lapot alapított. Az új szlovák irodalmi nyelven íródó magyarellenes hangvé-

²⁷⁴ Sárísáp, Kesztlőc, Piliscsév, Pilisszántó, Vanyarc, Acsa, Csóvár, Óhuta.

²⁷⁵ Pilisszentlászló, Öskü, Bánhida, Vértesszőlős, Bakonycsernye, Tardosbánya.

²⁷⁶ Bénye, Alberti, Csömör, Kiskőrös, Békéscsaba, Szarvas, Mezőberény.

telű *Slovenskje Národné Noviny* szépirodalmi melléklettel jelent meg és a szlovák nemzeti összefogásra, és nyelvművelésre buzdított.

A szlovákok 1861-ben újabb kísérletet tettek, amikor Turócszentmártonban nemzeti gyűlést tartottak. Az itt elfogadott Turócszentmártoni Memorandum így fogalmaz: „öntudatunk határozottan mondja, miszerint mi felsőmagyarországi szlávok ép oly nemzet vagyunk, mint a magyarok, vagy bármely nemzete e közös hazának, miből ha csak a nemzeti jogegyenlőség a polgári szabadsággal együtt chimera lenni nem akar, önként következik az, miszerint mint nemzet, kevesebb joggal nem birhatunk, mint bár hazánknak bármely más nemzete.”²⁷⁷

A szlovákok egy felső-magyarországi szláv kerület kialakítását kérték a magyar országgyűléstől. Ervelésükben hivatkoztak arra, hogy „legidősebb örökösei e közös hazának”, és területi autonómiájuk jogosságát Szent István intelmeiből vezették le. A Memorandum a Bach-rendszer bukása után az 1861-ben ismét összehívott országgyűlés június 27-i ülésén került a képviselők elé, akik nem voltak hajlandók az önálló felsőmagyarországi szláv kerület létrehozásáról tárgyalni. Nyitra, Zólyom, Temes, Trencsény vármegyék,²⁷⁸ valamint Besztercebánya, Selmec, Eger kifejezetten tiltakoztak a Memorandum ellen.²⁷⁹ Bár „az alacsony hatékonyságú magyar iskolarendszer képtelen volt arra, hogy tömegeket elmagyarosítson”, ám modern pályákon mozgó, nemzetileg öntudatos szlovák szakemberréteg sem alakult ki. Maradt a hagyományos papi, tanítói réteg, akikhez néhány ügyvéd, kereskedő, banktisztviselő csatlakozott – a századelőn összesen 6–800 szlovák ajkú család.²⁸⁰

Az I. világháborút lezáró békeszerződések következtében a magyar-

²⁷⁷ Idézi Völgyesi Orsolya: A történeti Magyarország – népek börtöne vagy népek bölcsője? Forrás: http://www.kre.hu/rektori/files/studiacikkek/2003.1_2.szam/03.Volgyesi_Orsolya.pdf.

²⁷⁸ „Trencsén megye első alispánja azon 342 tót-ajku megyei községnek tiltakozását a Turócz-Szt.-Mártoni gyülekezet emlékirata ellen terjeszti föl, melyben a képviselőháznak a nemzetiség kérdésének általa, leendő kellő megoldása iránt teljes bizalmukat fejezik ki; és az említett gyülekezet határozatát, mely minden megbízás nélkül és a haza iránti ellenséges szellemben hozatott s az ország szétदारabolására vezető czélzásokat tartalmaz – kárhoztatják, kijelentvén hogy Magyarországbán lakó minden nemzetiségeket testvéreknek tekintvén, a haza alkotmányos szabadságért és területi épségért élni és halni készek.” Forrás: <http://www.ogyk.hu/e-konyvt/mpgy/1861/pdf/kepv-64-ules.pdf>.

²⁷⁹ Ugyanezen az ülésnapon olvasták fel Temes és Csanád vármegyék tiltakozását a szerbek karloviczai congressusán elhangzott törekvések ellen. „Csanád megye közönsége hasonlóképen kéri, hogy a szerb vajdaságnak a karloviczai congressus által az ország területi épségének veszélyeztetésével szándokolt fölállítás, gátoltassék meg”. Forrás: <http://www.ogyk.hu/e-konyvt/mpgy/1861/pdf/kepv-64-ules.pdf>.

²⁸⁰ Völgyesi, uo.

országi szlovákság Csehszlovákia megalakulásával államjogilag is elszakadt nemzetalkotó etnikumától, mellyel ezer évig egy hazája volt. A teljes vertikumú kultúra kifejlesztéséhez és fenntartásához elégtelen lélekszámú, szétszórtan élő, egymástól és az anyanemzettől is elszigetelt magyarországi szlovákság az anyanyelv megtartása szempontjából hátrányos helyzetbe került. Mindezt fokozta, hogy az anyaországtól számottevő segítséget nem kapott. A trianoni Magyarország második legnagyobb kisebbsége a szlovákság lett. Kulturális életükben a még 1885-ben alapított *Uhorkokrajinský Vzdělávací Spolok Slovenský* (Magyarországi Tót Közművelődési Társulat) vitt jelentős szerepet. A II. világháborút követő csehszlovák–magyar lakosságcsere során mintegy 73 000 magyarországi szlovák települt Szlovákiába. Az áttelepülés után a Magyarországon maradt szlovákság nem csupán létszámában fogyatkozott meg, de felbomlottak azok a több száz éves hagyományokra visszatekintő, etnikailag viszonylag zárt közösségek is, amelyek a magyarországi szlovákság nyelvének, kultúrájának hordozói voltak. A veszteség hosszú távú káros hatása mindmáig érvényesül.

A szlovák kisebbség létszáma

Az 1990. évi népszámlálási adatok szerint 12 745 személy vallotta magát szlovák anyanyelvűnek, 10 459 szlovák nemzetiségűnek. A 2001. évi népszámlálás adatai szerint a szlovák anyanyelvűek száma 11 816 fő volt, míg a magukat szlovák nemzetiséghez tartozók száma 17 692 főt tett ki. A kisebbség kulturális értékeihez, hagyományaihoz kötődők száma 26 631 fő, a szlovák nyelvet családi, baráti körben használók száma 18 056 fő volt. A kisebbségi közösségben általánosan elfogadott becslés adat szerint ma Magyarországon 100–110 ezer szlovák él.²⁸¹ A szlovák anyanyelvű, illetve nemzetiségű népesség mintegy 10 százaléka lakik a fővárosban, közel harmaduk vidéki városokban, kétharmaduk pedig községekben él. Területileg szórtan, az ország valamennyi megyéjében 105 településén élnek szlovákok. Jelentősebb közösségek Budapesten, Békés megyében, valamint a Pilis hegység környéki falvakban találhatók.

²⁸¹ <http://www.nepszamlalas.hu/hun/kotetek/04/tabhun/tabl01/load01.html>.

Szervezetek

A szlovák kisebbség a rendszerváltást követően települési, regionális (megyei) és országos szinten is létrehozta civilszervezeteit, majd kisebbségi önkormányzatait. Az Országos Szlovák Önkormányzat (a továbbiakban: OSZÖ) megválasztására 2007. március 4-én került sor, a szavazati joggal rendelkező electorok 39 tagú testületet választottak. Az OSZÖ Közgyűlésének – több országos önkormányzathoz hasonlóan, a törvényi bizonytalanság okán elmaradt eskütétel miatt – megismételt alakuló és vezetőségválasztó ülése 2007. április 25-én sikeresen lezajlott. Az országos testület elnökévé ismételten Fuzik Jánost választották. Az OSZÖ székháza Budapesten a Fadrusz utca 11/A-ban található.²⁸² Az OSZÖ összesen 11 intézményt tart fenn. Ebből három oktatási intézmény. Szlovák kisebbségi önkormányzat 116 településen, 5 megyében, valamint a fővárosban működik.

A magyarországi szlovák kisebbségi óvodák száma 48, ebből 5 anyanyelvi nevelést folytat, míg a többi 43 két nyelven, magyarul és szlovákul neveli a gyermekeket. Az óvodákba járó gyermekek száma 2746 fő volt a 2008-as tanévben. A szlovák általános iskolák száma 49, ebből egy – a budapesti – szlovák anyanyelvű általános iskola, 4 két tannyelvű, míg 44 nyelvoktató iskola. A szlovák nyelvet, illetve nyelven tanuló diákok létszáma négyezernél több fő. Budapesten és Békéscsabán működik szlovák gimnázium, az egyik szlovák tannyelvű, míg a másik két tannyelvű. Összesen egy szakközépiskolában folyik szlovák nyelvű oktatás. Az OSZÖ 2009-ben közel 200 alkalmazottal 11 intézményt, köztük Békéscsabán, Szarvason és 2007. július 1-jétől Sátoraljaújhelyen, három szlovák iskolát működtetett, 900 gyermekkel. Az önkormányzat éves költségvetése meghaladta az 1 milliárd Ft-ot. Az OSZÖ intézményei közül a három iskolán kívül a Békéscsabán működő Szlovák Pedagógiai Módszertani Központ tevékenysége kapcsolódik közvetlenül a szlovák nyelvű oktató-nevelő munkához.²⁸³ Az intézmény a módszertani füzetek kiadása, szakmai konferenciák szervezése mellett megjelenteti *Szlovák Tanár* című pedagógiai évkönyvét,²⁸⁴ amelyben egyre többet publikálnak a romániai és vajdasági szlovák kollégák is. A módszertani központ a szakmai lebonyolítója az „Alapítvány a tehetségekért” ösztöndíjprogramnak is, amelyet az OSZÖ 2007-ben indított a szlovák középiskolások

²⁸² http://www.nemzetpolitika.gov.hu/index.php?main_category=4&action=view_item&item=583.

²⁸³ <http://www.slovaci.hu/index.php?id=929>.

²⁸⁴ Slovenčinár.

számának növelése érdekében. 2008-tól indult az Országos Szlovák Kisebbségi Önkormányzat ösztöndíjprogramja, amelynek lényege, hogy az általános iskolák végzőseit, és tanáraikat kívánja ösztönözni abban, hogy a tanulók a hazai szlovák középiskolák valamelyikében folytassák tanulmányaikat.

A Magyarországi Szlovákok Kutatóintézete néprajzi, nyelvtudományi, történettudományi és szociológiai kutatásokat végez többek között – szerződéses együttműködésben – a Szlovák Tudományos Akadémiával is.²⁸⁵ A Vertigo Szlovák Színház hivatásos és amatőr tagozattal működik. Függetlenített színházigazgatót alkalmaz valamint az OSZÖ-től átvállalt kulturális rendezvényeket – színházi táborok és találkozók, filmszeminárium – is szervez.²⁸⁶ Az OSZÖ Közgyűlése 2003-ban fogadta el a Szlovák Közművelődési Központ alapító okiratát és azokat a dokumentumokat, amelyek lehetővé teszik az intézmény működését. A központ Budapesten, az OSZÖ székházában kapott helyet.

Mivel a magyarországi szlovákok az ország területén nagy szórtságban élnek, a korábbi helyi kezdeményezések és igények alapján az előbb említett Szlovák Közművelődési Központ jelenleg hét tagintézménnyel működik. A megyék és a népesség arányában a következő településeken létesült szlovák kulturális regionális központ: Békés megyében Békéscsabán, Szarvason, Tótkomlóson, a bakonyi régióban Bakonycseryén, a nógrádi és hevesi régióban Vanyarcon, a Pilisben Pilisszentkereszten és Zemplénben Sátoraljaujhely-Bányácskán.²⁸⁷ A Szlovák Dokumentációs Központ saját gyűjtő, rendszerező és könyvtári szakemberek továbbképzését szolgáló munkája mellett közreműködik a *Ludové noviny* hetilap fotóarchívumának digitalizálásában, valamint a kutatóintézet hanganyagainak feldolgozásában.²⁸⁸ A Legatum Nonprofit Kft. immár 30-nál több olyan tájháznak, néprajzi gyűjteménynek nyújt szakmai és szerény anyagi támogatást, amelyek fenntartói helyi szlovák kisebbségi önkormányzatok.

Az elmúlt időszakban számos új szlovák néprajzi gyűjtemény és tájház született, többek között Dabas-Sáriban, Jásdon és Budapest XVI. kerületében, Cinkotán. A társaság az ország félszázánál is több szlovák tájházáról, falumúzeumáról és néprajzi gyűjteményéről reprezentatív

²⁸⁵ <http://www.slovaci.hu/index.php?id=1060>.

²⁸⁶ http://www.sulinet.hu/oroksegtar/data/magyarorszagi_kisebbsenek/2008/Kiteljesedo_kulturalis_autonomia_2003_2006/pages/065_vertigo.htm.

²⁸⁷ <http://www.slovaci.hu/index.php?id=949>.

²⁸⁸ <http://www.slovaci.hu/index.php?id=943>.

kiadvány megjelentetését készíti elő.²⁸⁹ Az OSZÖ Közgyűlése a Legatum Kft. révén 2007. februári határozatával létrehozta a Magyarországi Szlovákokért Közhasznú Alapítványt, amely első, folyamatos feladatuként, mint már említettük, anyagilag is ösztönzi a 7–8. osztályos tanulókat arra, hogy tanulmányaikat szlovák középiskolában folytassák.

A magyarországi szlovákok, szervezeteik és önkormányzataik rendszeresen szerveznek helyi, regionális, országos, illetve nemzetközi programokat. Az egész közösséget megmozgató nagy rendezvények gazdája általában az OSZÖ, illetve intézményei. Ilyen rendezvények többek között a gyermekek hagyományos tótkomlói színjátszó seregszemléje és szlovákiai tábora, a szlovák filmek szemináriuma, a gyermekek szlovákiai bibliai tábora, az egyházi kórusok találkozója, a *Slovenčinár* szakmai évkönyv és a *Náš kalendár* kiadása. Hagyományaihoz híven az OSZÖ július első szombatján²⁹⁰ mindig más-más régióban rendezi meg a Magyarországi Szlovákok Napját. A Fővárosi Szlovák Önkormányzat évente rendezi meg Szlovák Karácsonyát, de társszervezőként részt vesz több egyházi, illetve Budapest egykori szlovák közösségeiről szóló konferencia szervezésében is.

Kulturális téren a szlovák civilszervezetek is igen aktívak. A Magyarországi Szlovákok Szövetsége évenként megrendezi a „Zlatý škovránok” című énekversenyét, különböző korosztályoknak. A rendezvények legkiemelkedőbb fellépőit több rendezvényükön felléptetik, itthon és Szlovákiában, valamint a díjazottakkal készült felvételt CD-n is kiadják. A szövetség hagyományosan megrendezi bánki Szlovák Folklórtalálkozóját, amelyre az ország minden részéről érkeznek szlovák táncscoportok, énekkarok. A kisebbségek napjához kapcsolódóan a szövetség évente rendez nagyszabású kulturális rendezvényt a Nógrád és Heves megyében élő szlovákok részvételével.

A magyarországi szlovákok hetilapja a *Ludové noviny* hetilap a 2000-ben megkötött kiadói szerződés alapján a Magyar Hivatalos Közlönykiadó kiadásában jelenik meg. Az újság továbbra is megjelenteti naponta frissített internetes változatát.²⁹¹ Havonta megjelenő szlovák nyelvű lapot ad ki a Fővárosi Szlovák Önkormányzat *Budapeštiansky Slovák* címen,²⁹² valamint a Csabai Szlovákok Szervezete *Čabän* néven. Tótkomlóson, az önkormányzati választásokat követően rövid szünet után újra megjelent

²⁸⁹ <http://www.slovaci.hu/index.php?id=933>.

²⁹⁰ Cirill és Metód szlovákiai nemzeti ünnepéhez kötődően.

²⁹¹ <http://oszo.slovaci.hu/hu/ludove.html>.

²⁹² http://www.sulinet.hu/oroksegtar/data/magyarorszagikisebbssegek/2008/A_szlovak_nyelv_magyarorszagon/pages/009_tartalom.htm.

a *Tótkomlói Hírmondó*, amelyben továbbra is egyoldalas szlovák nyelvű melléklet található. A pilisszentkereszti Szlovák Kisebbségi Önkormányzat újra megjelenteti kétnyelvű *Pilíšan – Pilisi Hírmondó* című lapját. Negyedévente továbbra is megjelenik a dél-alföldi szlovákság (nemzetközi) lapja, a *Dolnozemský Slováč*. A Szlovák Pedagógiai Módszertani Központ jelenteti meg a *Slovenčinár* című szakmai folyóiratot.²⁹³ Az elektronikus médiában a Magyar Televízió szlovák nyelvű *Domovina* című magazinja heti 2 alkalommal 26 percben jelentkezik.²⁹⁴ A Magyar Rádió MR4 Hullámhosszán a szlovák nyelvű adások időpontja naponta 18 – 20.00 óra között hallható.²⁹⁵

Az OSZÖ anyaországi kapcsolataiban fontos szerepet játszott az a körülmény, hogy a szlovák országgyűlés 2005. szeptember 23-án elfogadta a határon túli szlovákokról szóló törvény módosítását. Ezzel létrehozta a Határon Túli Szlovákok Hivatalát, amely a kormányzati kapcsolatok felelőse a határokon túl élő szlovákok – így a magyarországi szlovák közösség – viszonylatában. A parlament emberi jogi bizottsága mellett megalakult a határon túli szlovákok szekciója is. A Határon Túli Szlovákok Hivatala mellett az OSZÖ szinte napi munkakapcsolatban áll a szlovák Oktatási Minisztériummal az ösztöndíjasok, vendégtanárok és lektorok, pedagógusaink továbbképzése, vagy a jelentősen bővült erdei iskolai programok ügyében. Hasonlóan szoros együttműködés alakult ki a kulturális tárca több intézményével, elsősorban a Nemzeti Közművelődési Központtal. A Szlovák Köztársaság magyarországi intézményeivel, a budapesti nagykövetséggel és a kulturális intézettel, valamint a békéscsabai főkonzulátussal immár hagyományosan baráti és közvetlen a hazai szlovákság viszonya. Az OSZÖ tagja a FÜEN Szláv Szekciójának. Az OSZÖ és intézményei a hivatalos kapcsolatokon túlmenően egyre több szállal kötődnek a Vajdasági Szlovák Nemzeti Tanács, továbbá a Romániai Szlovákok és Csehek Demokratikus Szövetsége szervezeteihez. A beszámolási időszakban évente mintegy 20 közös programot valósítottak meg. Több mint egy évtizede adják ki közösen a *Dolnozemský Slováč* (Alföldi Szlovák) című, a múlt század első évtizedeiből felújított kulturális folyóiratukat.

A szlovák kisebbségi szervezetek többsége helyi bejegyzésű, a település kisebbségi közéletében aktív egyesület. Országos szinten a kisebbség

²⁹³ http://www.nemzetpolitika.gov.hu/index.php?main_category=4&action=view_item&item=583.

²⁹⁴ <http://premier.mtv.hu/Rovatok/Kisebbssegimusorok.aspx>.

²⁹⁵ www.radio.hu.

képviselétét az 1948-ban alakult Magyarországi Szlovákok Szövetsége,²⁹⁶ valamint a rendszerváltást követően létrejött további civilszervezetek: a Magyarországi Szlovák Fiatalok Szervezete²⁹⁷ (1990), a Magyarországi Szlovák Írók és Művészek Egyesülete²⁹⁸ (1990), valamint a Prameň – Központi Szlovák Táncegyüttes²⁹⁹ (1991) vállalták fel.

Szlovének³⁰⁰

A Vas megyében élő szlovének őshonos nemzeti kisebbség; már a honfoglalás előtti időkben is a Dunántúl délnyugati sarkában éltek. A szlovének Pribina (847–861), és fia Kocel (861–861) alsó-pannóniai szláv fejedelmek alattvalói voltak és uralkodásuk alatt keresztelkedtek meg. Kocel kérésére II. Adorján pápa 869-ben Metód hittérítőt nevezte ki a pannóniai szlávok érsekévé. Ebből a korból egy prédikációban maradt fenn a II. freisingi nyelvemlék, amely megőrizte a legrégebb szlovén szót, a mrsk-t³⁰¹ A magyarok a szlovéneket is tótnak mondták.³⁰² A tót mellett használták vendus-tót, és a vend³⁰³ neveket is. A vendet a trianoni békeszerződés (1920) előtt a szlovén szinonimájaként használták. A győri egyházmegyéhez tartozó Vas vármegyében élő szlovéneket az egyház „Tót-ság” névvel illette. A lakosság évszázadok óta anyanyelvén slovincinek nevezi magát.³⁰⁴ A honfoglaló magyarok ötszáznál is több földműveléssel

²⁹⁶ <http://www.nemzetpolitika.gov.hu/id-587-magyarorszag-i-szlovakok-szovetsegenek.html>.

²⁹⁷ <http://kisebbssegek.bmknet.hu/index.php?id=475>.

²⁹⁸ <http://www.muveszetek.hu/muvszerv.htm>.

²⁹⁹ <http://kisebbssegek.bmknet.hu/index.php?id=475>.

³⁰⁰ A szlovének történelmének összeállításához felhasználtuk Mukics Mária: *A magyarországi szlovénekről*. Budapest: Press Publica, 2003. c. munkáját.

³⁰¹ Jelentése gyűlöletes, utálatos.

³⁰² A magyar „tót” szó az összes szláv népre vonatkozott. Eredete az indoeurópai „taut”, ami jelenthette magát az adott népet, vagy a szomszédjukat. Lásd Mukics Mária: „Sem okosak, sem gazdagok.” A magyarországi szlovének identitása, különös tekintettel a Felsőszőlőnkön, Rábatótfaluban és Szombathelyen élőkre. In Bindorffer Györgyi (szerk.) *Változatok a kettős identitásra. Kisebbségi léthelyzetek és identitásalakzatok a magyarországi horvátok, németek, szerbek, szlovákok és szlovének körében*. Budapest: Gondolat–MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézet, 2007. 23. p.

³⁰³ A vend név a német wint, winde, winid szavakból származik, amely később windisché alakult és a német nyelvterületen élő szlávokat, szlovéneket jelöli. Pável Ágoston nyelvész 1942-ben azt írja, hogy a vend a szlovén egy nagyobb nyelvjárása, amely hangsúlyozásában, hanglejtésében és a mássalhangzók lágyításában tér el. Kniezsa István szerint a szlovének soha nem hívták magukat vendnek. Lásd Mukics (2007), 23. p.

³⁰⁴ Az elnevezésekről Lásd Mukics (2003), 5. p.

foglalkozó szót vettek át a szlávoktól, köztük a szlovénektől. Példákat Mukics Mária közöl: borona, járom, jászol, gereblye, lapát, kasza, len, szilva, konkoly.³⁰⁵ III. Béla 1183-ban Szentgotthárdon cisztercita apátságot alapított. A már itt élő és a Karantániából³⁰⁶ betelepített szlovén lakosság az apátság majorjaiból hozta létre a Szentgotthárd környéki mai szlovén településeket. A török hódoltság az 1600-as évek elején érte el a Rába és a Mura között; a szlovének első hulláma ekkor menekült el Somogyba. A reformáció idején a szlovén parasztok követték uraikat és átérttek az evangélikus hitre, majd az ellenreformáció idején egy részük rekatolizált. A szlovének a Széchy, a Batthyány a Nádasdy családok, valamint a szentgotthárdi cisztercita szerzetesek jobbjai voltak. A 17. és 18. században a protestáns hitre tért szlovéneknek menekülniük kellett; második hullámuk a Somogy megyei Miháldon, Sandon, Liszón, Iharoson, Berényben, Kónyiban, Surdon talált otthonra. Mária Terézia 1777-ben Szombathelyen egy új egyházmegyében egyesítette a magyarországi katolikus szlovéneket. A királynő által elrendelt úrbérrendezésel kapcsolatos iratokat szlovén nyelvre is lefordították.

A szlovén irodalmi nyelvet négy központi nyelvjáráásra alapozva alkották meg a 16. században; a nyelvfejlődés folyamatából azonban a magyarországi szlovének kimaradtak. A 18. századi szlovén nyelven író szerzők műveik címében a slovenski, és a sloven kifejezéseket használják. Temlin Ferenc 1715-ben fordította le a *Kis katekizmust* (*Mali katechismus*) szlovén nyelvre, 1725-ben pedig kiadták a *Szlovén abc-t* (*Abecedarium szlovensko*). Széver Mihály „kedves szlovén népének” ajánlotta könyvét. Küzmics István „régii szlovén nyelvre” fordította az Újszövetséget 1771-ben, és „a Mura és a Rába között lakó szlovénjeinknek” ajánlotta.³⁰⁷ Ezekből a példákban is látható, hogy e nép önelnevezése nem a vend, hanem a szlovén.

1848-ban a katolikus szlovének a Habsburgokat, az evangélikusok pedig Kardos János (1801–1873) órihodosi lelkész vezetésével Kossuth Lajost támogatták. A katolikus szlovének azonban nem vettek részt magyarellenes megmozdulásokban. Az evangélikus szlovének a honvédseregben sorozás útján, vagy a német nemzetiségűek helyetteseként küzdöttek az osztrákok és a horvátok ellen, Lendvában pedig szlovénekből

³⁰⁵ Mukics (2003), 9.

³⁰⁶ A Római Birodalom *Noricum* tartományának része. A 6. századtól avarok majd kiűzésük után szláv *karantánok* népesítettek be. A 11. század elején Bajorországhoz került, majd Karintia néven osztrák tartomány lett. Forrás: <http://lexikon.katolikus.hu/K/Karant%C3%A1nia.html>.

³⁰⁷ Mukics (2007), 24.

nemzetőrség is verbuválódott. Ekkor terjedt el a „vend nem szlovén” nézet, amely elhatárolta magát a Monarchia osztrák részén élő katolikus szlovénektől. A vallásuk megtartása érdekében vállalták a magyarok által rájuk erőltetett vendszlovén elnevezést. A magyarosító intézkedések hatására a szlovének nyelve is visszaszorult a családba és a templomokba. A rossz gazdasági helyzet elől a szlovének egyes csoportjai Észak-Amerikába menekültek, majd 1921 után a bevándorlási kvóta betelével Dél-Amerika országai felé vették az irányt. Az itthon maradó katolikus szlovén értelmiségiek ellenállási mozgalmat indítottak a magyarosítás ellen. Szlovenszka krajina néven a szlovének lakta vasi és zalai régiókban területi autonómiát követeltek, de a szlovén vezetőkben felmerült Jugoszláviához való csatlakozás is. A trianoni béke után a szlovének lakta területek két részre szakadtak, a szlovéniai Murántúlra (Prekmurje) és a Magyarországon maradt Rába-vidékre (Porabje), de kerültek szlovének Ausztriához is. A két világháború között ismét divatba jött a „vend nem szlovén” elmélet. Dr. Pável Ágoston (1886–1946) meggyőzően igazolta azonban a vendek szlovén származását. Nyelvüket a Murántúlról és az Amerikába kivándorolt szlovénektől kapott szlovén nyelvű lapok olvasásával ápolták.

A szlovének egy része Felsőszölnökön 1940 után belépett a Volksbundba, mivel Németországban jövedelmező állásokat kínáltak számukra. 1946-ban elterjedt, hogy lakosságcserére kerül sor Jugoszlávia és Magyarország között, de ez a terv nem jutott el a megvalósulásig. A II. világháború után a szlovének lakta vidék a határsáv miatt nehezen volt megközelíthető. 1956-ban a menekülők fő iránya Ausztria felé ezen a területen át vezetett. A szlovének jól ismerték a határt, de ők maguk nem hagyták el otthonaikat. A Kádár-korszakban – elvágva minden lehetséges kapcsolattartási lehetőségtől a határon túli szlovénekkal –, az itt lakók szigorított határvédelem alatt éltek. 1947-ben a szlovénekkal, szerbekkel és horvátokkal együtt alakult meg a Magyarországi Délszlávok Szövetsége, miután a délszlávok kiváltak a Magyarországi Szlávok Antifasiszta Frontjából. A szövetség 1970-ben alapított hetilapja, a *Narodne Novine*, *Za nasa Slovence* címmel egyetlen szlovén nyelvű oldalt is közölt. 1986-ig kellett várni az első szlovén nyelvű kalendáriumra.

A szlovén kisebbség létszáma

A 2001. évi népszámlálás szerint Magyarországon anyanyelvének a szlovén nyelvet 3187 fő, magát szlovén nemzetiségűnek pedig 3040 fő tekinti.

A kapott adatok mindkét esetben meghaladják az 1990-es népszámlálás értékeit, a szlovén anyanyelvet vallók száma 21,3 százalékkal, a szlovén nemzetiséghez tartozást vállalók száma 37 százalékkal nőtt.³⁰⁸ A szlovén kisebbség által hagyományosan lakott Rába-vidéki régió gazdasági elmaradottsága, és az ebből adódó viszonylagos szegénység jelenti a közösség legnagyobb gondját. A közelmúltban megalakult Őrségi Nemzeti Park és az Őrség-Raab-Goričko Natúrpark jelenthet a turizmushoz illeszkedő fejlesztési lehetőséget.

Szervezetek

A 2006. október 1-jén megtartott kisebbségi önkormányzati választásokon 11 helyi szlovén kisebbségi önkormányzat megválasztására került sor. Szlovén kisebbségi névjegyzék összeállítását 29 településen kezdeményezték, a választói névjegyzékre feliratkozottak száma 991 főt tett ki. A választók létszáma 13 településen haladta meg a törvényben előírt választási küszöböt jelentő 30 főt. A szlovének által lakott települések közül aktivitásban kiemelkedett Felsőszölnök (214 fő), Szentgotthárd (163 fő) és Szakonyfalu (78 fő). A nagyobb városok közül Szombathelyen 73-an, míg Budapest XVIII. kerületében 60-an iratkoztak fel a névjegyzékre.³⁰⁹ A választásokon a megszerezhető 55 képviselői mandátumért 67 jelölt indult versenyre. A szlovén jelölteket egy jelölő szervezet, a Magyarországi Szlovének Szövetsége támogatta. Két településen elmaradt a jelöltállítás, így a választás is, mivel a szlovén közösség civilszervezetei az itt indulni szándékozó, nem szlovén jelölteket nem támogatták. A 11 településen kiírt választások mindegyikén érvényes választásra került sor, így összesen 11 szlovén kisebbségi önkormányzat alakult meg. Ez kisebb csökkenést jelent 2002-höz képest, amikor 12 szlovén kisebbségi önkormányzat alakult, de a megszűnő önkormányzatot nem szlovének alakították. A választáson való aktivitás meghaladta a 75 százalékot, összesen 667 választó szavazott a szlovén listákra. A választási eredmények alapján a szlovén közösség középszintű (fővárosi és megyei) önkormányzatot nem hozhat létre. A 2007. március 23-án megtartott országos önkormányzati választáson 15 tagú Országos Szlovén Önkor-

³⁰⁸ <http://www.nepszamlalas.hu/hun/kotetek/04/tabhun/tabl01/load01.html>.

³⁰⁹ http://www.nemzetpolitika.gov.hu/index.php?main_category=4&action=view_item&item=583.

mányzat (a továbbiakban: OSZLÖ) alakult. Az OSZLÖ központi székháza Felsőszölnök településen található.

A szlovén anyanyelvi oktatás óvodától a felsőfokú oktatásig állami keretek között működik. Gondot jelent az alacsony tanulói létszám, tovább csökkent a szlovén nemzetiségi oktatásban résztvevő tanulók száma. Ennek fő oka a gyermeklétszám fogyása. A 2009/2010-es tanévben a szlovén nyelvet 6 óvodában és 2 általános iskolában oktatták. További 2 általános iskolában csökkentett óraszámú, szakkör keretében folyik a szlovén nyelv oktatása.³¹⁰ A felsőszölnöki Kossics József kétnyelvű általános iskolában³¹¹ két tannyelvű szlovén oktatás, míg Apátistvánfalván szlovén nyelvtanítás folyik.³¹² A két kistéleplési szlovén iskola fenntartása az alacsony tanulói létszám miatt komoly gondot okoz a fenntartó önkormányzatnak. A szlovén nyelv középiskolai oktatása a szentgotthárdi Vörösmarty Mihály Gimnáziumban folyik, melyben a 2009/2010-es tanévben 26 fő vett részt.³¹³ Csökkentett óraszámú, szakkör keretében folyik a szlovén nyelv oktatása a III. Béla Szakképző Iskolában.³¹⁴ Szlovén nyelv és irodalom szakos felsőfokú képzés a szombathelyi Berzsényi Dániel Tanárképző Főiskola Szlovén Tanszékén biztosított. További felsőfokú oktatásra szlovéniai felsőoktatási intézményekben van lehetőség. A szlovén oktatást segíti a Szombathelyen tevékenykedő anyaországi lektor és a Szentgotthárdon működő szaktanácsadó.

A közművelődés, a hagyományőrzés és az amatőr művészeti tevékenység területén tapasztalható a szlovén kisebbség legnagyobb aktivitása és sokszínűsége. Kilenc felnőtt és négy gyermekcsoport – többségük a kistélepléseken – foglalkozik a szlovén kultúra ápolásával, a kulturális örökség és értékek megőrzésével. A szentgotthárdi Szlovén Kulturális és Információs Központnak fontos szerepe van a szlovén közművelődés és a művészeti tevékenység bemutatásában.³¹⁵ A magyarországi szlovén kulturális örökség tárgyi emlékeit két múzeum is őrzi. Szentgotthárdon

³¹⁰ http://www.nemzetpolitika.gov.hu/index.php?main_category=4&action=view_item&item=583.

³¹¹ http://www.felsoszolnok.hu/pages/telepules_al.aspx?id=1521134.

³¹² http://www.slovinci.hu/hun/infusions/tartalom_panel/tartalom.php?fomenu=5&almenu=16&almenu=16.

³¹³ <http://www.vmg-sztg.sulinet.hu/>.

³¹⁴ <http://www.belasztg.sulinet.hu/>.

³¹⁵ http://www.zveza.hu/magyarorszagi_szlovenek_szovetsege/magyarorszagi_szlovenek_szovetsegenek_bemutatasa.

a Pável Ágoston Múzeum,³¹⁶ Mohácson pedig a Kanizsai Dorottya Múzeum³¹⁷ várja a látogatókat.

A szlovén kisebbséghez tartozók római katolikus vallásúak. Az OSZLŐ törekvéseinek köszönhetően mára három településen (Dolnji senik – Alsószölnök, Gornji senik – Felsőszölnökön és Andovci – Szakonyfalu) szlovén nyelvű plébános tevékenykedik. Ennek eredményeként az egyházi szertartások, és a hitoktatás nagyrészt anyanyelven folyik.

Szentgotthárdon, az OSZLŐ kisebbségi intézményeként 2000-tól működik a szlovén nyelven sugárzó Radio Monoster. A Szlovén Rádió munkatársai nagy gondot fordítanak arra, hogy az értékes riportmúsorokat különös odafigyeléssel és pontossággal archiválják, melyek egy jelentős szlovén népzenei, nyelvészeti, dialektológiai, néprajzi, történelmi, szociológiai stb. kincsestár létrejöttét alapozzák meg. Az egyre erősebb asszimilációnak és globalizációnak kitett magyarországi szlovén kisebbség identitásának és nyelvének megőrzése céljából rendkívül fontos, hogy a Radio Monoster minél több élő beszédet sugározzon az éter hullámain.³¹⁸ Szentgotthárdon szerkesztik a hazai szlovének, 2006-tól immár hetente megjelenő lapját a *Porabjét*, mely szlovén nyelvjárásban és irodalmi nyelven is tartalmaz írásokat.³¹⁹ A szlovén nyelvű kiadói tevékenységet a Magyarországi Szlovének Szövetsége szervezi, évente két-három új kötet és a *Szlovén Kalendárium* jelenik meg.

A szlovén kisebbség számára a Magyar Rádióban heti 30 perces országos sugárzású rádióműsor,³²⁰ a Magyar Televízióban havonta kétszer 25 perces televíziós műsor készül szlovén nyelven.³²¹

Az OSZLŐ együttműködik a Magyarországi Szlovének Szövetségével,³²² a települési és helyi kisebbségi önkormányzatokkal, nemzetiségi civilszervezetekkel. Együtt lépnek fel az anyanyelvápolás és oktatás, a kulturális tevékenység, a tájékoztatás és könyvkiadás terén, az intézmények és közösségek fenntartásában, a gazdasági tevékenység szervezésében. A Magyarországi Szlovének Szövetsége, szentgotthárdi központtal,

³¹⁶ <http://www.savariamuseum.hu/gotthard/hIntezmeny.php>.

³¹⁷ http://www.museum.hu/museum/index_hu.php?ID=169.

³¹⁸ http://www.sulinet.hu/oroksegtar/data/magyarorszag_i_kisebbsenek/2008/Kiteljesedo_kulturalis_autonomia_2003_2006/pages/066_radio_monoster.htm.

³¹⁹ <http://www.porabje.hu/>.

³²⁰ www.radio.hu.

³²¹ <http://premier.mtv.hu/Rovatok/Kisebbségimúsorok.aspx>.

³²² http://www.zveza.hu/magyarorszag_i_szlovenek_szovetsége/magyarorszag_i_szlovenek_szovetsegenek_bemutatasa.

folytatja a szlovén nyelv és kultúra ápolásának és megőrzésének érdeké-
ben végzett tevékenységét.

A független Szlovénia megalakulása óta egyre bővül a helyi közössé-
gek, az önkormányzatok, a szövetség és a közvetlen lakosság kapcsolata
a szomszédos anyanemzet kulturális és gazdasági szervezeteivel. Ezt
nagyban segítették a Felsőszölnök–Martinje és a Kétyölgy–Čepinci tele-
pülések között kiépített utak. A magyar–szlovén határon 2007 decembe-
rében megszűnt a határellenőrzés, miután mindkét ország csatlakozott a
schengeni övezethez. A Szlovén Köztársaság kiemelt fontosságot tulajdonít
a határon túli szlovén közösségeknek. Ennek része az anyaország és
az Országos Szlovén Önkormányzat, illetve a magyarországi szlovének
közötti együttműködés. Az anyaország anyagilag is támogatja a szlovén
közösséget, így – egyebek mellett – biztosítja a Magyarországi Szlové-
nek Szövetsége költségvetésének nagyobb hányadát. Magyarország és
Szlovénia együttműködése a kisebbségek érdekében példaértékű. 1995.
április 4-én tartotta meg alakuló ülését a Magyar–Szlovén Kisebbségi
Vegyes Bizottság. A bizottsági munkában az OSZLÖ és a Magyarországi
Szlovének Szövetsége is részt vesz. A bizottság XI. ülésére 2009. novem-
ber 17-én Lendván került sor.

Ukránok

A magyarországi ruszinok és ukránok keleti szlávok: gyökereik közö-
sek, de a két nemzetiségi közösség tagjai eltérő történelmi utat jártak be.
A ruszinok őshonosak a Kárpát-medencében, az ukránok pedig – külön-
böző indíttatású és motivációjú migrációs folyamatok eredményeként
érkeztek hazánkba. Magyarországi, kárpátaljai származású személyek
között vannak olyanok is, akik kettős – ruszin és ukrán – identitással
rendelkeznek. A magyar nyelvgyakorlat nem tett különbséget a keleti
szláv fehéroroszok, az oroszok és az ukránok között. Miután az egyko-
ri Magyarország területén a nyelvjárások szempontjából eléggé tagolt
közösségek éltek, számos csoportnév is elterjedt, és a kívülállók nem
nagyon tudták megkülönböztetni az ukránokat és a ruszinokat. A „ha-
tárvidéken élő, határvidék lakója” jelentésű ukrán népnév az ukránok
körében is viszonylag későn, a 19. század végére, a 20. század elejére ter-
jedt el. A kisoroszokként ismert ukránok nemzeti mozgalmának vezetői
a 19. század elejétől szükségesnek tartották egyértelműen elkülöníteni
magukat az oroszoktól, s bevezették az ukrán nevet, amely fokozatosan
elterjedt és átkerült a szomszédos, valamint a távolabbi népek nyelvébe

is.³²³ A magyarság érintkezése a később ukránná váló népeiséggel, keleti szláv törzsekkel még a honfoglalást megelőzően alakult ki, és tartott a Kárpát-medencében való megtelepedés után is. A középkori magyar állam különféle okleveleiből viszont az derül ki, hogy a korai feudalizmus időszakában a Kárpátok és közvetlen déli előterülete a gyepű vidékéhez tartozott, ahol csak nagyon gyér népesség élt. Ezekben a területeken magyarok és részben németek telepedtek meg, csak a késő középkortól mutatható ki kisebb-nagyobb ukrán közösségek beköltözése. Az ukránok sok keleti szláv kulturális elemet közvetítettek magyar kultúrába.

Az ukránok államiságát a 9. század végén létrejött Kijevi Nagyfejedelemség, a Kijevi Rusz megalakulásához köthetjük. „Az etnikailag heterogén, sztyeppe elemekkel keveredett varég-szláv fejedelmi dinasztia valóban egységesen saját uralma alattinak tekintette a Kijevi Rusz egészét. Ezt fejezte ki a »russzkij« megjelölés, amely nem etnikai, hanem alattvalói-függőségi hovatartozást jelölt.”³²⁴ A Kijevi Nagyfejedelemség dinasztikus kapcsolatokat ápolt Európa uralkodóházaival. Bölcs Jaroszláv (1019–1054) felesége svéd királylány volt, lányai közül pedig Anasztázia I. András magyar királynak lett a felesége. Uralkodása alatt jött létre az első törvénykönyv, a Ruszkaja pravda, ekkor választottak nem görög származású metropolitát az önállóvá váló kijevi metropólia (püspökség) élére, s jöttek létre az első kolostorok, amelynek szerzetesei fontos szerepet játszottak az írásbeliség kialakulásában. A Kijevi Rusz fejlődése a 13. században, a tatárok hódítása következtében szakadt meg. A 14–15. században a Kijevi Rusz területének döntő többsége a lengyel-litván állam része lett.

1648-ban felkelés tört ki, amelynek élére Bogdan Hmelnickij állt. Az 1649-es zborovi ütközetben győztes felkelők elérték, hogy a lengyel kormányzat elismerje „Kozák-Ukrajna” autonómiáját. 1654-ben Hmelnickij Perejaszlavban szerződést kötött Olekszij Mihajlovics moszkvai cárral, minek következtében Ukrajna „a moszkvai cárnak, mint Malaja Roszija cárijának” pártfogása alá került.³²⁵ Az anyaországot 1667-ben a Dnyeper mentén két részre osztották. A bal parti területek Oroszország fennhatósága alatt maradtak, míg a jobb parti Ukrajna (Volhínia, Podólia, Galícia) Lengyelországgé lett. Az Oroszországhoz tartozó területeken az autonómiát teljesen felszámolták, az ukrán nemzetfejlődés gyakorlatilag leállt. Ezzel ellentétes folyamat játszódtott le a 18. század végétől kezdve azokon

³²³ Udvari, uo.

³²⁴ Font Márta – Varga Beáta: *Ukrajna története*. Szeged: Bölcsész Konzorcium, 2006. <http://mek.oszk.hu/04800/04809/04809.pdf>.

³²⁵ Enciklopedija ukrainoznansztva, 6. kötet. 2018. p.

az ukrán területeken, amelyek a Habsburg Birodalom fennhatósága alá tartoztak. Az ukrán nemzeti mozgalom ébredése Tarasz Sevcsenkóhoz kapcsolható. 1837-ben Pesten nyomtatták ki ukrán nyelven a *Dnyeszteri tündér* című ukrán népdalokat és meséket tartalmazó kötetet. A trianoni békeszerződés után megvont országhatárok között csak kicsiny ukrán töredékek maradtak, amelyeket a népszámlálások nem vettek figyelembe. A 19. és a 20. század fordulóján, majd a II. világháború alatt és 1960–1980 között, valamint a rendszerváltás után ismét több hullámban érkeztek ukránok Magyarországra. Elvándorlásuk azonban országuk hányatott sorsa ellenére Magyarország felé nem volt tömeges.

A magyarországi ukránok létszáma

Az 1990. évi népszámlálás adatai szerint Magyarországon élő ukrán anyanyelvűek száma 674 volt.³²⁶ A 2001. évi népszámlálás során az ukrán nemzetiséghez tartozónak 5070 fő, a kulturális értékekhez, hagyományokhoz kötődőnek 4779 fő, ukrán anyanyelvűnek pedig 4885 fő vallotta magát. A kisebbségi kötődéssel párhuzamosan feldolgozásra került állampolgársági adatok szerint az ukrán nemzetiségűek között mintegy kétharmad a magyar állampolgár (3358 fő), míg az anyanyelvi csoportból magyar állampolgársággal mindösszesen 3183 fő (65,45 százalék) rendelkezik.³²⁷

Szervezetek

A 2006. évi választások során az ukrán közösség képviselőit két szervezet versengett egymással: a Magyarországi Ukrán Kulturális Egyesület (továbbiakban: MUKE) és a miskolci székhelyű Kijevi Rusz Magyarországi Ukrán Hagyományőrző Egyesület. Ez utóbbi egyesületet az Ukrán Országos Önkormányzat (továbbiakban: UOÖ) nem ismeri el, mint a hazai ukrán kisebbség civilszervezetét.³²⁸ A 2006. évi kisebbségi önkormányzati választások során az ukrán kisebbségi választói jegyzékre összesen 1085 fő iratkozott fel, 20 településen és fővárosi kerületben került kifizésre az ukrán kisebbségi önkormányzati választás. Végül csak 19

³²⁶ A ruszin anyanyelvűekkel együtt.

³²⁷ <http://www.nepszamlalas.hu/hun/kotetek/04/tabhun/tab101/load01.html>.

³²⁸ http://www.nemzetpolitika.gov.hu/index.php?main_category=4&action=view_item&item=583.

helyen tartották meg azokat. A választásra jogosult személyek száma 941 fő. Ezek közül országos szinten 47,8 százalék ment el a szavazni. Legnagyobb arányban Veszprém megyében, Várpalotán (62,2 százalék), míg legkisebb arányban Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében, Nyíregyházán (33,7 százalék) járultak az urnákhoz. A választások eredményeként a MUKE 59 mandátumot, míg a Kijevi Rusz 36 mandátumot szerzett. A Kijevi Rusz ugyan állított listát, de az határidőre nem érkezett meg a döntésre jogosult választási bizottsághoz. Az OVB ennek megfelelően a lista nyilvántartásba vételét megtagadta. Így a 2007. március 4-re kiírt területi és országos kisebbségi önkormányzati választások során a megalakult 19 fős új országos testület a MUKE képviselőiből áll. Az UOÖ elhelyezése céljából 2004-ben használatba adott Bpudapest VI. kerület, Hajós u. 1. szám alatt található ingatlan ingyenes tulajdonba adásáról a 116/2006. (XII. 5.) Korm. határozat rendelkezett. A Kincstári Vagyoni Igazgatósággal az erről szóló szerződés megkötésére 2006-ban sort került.

A Nektv. 2005. évi módosítása miatt 2007. évben nem kerülhetett sor a Fővárosi Ukrán Kisebbségi Önkormányzat megalakítására, hiszen ehhez a megalakult 6 fővárosi kerületi önkormányzattal szemben legalább 10 fővárosi kerületben kellett volna ukrán kisebbségi önkormányzatot létrehozni. Az ukrán nyelvi képzés lehetősége középszinten Baktalórántházán, felső szinten Budapesten, Szegeden, Nyíregyházán és Debrecenben biztosított. Az UOÖ továbbra is vasárnapi iskola keretén belül szervezi meg az ukrán nyelvoktatást. Az Ukrán Vasárnapi Iskola kihelyezett tagozata Budapesten kívül Szegeden, Komáromban és Várpalotán is működik. Magyarországon jelenleg a Pannon Nyelvvizsgaközpontban (Veszprém) lehet ukrán általános nyelvvizsgát, a Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem Nyelvvizsgaközpontjában pedig ukrán katonai szaknyelvi vizsgát tenni.

A 2003-ban alakult ukrán színjátszó csoportból nőtte ki magát az Első Magyarországi Ukrán Színház.³²⁹ A folyamatosan bővülő kulturális tevékenység, az országos szintű és a helyi munka koordinálása szükségessé tették egy központosított intézmény létrehozását. Az Ukrán Országos Önkormányzat 2007. évben alapította meg a Magyarországi Ukrán Kulturális és Dokumentációs Központot, mely egy központi és négy regionális telephellyel működő országos hatáskörű intézmény.³³⁰ Az új intézmény látja el az országos testület és a Magyarországi Ukrán

³²⁹ <http://www.mfa.gov.ua/hungary/hun/27675.htm>.

³³⁰ http://ukran.radio.hu/index.php?option=com_content&task=view&id=3756&Itemid=67.

Kulturális Egyesület (MUKE)³³¹ kulturális tevékenységét, szervezi és irányítja a rendezvények lebonyolítását. Az intézményen belül működik az Első Magyarországi Ukrán Könyvtár és a Magyarországi Ukrán Néprajzi Múzeum és Közgyűjtemény. A várpalotai regionális központ hivatalos átadására 2008. január 18-án került sor. Az ukrán közösség esetében egyelőre megoldatlan az állandó és rendszeres hitéletet biztosító templom, valamint az állandó lelkész kérdése. Anyanyelvű hitélet gyakorlására a Fő utcában lévő görög katolikus templomban van lehetőség, ahol 2000. év óta, elsősorban a vallási ünnepek alkalmával, urán nyelvű istentiszteletet tartanak.

1995 őszétől jelenik meg a *Hromada* című ukrán–magyar kétnyelvű kéthavi folyóirat, teljes körű költségvetési támogatással. A folyóirat máig az ukrán nemzeti kisebbségi egyetlen sajtóorgánuma.³³² Az UOÖ 2001-ben saját forrásból hozta létre internetes honlapját, amelyet azóta is önerőből tartanak fenn. A honlapon naprakész ukrán és magyar nyelvű írott és képes információ található a magyarországi ukrán közösség mindennapjairól és programjairól, valamint itt is olvasható a *Hromada* című folyóirat teljes anyaga.³³³ A Magyar Rádió MR4 csatornáján az ukránoknak heti 30 perces anyanyelvű rádióműsora van. Az MR4-es adásait műholdról is sugározzák a nap 24 órájában, de elérhetők és letölthetők a közszolgálati rádió internetes honlapjáról is.³³⁴ A Magyar Televízióban az ukrán kisebbségnek a havi rendszerességgel jelentkező Rondó című nemzetiségi műsorban van átlagban 6-8 perces anyanyelvű televíziós programja. Továbbá évi 2 alkalommal készítenek 26 perces ukrán tematikus adást.³³⁵

A magyarországi ukrán kisebbség 1991. év óta folytat szervezett közösségi életet, amelynek elsődleges mozgatórugója a Magyarországi Ukrán Kulturális Egyesület. Megalakulásának 15. évfordulóját 2006-ban ünnepelték. Közösségi életük meghatározó részét képezik a nemzeti nagyjairól történő megemlékezések, zenés-irodalmi estek keretében. Ezek közül is a legjelentősebb a Sevcsenko Estek megrendezése központi megemlékezés és regionális programok formájában. Minden év február 20-án kerül megrendezésre a Magyarországi Ukrán Kultúra Napja.³³⁶ A közösség kulturális életében fontos szerepet tölt be a Veszelka Ifjúsági

³³¹ <http://www.ukrajinci.hu/muke.htm>.

³³² http://www.hromada.hu/index_hu.html.

³³³ http://www.hromada.hu/index_hu.html.

³³⁴ www.radio.hu

³³⁵ <http://premier.mtv.hu/Rovatok/Kisebbségimisorok.aspx>.

³³⁶ http://www.ukrajinci.hu/arhiv/hromada_81/kronika/ukr_kult.html.

Táncegyüttes.³³⁷ Minden évben megrendezésre kerül a Nemzetközi Ukrán Ifjúsági Tábor, egyrészt a vasárnapi iskolákban tanuló gyermekek, másrészt az anyaországból érkező diákok részvételével. Emellett a MUKÉ működtet még egy női énekkart is, Berehinya néven.

Az Ukrán Országos Önkormányzat szoros kapcsolatokat tart fenn az anyaországgal, de a környező országok ukrán diaszpóráinak szervezeteivel is. A MUKÉ 1991-től, míg az UOÖ 1999-től tagja az Európai Ukránok Kongresszusának, valamint 2002-től a torontói székhellyel működő Ukránok Világkongresszusának. Az UOÖ elnöke vezetőségi tagja a Kijevi Ukrán Világtanácsnak és elnöke az Európai Ukránok Kongresszusának. Ápolják a kapcsolatot Ukrajna Magyarországi Nagykövetségével is, kölcsönösen segítve egymás munkáját. Az 1991-ben aláírt „A Magyar Köztársaság és Ukrajna között a jószomszédság és az együttműködés alapjairól” szóló szerződés alapján alakult meg a Magyar–Ukrán Kisebbségi Vegyes Bizottság. A magyar tagozat munkájában folyamatosan részt vesz az Ukrán Országos Önkormányzat képviselője. A bizottság XIII. ülését 2007. június 17-én, Budapesten, míg a XIV. ülését 2008. szeptember 18–19-én Ungváron tartották meg.

³³⁷ <http://www.mfa.gov.ua/hungary/hun/27676.htm>.